

TARTALOM Mécses a te igéd

KOVÁCS BARBARA: *Hol lesz majd lakóhelyünk?* 401

Tanulmányok

BÉRES TAMÁS: *Sophia – női princípium – nőiség. Szimpózium az Evangélikus Hittudományi Egyetemen* 402

CSELÉNYI ISTVÁN GÁBOR: *Szófiától a Szentlélekig* 402

FEKETE JÓZSEF: *A női princípium a görög-római kultúrkörben és az ősmagyar vallásban* 406

SZÉCSI JÓZSEF: *A chochmá és a korai rabbinikus irodalom* 409

RÉZ-NAGY ZOLTÁN: *Szófia a kiskultúrákban* 413

JUTTA HAUSMANN: *Szófia – egy őszövetségi istennő emléke?* 415

FARKAS ZOLTÁN: *Sophia szerepe Szolovjov bölcséletében* 417

Szókapsolatok

SZABÓ B. ANDRÁS: *A végső szavak ereje* 421

Az igehirdető műhelye

SZPISÁK ATTILA: *Szentháromság ünnepe után utolsó előtti (reménység-) vasárnap (2Thessz 1,3–10)* 423

SZARKA ÉVA: *Szentháromság ünnepe után utolsó (örök élet) vasárnap (2Pt 3,3–14)* 426

LAMPÉRT GÁBOR: *Advent 1. vasárnapja (Lk 3,1–6)* 428

SÁGHY BALÁZS: *Advent 2. vasárnapja (Lk 1,5–17)* 431

KENDEH-KIRCHKNOPF LÁSZLÓ: *Advent 3. vasárnapja (Jn 10,30–42)* 434

KOCZOR GYÖRGY: *Advent 4. vasárnapja (Lk 1,67–79)* 436

SZEVERÉNYI JÁNOS: *Szenteste (Lk 18,17)* 439

Hol lesz majd lakóhelyünk?

■ KOVÁCS BARBARA

Ma egyre több fiatal választja az úgynevezett „digitális nomád” életformát. Ez azt jelenti, hogy nincs munkahely, ahová be kellene menniük dolgozni, hanem az internet segítségével bárhol, bármikor, bármilyen körülmények között el tudják végezni a munkájukat, akár több száz kilométerre az otthonuktól. Számomra is vonzó lett a digitális nomád életmód, egyre több képet nézegettem tengerparton, függőágyban blogoló újságírókról, cikkeket olvastam a Himalája lábánál laptopozó grafikusokról, óceáni hajókon utazó online kereskedőkről. Micsoda szabadság és függetlenség! Világot látnak, nincsenek helyhez kötve, megszűnik minden határ. Elábrándoztam, hogy milyen különleges érzés lehet az egész világot lakhelyünknek tudni, mindenhol otthon érezni magunkat. Aztán virtuális kalandozásom egyik állomásán egy digitális nomád lánnyal készült interjúra bukkantam. Elmondása szerint, bár már közel ötven országban járt, de bizonyos időközönként újra haza kell térnie Magyarországra, mert különben úgy érzi, hogy kezdi elveszíteni a gyökereit. Ekkor kezdtem megérteni, hogy mindenkinek szüksége van otthonra, még a legnagyobb világutazóknak is. Kell lennie egy biztos pontnak az életünkben, ahová mindig visszatérhetünk. Mert a világ csak akkor lesz otthonos, barátságos hely számunkra, ha valahol van egy otthon, amely mindig visszavár minket, bármilyen messze is kerülünk tőle.

Isten számunkra olyan, mint egy otthon, ahová jó tartozni. Ha messze kerülünk tőle, érezzük, hogy valami hiányzik, és vágyunk rá, hogy visszakerüljünk a közelségébe. Talán ezért érzi magát ma olyan sok ember hontalannak, mind fizikai, mind lelki értelemben, mert ezt a bizonyos otthont veszítjük el egyre gyakrabban. Van, akinek kényszerből kell hátrahagynia hazáját, mert háború veszélyezteti a lakóhelyét, de sokan önszántukból hagyják el otthonukat, a jobb megélhetés reményében. Földrajzilag eltávolodunk az otthonunktól, mert elégedettebbek és boldogabbak akarunk lenni, de lelkileg egyre kevésbé találjuk a helyünket és a szerepünket az életünkben.

Az *Útmutató* november havi igéje (Ez 37,27) arról beszél, hogy Isten és ember otthonra találhat egymásban. Az ember megtalálhatja lakóhelyét Istennél, és Isten is odaköltözhet

az emberhez. Ez a vágy nem elérhetetlen, hanem Isten ígérete szerint beteljesülhet. Cseh Tamás dala jut eszembe, aki így énekl: „Azt mondd meg nekem, hol lesz majd lakóhelyünk? / Maradunk itt, vagy egyszer majd továbbmegyünk?”

Egy kedves barátom nemrég hunyt el. Betegségének utolsó stádiumában néhány barátjával együtt összegyűltünk, és egy videót készítettünk neki, amelyben közös emlékeket idéztünk fel, és dalokat énekeltünk neki. Ekkor került elő ez a Cseh Tamás-dal is. Hol lesz majd lakóhelyünk, ha a Földön már nincs maradásunk? Hogyan találhatunk otthonra Istennél, ha el kell innen mennünk? Ez juthat eszünkbe most is, az egyházi év utolsó időszakában, amikor az elmúlással újra szembe kell néznünk. Nem mehetünk el e mellett a nehéz kérdés mellett, mert éppen a földi otthontalanságunk, gyökértelenségünk érzése az, ami rámutat a bizonyosságra: nekünk örök hajlékunk van Istennél. Nem vagyunk elveszettek, mert van középpontunk, ahová mindig visszatérhetünk, bárhol is járunk a világban. Isten egykor azt ígérte a babiloni fogságban a zsidó népnek, hogy lesz idő, amikor közöttük fog lakni. Eljön majd az idő, amikor Isten hajléka nem az ég vagy a mennyország lesz, hanem az emberek között fog járni, közvetlen kapcsolat lesz közöttük. Igazi otthonra találnak Istenségben, akár egy családban, ahol a házaspár, a szülők és gyerekek csak az otthon biztonságos közegében tudják teljesen önmagukat adni. Isten és ember is otthonra találhat egymásban. Jézus Krisztusban számunkra ez az ígélet már beteljesedett, hiszen ahogyan János írja: „Az Ige testté lett, közöttünk lakott, és láttuk az ő dicsőségét.” (Jn 1,14a) Mi is megélhetjük ezt a közvetlenséget és az otthon biztonságát Istennel kapcsolatban. Nem kell hozzá bonyolult nyelvezet, sem közvetítő, hiszen Jézus maga is egyszerűen és közvetlenül beszélt az emberekkel. Isten elérhető közelségbe került számunkra, és igazi, örök otthonra nála találhatunk.

Nem kell ahhoz nomádnak lennünk, hogy néha idegennek és gyökértelennek érezzük magunkat. Hiszen itt a földön csak átutazók vagyunk. Nem tudjuk, hogy mikor kell itthagynunk, és a valódi lakóhelyünkre költöznünk, amely Istennél van.

Sophia – női princípium – nőiség

Szimpozium az Evangélikus Hittudományi Egyetemen

■ BÉRES TAMÁS

Az itt olvasható tanulmányok a *Sophia – női princípium – nőiség* szimpóziumon hangzottak el az Evangélikus Hittudományi Egyetemen 2017. május 31-én, az EHE Rendszeres Teológia Tanszéke és a Magyarországi Aquinói Szent Tamás Társaság közös szervezésében. Az előadók találkozására Cselényi István Gábor *Isten anyai arca* című könyvében vázolt gondolatai adtak alkalmat. A szerző bevezető előadása után Szécsi József a *hokhmán*ak a korai rabbinikus irodalomban betöltött helyéről és szerepéről beszélt. Hajnádý Zoltán Sophia és Logosz közös szerepéről szólt a kozmikus és történelmi világrend alakításában és értelmezésében. Farkas Zoltán Szolovjov életművében mutatta be a szophikus elv hatását. Réz-Nagy Zoltán a kiskultúrák világából hozott példákat, Jutta Hausmann Sophia kapcsán egy hajdani ószövetségi istennő emlékét idézte fel. *Istenkép – emberkép* címmel a nap második részében Deme Tamás beszélt Henri Boulad gyengéd, anyai szeretettel átszótt istenképéről. Őt követte Zsigmondy Árpád, aki az ószövetségi *ruah* kapcsán megerősítette annak női mivoltát. Fekete József néhány, teológiailag

jelentős vallásban mutatta be a női princípium jelenlétét és jelentőségét, végül Tornay Krisztina a női spiritualitás útjaként mutatta be kutatásainak eredményét.

A szimpózium előadásainak második része a *Lelkipásztor* decemberi lapszámában lesz olvasható. Hajnádý Zoltán tanulmányát pedig az érdeklődők a *Vallástudományi Szemle* legújabb számában találhatják meg.

A szofiológia teológiai alkalmazásának mélységében, módjában és jelentőségében nem értenek egyet az előadók. Egyet nem értésüknek formai jelei is vannak: a szakkifejezéseket a szerkesztés során nem próbáltuk meg azonos alakra erőltetni. A női alapelv megjelenésének filozófiai, vallástudományi és teológiai példái ugyanakkor számos, részben váratlan tartalmi kapcsolódást hoztak létre az elhangzott előadások között. A most következő írások tanúskodnak erről, miközben informatív voltukkal a megszokottnál többször készíthetik az olvasókat arra, hogy szemléletük eddigi átgondolásával újabb felismerésekre jussanak Isten női, anyai arcairól.

Szófiától a Szentlélekig

■ CSELÉNYI ISTVÁN GÁBOR

Hokma-Szófia a bölcsességi könyvekben

Korunk valósággal tobzódik a különböző szofiológiákban.¹ Magam a *keresztény szofiológia* lehetőségével foglalkozom,

amely a zsidó-keresztény kinyilatkoztatás alapján áll.² A kiindulópontot az Ószövetség bölcsességi könyvei jelentik. Katolikus és ortodox felfogás szerint (a Septuaginta alap-

¹ Lásd teozófia, antropozófia, trinoszófia.

² Éppen erről szóló, *Isten anyai arca* című könyvem (Budapest, 2007 és 2016) bocsátottam itt, a konferencián mintegy megvitásra, ökumenikus és multidiszciplináris alapon.

ján) öt könyv tartozik a bölcsességi könyvek közé: Jób könyve, a Prédikátor könyve, a Példabeszédek könyve, Jézus, Sírák fiának könyve és a Bölcsesség könyve. Mint a lap olvasói jól tudják, a protestáns egyházak – a zsidóság felfogása nyomán – a két utóbbi könyvet apokrif iratoknak tekintik. Luther egyébként e könyveket is lefordította és tisztelettel övezte, de nem vette bele a kánonba. Ezért két lépésben idézhetjük fel a bölcsességről szóló tanítást.

Az első kérdés: *Mit mond a Tanach a bölcsességről?* A bölcsesség fogalma maga is fejlődési ívet ír le a bölcsességi könyvekben. A hokma (hochma) eleinte inkább emberi bölcsességet, jártasságot fejez ki. A bölcsesség erény, amelynek révén boldogságra jutunk. De már itt is kitűnik, hogy nem annyira az ember erőfeszítésének eredménye (mint a görögöknél), hanem Isten kegyelmi ajándéka, sőt Isten is rendelkezik vele, így Isten lényegéhez tartozik, megvolt, mielőtt a világot teremtette: „Az Úr szerzett engem útjai elején, kezdetben, mielőtt bármit is alkotott. Öröktől fogva rendelt engem, ősidők óta, még a föld előtt.” (Péld 8,22–23)³ Valamiképp társteremtője, hú tanácsadója, jegyese és menyasszonya: „Amikor a föld alapjait megvetette, ott voltam mellette, mindent elrendeztem, és gyönyörködtem nap nap után, színe előtt játszadoztam mindenkor.” (Péld 8,29c–31)

A *Septuaginta* könyvei már Sophiának (Szófiának) nevezik. Jézus, Sírák fia könyve újra feléleszti a személyes karakter vonalát: „A Magasságbeli szájából jöttem elő, mint elsőszülött valamennyi teremtmény előtt...” (JSirák 24,5) A Bölcsesség könyvében már egyértelműen a teremtés (nőnemű) tanácsadója, aki minden könyvet ismer és kiválaszt, közvetít Istenhez; aki Istentől jön és Istenhez vezet, Istennek a teremtésen átívelő útja, és a teremtett világ útja vissza Istenhez. Anya és „a mindenség művésze, a szépség szerzője” (Bölcs 13,3), a világ lelke (Bölcs 9,9–11; 7,22 és 8,1 szerint: a mindenséget üdvösen igazgatja).

A Bölcsesség a legmagasabb kozmikus szellemi lény, Isten teremtette és minden képességgel felruházta, hogy az legyen, amiért létrejött: a teremtés közreműködője, az egész teremtés öszméje és egyetemes *entelecheiája*, a világ szíve és lelke, mintegy világszellem: „A Magasságbeli szájából jöttem elő, mint elsőszülött valamennyi teremtmény előtt. El nem múltó fényt gyűjtöttem az égen, és mint köd, borítottam az egész földet. A magasságban van az én lakásom, és trónom felhőoszlopon áll. Bejártam az ég kerekességét egymagam, behatoltam a tenger mélységébe...” (JSirák 24,5–8)

A Világlélek fogalma mellé odakívánkozik az *arché* (a *résít*) is, amely nemcsak „kezdet”, hanem őselv is (ha figyelembe vesszük a görög bölceletet): „*Veled van bölcsességed, amely ismeri műveidet, s amely jelen volt akkor is, amikor a világot teremtetted...*” (Bölcs 9,9) A szavaknak még az a tartalma is lehet, hogy már a világ születése, az idő létrejötté előtt létezett Szófia. Akár még az is felvetődik, hogy örök lény, netán isteni személy. Itt, az Ószövetségben erre

a kérdésre nem kapunk (nem is kaphatunk) még világos feleletet. Az Újszövetségben belül viszont már így vethető fel ez a kérdés: vajon ez a „preegzisztens” Szófia nem azonosítható-e a Logossal vagy épp a Szentlélekkel?

Hokma-Szófia női jellege, anyai arca érdekes módon főleg Jézus, Sírák fia könyvének lapjain fogalmazódik meg: „*Anyja vagyok a szép szeretetnek, istenfélelemnek, megismerésnek és a szent reménynek.*” (JSirák 24,24) Ez az anyaság sokszor jelképeken átszűrve mutatkozik meg: „*Én, a Bölcsesség folyamokat bocsátottam ki magamból. Olyan vagyok, mint a mérhetetlen folyam ágya*” (JSirák 24,40–41a); leggyakrabban pedig a tápláló anya jelképében jelenik meg: „*Mert lelkem édesebb a méznél, és birtoklásom jobb a lépesméznél!*” (JSirák 23,27) „*Jöjjetek hozzám mind, akik kívántok engem, és teljete el gyümölcsöimmel...*” (Sír 24,26) „*Akik engem esznek, még inkább éheznek, akik engem isznak, még inkább szomjaznak...*” (JSirák 24,29) Utóbbi kép egyértelműen krisztológiai előkép is, az eukharisztia „mintája” (vö. Jn 6,54kk), mint ahogy a Bölcsességnek ez a vallomása is: „*Nálam van az út és az igazság minden kegyelme*” (JSirák 24,25): Krisztus lesz az „út, az igazság és az élet”.

A Lélek felé mutató jelek

Szófia mellett megjelenik a Lélek arca is. A legelső fogódzópontot maga a *Lélek* (*Ruah*) szó adja. A *ruah* (éppúgy, mint a görög *pneuma*, a latin *spiritus*, a magyar szellem és lélek) a légmozgás, szél, lélegzet, lehelet képzetből származik, etimológiai ősrétege: heves szélmozgás, alapjelentése: szél, lehelet, antropológiai síkon: életerő, akarat, lelki képesség, én, teológiai jelentésben: Isten ereje, Isten lelkierije, prófétaerő, teremtő életerő (Gen 1,2), aki cselekszik, Isten Lelke. Több helyen már az Ószövetségben is megjelenik a Szent Lélek (*ruah hallodes, pneuma hagion*) szó (Zsolt 51,13-ban és Ézs 63,10-ben). A Kivonulás könyve szerint a kivonulás során Ruah Jahve, Isten Lelke döntő szerepet játszott.

Ruah Jahve rendszerint párhuzamba állítható *Isten szavával* (dávár, Logosz), így 1Móz 1,2-ben is, és másutt: nemcsak vihart kavart, hanem párhuzamos azzal, hogy Isten szava is teremt: a káosz fölötti rendező elv! További párhuzamok: „*Az egek az Úr szavára lettek, szája leheletére az ég seregei*” (Zsolt 33,6); JSirák 24-ben, Bölcs 7,22-ben a szó, a lélek (sőt a bölcsesség is) fölcserélhető módon (vagy épp egymásra utaltan) jelennek meg. Mindez már maga is valamiféle polaritást sejtet az isteni szférában, amit az Újszövetségben az Ige és a Szentlélek kettőse teljesít majd ki.

De ami most a döntő: a Ruah nőnemű szó, ugyanúgy, mint a Hokma esetében láttuk! Bár a sémi nyelvekben, így a héberben is inkább csak a kontextusból derül ki a nem, és féltucatnyi helyen hímnemű a ruah, de mintegy hetven-szer nőnemű az Ószövetségben (SCHNEIDER 1996, 1: 484. o.). Így már egészen új csengése lesz a Biblia 2. versének is: „Isten Lelke (Ruah Jahve) kotlott a vizek fölött.” A hason-

³ A tanulmányban szereplő igeszakaszok a Káldi-Neovulgáta kiadásból származnak. – *A szerk.*

lat az anyamadár képét idézi, amely tojásain ül, és azokat költi. A víz fölött lebegő Ruah rabbinikus ábrázolása galambszerű lebegéshez hasonlítja a Lelket. A kép később is visszatér: így tesz Nóé galambja is (vö. Gen 8,9), és tegyük hozzá: a galamb Izrael szimbóluma. Izraelt, Isten népét pedig a bölcsességirodalom anyaként értelmezi!

Jogos tehát az a megközelítés, hogy Ruah Jahve, Isten Lelke nőnemű! „Isten mint Ruah elsősorban anyai szerepben nyilvánítja ki magát: mint teremtő, megtartó, életet védő [...] A Biblia Istene olyan Isten, aki mindig kapcsolatban van az étellel, és azt anyaként hozza létre.” (RAURELL 1989, 58. o.) S mivel az Újszövetség ugyanezt a szót használja a Szentháromságon belüli Lélekre, ezeket a tartalmakat jogosan vihetjük át a Szentlélekre is.

Ennek fényében kell újraértékelnünk az első emberpár teremtését (Gen 1,16–27): „*Alkossunk embert a mi képünkre és hasonlatosságunkra (...) Megteremtette tehát Isten az embert a maga képére; Isten képére teremtette őt, férfinak és nőnek teremtette őket.*” Nemcsak az az egyértelmű, hogy a férfi és a nő együtt lesz Isten képmása, hanem ez a hasonlóság azt is jelentheti, hogy ezek szerint Istenben jelen lehet (meg kell lennie) a férfi és a női lételvnek, utóbbi pedig éppen a Ruah, a Lélek. Sőt már az is elgondolkodtató, hogy Isten többes számban szól („*Nosza, alkossunk...*”). Ezt szokás *pluralis maiesteticus*nak, királyi többesnek tekinteni, de ha szem előtt tartjuk, hogy a bölcsességirodalom szerint a Bölcsesség társteremtő (vö. Péld 8,30; Bölcs 8,4), és női lételvű, egyértelművé válik számunkra, hogy az ősmintát már a kezdet kezdetén ott találjuk. A patrisztika pedig egyértelműen a Szentháromság fényében értelmezi ezt a többes számot (OROSZ 2000, 38. o.).

Könnyen igazolható a *Szentlélek és Szófia kapcsolata*, kölcsönhatása is. Bölcs 7,22 szerint a Bölcsességre érvényes: „*Benne lélek van: értelmes és szent, egyetlen, sokféle és finom...*” Sok helyütt együtt jelenik meg a két fogalom: a Bölcsesség lelke (Bölcs 7,7–14; 1Kir 3,6–9), „a Bölcsesség erejének lehelete [Ruah]” (Bölcs 7,25). Bölcs 1,6 szerint a Bölcsesség emberszerető lélek. Schroer szerint a *Ruah = Szófia azonosság* azért alakulhatott ki, mert Isten ráruházta lelkét a prófétákra vagy szolgáira (mint Izaiásnál, lásd Deutero- és Tritó-Izajás), és így a bölcséken és prófétákon át a bölcsesség (azaz a Lélek) kiárad az emberekre (SCHROER 1986, 216. o.).

Sőt úgy tűnik, a bölcsességirodalom szinte már Szófia isteni személy voltát is feltételezi: Bölcs 9,9–18 egész érvelése arra épül, hogy halandó nem ismerheti Istent, csak a Bölcsesség által ismerhejtük meg. Szófia tehát az isteni élet részese! Ez az Ószövetségen belül még felfoghatatlan. És épp ezen a helyen a Szófia és a Szentlélek párhuzama (azonossága?) is megfogalmazódik: „*Ki ismerte meg akaratodat, hacsak te nem adtál bölcsességet, s el nem küldted szent lelkedet a magasból?*” (Bölcs 9,17)

E bensőséges kapcsolat, egység, sőt – „újszövetségi szemmel” – azonosság alapján jogosan alkalmazzuk mind-

azt, amit a bölcsességirodalom mond a Szófiáról, az Újszövetségben megjelenő *Szentlélekre*. Mérheterlenülül gazdag tényanyag van a kezünkben már az Ószövetség alapján is.

Az újjászületés Lelke

De vajon mond-e valamit a Szentlélek és Szófia kapcsolatáról és így az isteni léten belüli női szereplőről az Újszövetség? Az első hely, amely a Szentlélekről szól, a Jézus megkereszteléséről szóló beszámoló, amely megtalálható mind a három szinoptikusnál (Mt 3,13–17; Mk 1,9–11; Lk 3,21–22), és feltételezi a János-evangélium is (Jn 1,32–34). A szokásos fordítás: hogy a Lélek „galamb képében” száll alá, vagy az újabb, hogy „mint a galamb”, „galambként”, kissé félreérthető. Nem arról van szó ugyanis, hogy amint a Logosz emberré lett, a Lélek „galambbá változott” volna. Hanem jelkép van a kezünkben. Talán úgy kellene mondanunk: „galambszerűen lebegett”, „úgy szállt alá, ahogy az anyagalmamb ereszkedik alá fészkére”, ti. a görög *perisztera* vagy a latin *columba* nőnemű szó: anyagalmamb!

Az Atya szózata mintha csak a *Lélek-Anya kiáltását* is magában foglalná: „Te vagy az én szeretett Fiam, akiben kedvem telik!” A gyermeke fölött lebegő anyamadár képe visszautal a Gen 1,2-re is, tehát új világ teremtéséről van itt szó, az új teremtésről, a Szent Pál-i „mennyei ember” megalkotásáról, amiben a Szentlélek éppúgy aktív szerepet vállal fel, mint az első teremtésben.

Ám komoly szentírási nehézség is felmerül. Szent Máté a Józsefnek adott kinyilatkoztatásban kétszer is megismétli, Mária „méhében fogant a Szentlélektől”, a gyermek „a Szentlélektől fogantatott” (Mt 1,18.20). Ez került be az Apostoli hitvallásba is: „fogantatott Szentlélektől”. Úgy tűnik, ez a mozzanat a Szentlélek „férfias” szerepét ragadja meg. Ugyanakkor a keresztény hagyomány egyértelműen elutasította azt, hogy a szüzi fogantatás teogónia lenne, és hogy a Szentlélek „nemzette” volna Krisztust. Még a hivatalos mai dogmatika is kiáll amellett, hogy a szüzi fogantatás értelmezésében „Isten transzcendenciája miatt el kell kerülni annak a gondolatnak a látszatát is, mintha Isten fizikailag nemzette volna Jézust” (SCHNEIDER 1996, 2: 189. o.).

Az ellentmondást az *anyagi üdvözet* alapján oldhatjuk fel: „*A Szentlélek száll rád, és a Magasságbeli ereje megárnnyékoztéged; s ezért a Szentet, aki tőled születik, Isten Fiának fogják hívni.*” (Lk 1,35) Itt a Szentlélek már az imént elemzett vonásokkal jelenik meg: anyamadárszerűen száll alá, akárcsak később, vízkeresztkor. A Magasságbeli, vagyis maga az Atya az, akitől a gyermek származik, ezért is lesz Isten Fia. A Szentlélek csak mint társteremtő, talán mint Lélek-Anya vesz részt a Fiú emberré válásában, s ez megerősíti azt, hogy itt nem nemzésről, hanem új teremtés nyitányáról van szó, ahol a Szentlélek, Isten Lelke ismét úgy száll alá, akár az első teremtéskor a világ fölé.

Az evangélium számos további helye is *női tulajdonságokkal* ruházza fel a Szentlelket. Kiemelkedően fontos a Já-

nos-evangélium 3. fejezete, ahol Jézus Nikodémussal beszélget el, ahol a születés és újjászületés titkát állítja párhuzamba: az ember földi létre anyai méhből születik (3,4), világos, hogy az új, természetfölötti életre a Szentlélek szüli az embert: „Ami testből születik, az test, ami Lélekből születik, az lélek” (3,6), tevékenysége tehát egyértelműen anyai szerepkör. Új csengést kap így a prológus 12–13. verse is: testileg szüleinktől születünk, de most, hogy „Isten gyermekei” lettünk, már „nem a vérből, sem a test ösztönéből, sem férfi akaratóból, hanem Istenből” születünk. De Istenen belül talán az Atya és a Szentlélek-Anya szeretetéből!

Pünkösöd szimbolikája is tükrözi a Szentléleknek ezt az anyai szerepét. Pünkösdkor a Szentlélek hozza mintegy világra Krisztus egyetemes testét, az egyházat. A pünkösdi nyelvcsoda a Bölcsesség szétáradására emlékeztet, amely szent embereket, bölcséket teremt. Péter kifejezetten utal is erre az összefüggésre pünkösdi beszédében: „Kiárasztom Lelkemet minden emberre, fiaitok és leányaitok prófétálni fognak” (ApCsel 2,17). Íme, ismét az Édesanya óvó, intő, nevelgető, érlelő szeretete működik! Látjuk az Apostolok cselekedeteiből, hogy az egyház terjedése a Szófia-Egyház életfolyamata, ezt most úgy is szemlélhetjük, hogy nem más, mint a Szentlélek ismételt „alászállása”. Amint szólt a Lélek „a próféták által”, úgy szól most apostolainak szavával, ezért is mondhatják az apostolok az első, apostoli zsinaton: „Úgy tetszett a Szentléleknek és nekünk...” (ApCsel 14,28)

Szent Pál Szófia számos jegyét Krisztusra alkalmazza: „Krisztus: Isten ereje és Isten bölcsessége.” (1Kor 1,24) „A láthatatlan Isten képmása, minden teremtmény elsőszülötte.” (Kol 1,15) Emellett azonban számos helyen egybekapcsolja a Bölcsesség és a Lélek mozzanatát, a bölcsességet a Szentlélek ajándékának tekinti (vö. Ef 1,17). A Lélekre a hokma-teológia számos képét alkalmazza: „A Lélek mindent kikutat, még az Isten mélységét is” (1Kor 2,10).

Az üdvösséget „kihordó” vajúdo asszony képe éled fel Jel 12,1–6-ban is, ahol egymásra vetül a megtestesüléstörténet és annak végidei beteljesedése. Akár Máriát, akár az egyházat értjük a „napba öltözött asszony” alatt, Mária-Szófia és az egyház-Szófia újabb leírása ez, eszkatológiai távlatban. A Jelenések könyve itt nem említi a Szentleket, a szerző azonban egész művében azt zengi, amit „a Lélek mond az egyházaknak” (Jel 1,7.11 és másutt), tehát az üdvösséget vajúdo Asszony is a Lélek végső kinyilatkoztatása.

A Lélek útja a történelemben

A kinyilatkoztatás tanítása olyan magasságokba emelkedett, hogy ma is elszédülünk, ha beletekintünk ezekbe a távlatokba. Mégis folytatnunk kell a sort: a történelem folyamán milyen – immár keresztény – tanúságtételeket találunk Szófiára vonatkoztatva? Ezek a szétszórt igazságmagvak nem mérhetők ugyan ahhoz a csúcshoz, amelyet a Szentírás jelent,

mégis számba vehetők mint a tágabb értelemben vett hagyomány vallomásai. Elsőre a *patrisztika* korát idézzük fel.

Még az ősegyház legelső rétegében, a nagy egyetemes zsinatok előtt, főleg a *szír-görög teológia* őrizte meg Szófia és a Szentlélek azonosítását és a Lélek anyai-női-jellegét. Antióchiai Szent Theophilosz (†186) a Szentleket látja Szófiában: „Az Atya Isten, aki előhossa önmagából minden más dolog előtt a maga benne rejtőző (*endiathetosz*) Logoszát a maga Szofijával együtt” (PG 6,1064 C), olyannyira, hogy nem is Atya-Fiú-Szentlélek, hanem Atya-Fiú-Szófia hármasságáról beszél! Erről még a híres valláspszichológus, JUNG is tud (2005, 87. o.). A szír egyház női szimbólumokkal szemlélteti a Szentlélek származását.⁴

A nagy zsinatokon kétségtelenül „*logoszofianus*” *fordulat*⁵ következett be. Ennek részben nyelvi okai voltak: míg a sémi nyelvekben a Ruah nőnemű fogalom, a görögben Pneuma (semleges nemű szó), a latinban pedig Spiritus Sanctus (hímnemű) lett belőle. Szerepet játszott az egész társadalmat átható férfielvű gondolkodás és a gnoszticizmustól való félelem is. Tény, hogy háttérbe szorult az isteni léten belüli „női oldal”, „női princípium”.

Ugyanakkor a *keleti egyházban*, ha lassan is, de megindult valamilyen átértelmezési folyamat. A híres Hagia Szófia Konstantinápolyban, amelyet Julianus császár építtetett, még az emberré lett Logosznak volt szentelve, tehát krisztológiai szempontot tükröz, ünnepe karácsonyra volt téve. A kijevi Szófia-katedrális, az ikonográfiai ábrázolások (mint a novgorodi ikon, Sztroganov ikonja és egyebek) azt jelzik, hogy főleg az orosz egyházban fokozatos átrendeződés következett be a Szófia-elv értelmezésében. Ez az „orosz Szófia” leginkább a teremtett Hokma-Szófia alakját állítja elének, rendszerint angyal alakban. De Szófia alakja tovább élt a Nyugat misztikusainak, látnokainak szívében is.

Ennek az immár *keresztény szofiológiának* legalább ennyire izgalmas a további útja, *utóélete* is. Erről itt elég csak vázlatpontokban szólni. Közép- és újkori misztikusok, vallásfilozófusok (mint Bingeni Szent Hildegárd, Jakob Böhme, Jane Leade, Gottfried Arnold, Louis-Claude de Saint-Martin, Johann Jakob Wirz, Emmerich Katalin, Szolovjov, Florenszkij és Bulgakov, hogy csak a legnevesebbeket említsem) képezik a szofiológusok sorát. De nyomai feltalálhatók az ikonográfiában is. *Nyugaton*: a Codex Syriacus miniatúráiban, a hildesheimi Missale iniciáléiban vagy Szent Hildegárd műveinek illusztrációiban, de Michelangelo híres falfestményén, a Sixtusi kápolna falán (a teremtés freskóján, ahol a Teremtő hóna alatt látjuk a kikandikáló Szófia alakját), az isenheimi oltár egyik részletében vagy az ingolstadtai templom Mária-képén és a birkensteini Loreto-templom képein...

Mindezt úgy tekinthetjük, mint a *keresztény szofiológia* tárgyi bizonyítékait, ahol Szófiának hol mariológiai, hol ekkleziológiai dimenziója van, vagy sok esetben afféle vi-

⁴ Természetesen a *filioque* nélküli származását az Atyától.

⁵ A Logosz és Szófia azonosítása.

lágszellemként jelenik meg, sőt a legmerészebb vonulat a szír teológia állásfoglalását viszi tovább Szófia és a Szentlélek azonosításával. A legmodernebb teológia nyitott erre a távlatra is. A *Vigilia* kiadásában megjelent dogmatikakönyv szerint a hagyomány e vonulata alapján igen üdítőleg hathat a pneumatológiára, ha a Szentlélekben a teremtmények, a keresztségben újjászületettek és az üdvözültek anyját látjuk (SCHNEIDER 1996, 2: 542. o.).

Hivatkozott művek

JUNG, Carl Gustav 2005. *A nyugati és keleti vallások lélektanáról*. Scolar Kiadó, Budapest.

RAURELL, Frederic 1989. *Der Mythos von männlichen Gott*. Herder, Freiburg.

OROSZ Atanáz (szerk.) 2000. *A görög atyák Bibliája korabeli értelmezésekkel*. 1. köt. *A Teremtés könyve*. Szent Athanáz Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza.

Patrologiae cursus completus. Series Graeca [PG]. Szerk. J.-P. MIGNE. 1–167. köt. Migne, Párizs, 1857–1866.

SCHNEIDER, Theodor (szerk.) 1996. *A dogmatika kézikönyve*. 1–2. köt. Vigilia, Budapest.

SCHROER, Silvia 1986. *Der Geist, die Weisheit und die Taube. Feministisch-kritische Exegese eines neutestamentlichen Symbols auf dem Hintergrund seiner altorientalischen und hellenistisch-frühjüdischen Tradition*. *Freiburger Zeitschrift für Philosophie und Theologie*, 33. évf. 197–225. o.

A női princípium a görög-római kultúrkörben és az ősmagyar vallásban

■ FEKETE JÓZSEF

Alapfogalmak

A *princípium* latin szó, alapvetet jelent. A férfias létevel mellet jelentkezik a női elv is, nemcsak az ember, hanem a természetfölöttiek világában is. A természet rendje óhatatlanul elvezet a miért kérdéséhez, és itt nemcsak a hatóok vagy a célok, hanem a mintaokság (*causa exemplaris*) alkalmazásának lehetősége is felmerül.

Végző soron a mintaokságot alkalmazza a Szentírás is már legelső soraiban, amikor keresi, hogy a káoszból, a *tohu-vá-bohuból* (Gen 1,2) hogyan lett rend, kozmosz. Isten teremtő Szavára és Lelkére mutat rá mint okra, és arra az Alkotóra, aki önmagát veszi mintául, amikor a világot, majd az embert megteremti („*Alkossunk embert képünkre és hasonlatosságunkra*”, Gen 1,26). A világ – minden vallás meggyőződése szerint – visszatükrözi Teremtőjét, Alkotóját; a másodlagos okok az Első Okot.

Minden vallás ismerte valamilyen istennő fogalmát, vagy legalábbis elfogadta az istenség valamilyen női aspektusát. Az archeológia szerint a legősibb vallások Isten anyaságának eszméjére épültek, matriarchális vallások voltak, amelyek a termékenység kultuszát állították középpontba. A patriarchális vallások későbbiek. A mítoszok, az antik filozófiák egyöntetűen vallották, hogy a természetet, sőt akár az egész kozmoszt is értelmes rendező elv (a Szophia vagy a Logosz-Szophia pár) irányítja.

Az őszövetségi zsidó hit a későbbi vonulatba tartozik, de Ábrahám érintkezése a káldok matriarchális vallásával

(vö. Ur) igazolja, hogy az istenség női aspektusa tovább élt egészen Krisztus idejéig. A zsidó-keresztény kultúrkör felidézése előtt a korábbi nagy világvallások megsejtéseit, feleletét idézzük fel, hiszen ez a módszer igazolhatja, hogy itt tényleg a Föld minden kultúráját átfogó konszenzusról van szó. Legismertebb nyomvonal számunkra: a görög-római vallások és az ősmagyar vallás. Kutatásomban CSE-LÉNYI István Gábor *A lét nászdala* című könyvének (Budapest, 2015) a görög-római mitológiákról szóló fejezetére támaszkodom.

Görög-római istennők

Az istennők szinte végtelen számban jelennek meg a görög-római mitológiai világban. Számtalan isten-istennő pár is jelen van itt. Az istennők rokonságot mutatnak a Szophia-fogalommal (lásd Bölcsesség, szerelem, anyaság). Milyen istennőket is ismerünk?

- Aidósz a szemérmes becsületérzést megszemélyesítő istennő, akit Zeusz azért küldött Hermész által a földre, hogy rendet teremtsen az emberek világában.
- Airéné (Pax) a Hórák egyike, a béke istennője.
- Artemisz (Diana) Zeusz és Létó lánya, a vadászat istennője.
- Até (Ἔρις) görög mitológiai alak, a rosszra csábítás és a rossz tanács istennője, Erisz leánya.

- Démétér (Ceres, Terra) Kronosz és Rheia lánya, a földművelés istennője.
- Erisz (Discordia) (Ἔρις) a viszály és veszekedés gonosz istennője a görög mitológiában, Nüx istennő apa nélkül született leánya. Folyton áskálódott, és legszívesebben viszályt keltett emberek és istenek között.
- Az erinnüszok (fúriák) a vérbosszú istennői.
- Eunómia a Hórák egyike, a törvények őre.
- Éosz (Aurora) a hajnal istennője. A napisten Hélios és a holdistennő Szeléné testvére.
- Gaia (Tellus), Uranosz felesége a Föld istennője.
- Hesztia (Vesta) Kronosz és Rheia leánya, a házi tűzhely istennője.
- Irisz a szivárvány istennője, az istenek hírnöke.
- Klóthó (Clotho) a Moirák egyike, aki a sors fonalát fonja.
- Pomona a gyümölcsfák védnöke.
- Flora a virágzás és a virágok védnöke és a tavasz istennője. Görög megfelelője Khlórisz.
- Fortuna a szerencse védnöke, a sors, az élet esetlegességének a megszemélyesítője.
- A moirák (párkák) Zeusz és Themisz lányai, sorsistennők.
- Nemeszisz Nüx lánya, minden bűnt megtorló istennő.
- Niké (Victoria) a győzelem istennője.
- Nüx (római megfelelője: Nox) az éjszaka istennője.
- Szeléné (Luna) a Hold istennője, Hélios napisten nővére.

A felsorolt istennők keresztény szemmel természetesen csupán a természet erőinek megszemélyesítései vagy az emberi belső kivetülései, inkább immanens, panteista szimbólumok. Mégis talán valamit visszatükröznek az isteni létről is, annak egy-egy színét, árnyalatát, talán épp női oldalát mutatják föl, ha áttételesen is. A mitológiák fő témánk, a *Szophia-fogalom* szempontjából is értékelhetők, hiszen szinte mindegyik istennőnek van valamilyen kozmológiai rendező szerepe, afféle archék, rendező elvek. Vannak aztán olyan istennők is a görög-római mitológiában, amelyek a Szophia-fogalom fő vonulatában helyezkednek el, ti. amelyek a bölcsességelvre, az anyaságra vagy épp a szerelemre, házasságra utalnak.

A bölcsességmótvum megjelenítője

Elsősorban Pallasz Athéné (Minerva), Zeusz lánya, a bölcsesség istennője, az erő, a kézművesség (különösen a szövés, fazekasság és ácsmesterség), a belső szépség, műveltség, a harc megtestesítője és a városok (főleg Athén) védnöke. Szintén ide sorolhatók:

- Métisz, Ókeánosz lánya, aki az ész istennője.
- Themisz (Iustitia), az igazság jövőbelátó istennője, leánya.

- Diké, aki ugyancsak a Iustitia megjelenítője.
- A múzsák, Zeusz lányai, akik a tudományokat képviselik (Klió a történetírás, Erato a szellemi költészet, Thália a komédia, Uránia a csillagászat, Euterpé a lírai költészet, Kalliopé az epikus költészet, Melpomené a tragédia, Polüümnia a himnikus költészet, Terpszikhoé a tánc múzsája, istennője.

Az anyaság jelképének hordozói

- Inó, Dionüszosz nevelőanyja, aki Leuthea néven mint tengeri istennő szerepel.
- Dióné, Aphrodité anyja, Rheia (Ops), az istenek anyja.
- Theia, Hüperion felesége, a hajnal, a nap és a hold anyja.

A szerelem jelképének hordozói

- Aphrodité (Venus), a szépség, a szerelem, a szexualitás és a vonzerő istennője.
- Héra, Zeusz felesége, az istenek királynője, a menny és a csillagok, a házasság és a hűség istennője.
- Hesztia, az otthon, a család és a szív istennője.
- Hébé, az ifjúság és a menyegző istennője.
- A kháriszok (gráciák): a kedvesség, a báj és a hála három istennője.

Az isten–istennő párok

- Zeusz és Héra (római változatban: Iupiter és Iuno).
- Több szerelme volt Kronosznak, az időistennek is: Hestia és Rheia. Egyébként épp Kronosztól és Rheiatól született Zeusz, a főisten.
- Adónisz és kedvese, Aphrodité.
- Amphion és felesége, Niobé.
- Uranosz és Gaia.

Ami a nemzés kérdését illeti, az Olümposzon trónoló istenek közül Zeusz, Héra, Poszeidon, Démétér, Hesztia és Hadész testvérek voltak, míg a többi olümposzi isten Zeusz különböző anyáktól született gyermekei közül került ki.

Kivétel Athéné, aki anya nélkül Zeusz fejéből pattant ki, és Héphasztosz, akit a mondavilág szerint Héra egyedül, apa nélkül nemzett.

Az ősmagyarok vallása

A magyarok kereszténység előtti hitvilága nagyrészt ismeretlen, csak egységet nem alkotó mozaikokban maradt fenn. Az ősi belső-ázsiai vallási világkép a magyar

nép mentalitásában még ma is ott él, töredékei megtalálhatók a néphit, a népmese és a népszokások körében. A pusztában élő népek többé-kevésbé egyistenhívők, de az Istennel a szellemi világ lényének személyén vagy a táltosokon keresztül tartják a kapcsolatot. A honfoglaló magyarok vallásában a teremtő Isten az egek ura volt, és az ő akaratából uralkodott népén a főfejedelem. Ősi egyistenhitünk bizonyítéka, hogy összes hitttel kapcsolatos szavunk török, belső-ázsiai eredetű (Isten, lélek, imád, menny, is [szent], ül, megszentel, boldog, böjt, véték, bűn, bocsát, búcsú, hisz, hit, terem, örök stb.). Úgyszólván az egész Bibliát le lehetne fordítani a honfoglalás kori magyarságunk nyelvével.

A magyarok istene

Az ősi magyar mitologikus istenhit főalakja a többféle-képpen megnevezett Teremtő, az Isten vagy az Úr, a népi szóhasználatban az Ūristen, az Öregisten vagy Atyaisten. Ő a világ ura, a legfőbb irányító lény, aki kézben tartja az ember és minden élőlény sorsát, segítő és igazságos, de büntet is.

Istenanya

Ősi hitvilágunkban megjelenik egy talányos rendeltetésű, nagy tiszteletnek örvendő istenanya, akinek neve Boldogasszony vagy Boldoganya. Fogalma Belső-Ázsiába nyúlik vissza. Sokak szerint Szent István azért tudta az országot Szűz Máriának felajánlani és ezt a felajánlást a magyarokkal elfogadtatni, mert a hitvilágunkban szereplő Boldogasszony – *Babba* – fogalma közel állt a katolikus Szűz Mária fogalmához. Mindkettőnél nem egyszerűen asszonyról van szó, hanem egy életet adó személyről.

A szeplőtelen fogantatás

A szeplőtelen fogantatáshoz igen hasonló mitológiánk Emeséje is, éppen ezért mi, magyarok Máriát Szűz Máriának nevezzük, holott őt az európai kereszténység Szent Máriának (Heilige Maria, Santa Maria stb.) nevezi. Őseink istenanyja nem az európaiak által ábrázolt Holdon, hanem a Napon, illetve a Napot szimbolizáló keresztben áll. Szent Gellért térítő törekvései során találkozott egy jószágos, fenséges mennyei asszony kultuszával, akiben mintegy Szűz Mária előképét láthatta, akinek tisztelete nagyobb akadály nélkül válhatott Mária-kultusszá, és akinek költői neve sem látszott méltatlannak arra, hogy Isten anyját ékesítse. Ekkor választotta ki Szent Gellért

a „napba öltözött asszony” bibliai idézetét az udvar előtt tartott prédikációjának témájául. Népünk hét Boldogasszonyt tisztel, akik között legnagyobbak a Nagyboldogasszonyt tartja. Ennek „leányai” a többi boldogasszonyok (Szülő, Fájdalmas, Gyertyaszentelő, Sarlós, Segítő és Havi Boldogasszony), de ismerik a Szűz Kisasszonyt is. A néphit Kisasszonyt azonosítja a kereszténység legnagyobb szentjével, Szűz Máriával, jóllehet a keresztény hittan erről nem szól. Meddő asszonyok kilenc hetet böjtölnek, hogy a Nagyasszony segítsen rajtuk, és aki kedden mos, megbántja a Nagyboldogasszonyt, a Kedd Asszonyát. Kedden tilos minden nehéz munka, viszont elkezdésre, elindításra (pl. tyúkültetésre) szerencsés a kedd. Az adatok tömegéből kitűnik, hogy Nagyboldogasszony az élet adója és védője, bőség, termékenység, aratás, növény és ember szaporodásának oltalmazója.

Nyugat és Kelet eltérő kultúrája

Történelmileg fel kell figyelünk arra, hogy Nyugaton – a Római Birodalom nyugati részén és később is Nyugat-Európában – a két lételv közül a férfias, patriarchális elv vált dominánssá. Ami a maskulin, patriarchális ágat illeti, az istenkép „elférfiasításának” gyökere lehetett az a római kultúra, amelynek társadalmát áthatotta a *pater familias* eszméje. Ez az ókori római jogban a családfőt, a ház urát jelentette, aki általában a legöregebb és legrangosabb férfi volt a római háztartásban. A családfő hatalmát *patria potestas*nak hívták (apai hatalom). A tizenkét táblás törvények értelmében a *pater familias* rendelkezett a *vitae necisque potestas* hatalmával, azaz a felesége, gyermekei, rabszolgái és életkortól függetlenül minden további családtag esetében élet és halál fölött dönthetett. A törvény szerint a *pater familias* szava teljhatalmú és végérvényes volt minden esetben. A már felnőtt korú fiúgyerekek is az apa joghatalma alá tartoztak. Ez a társadalmi háttér vezetett el teológiailag is a Szentlélek fogalmának elrajzolódásához is (vö. Spiritus Sanctus – hímnemű szó). Ugyanakkor a Keletrómai Birodalomban, a keleti egyházakban és például a szláv népek körében a Szophia-elv megtartotta nőies, anyai jellegét, amely az ószövetségi Ruach- és Hokma-Szophia fogalom jellemzője volt, amiben mintegy a semita gondolkodás élt tovább. A kulturális különbséget, amit a romanizált világ és a görög nyelvet és hellenista gyökereket magába foglaló Kelet nem tudott feloldani, végül a Diocletianus-reform a birodalom felosztásával véglegesített. A későbbi Keletrómai Birodalom területének kultúráját Róma nem tudta átformálni, és ez a kulturális törésvonal ma is világosan megfigyelhető a keleti és a nyugati egyház befolyási területének határvonalán.

A chochmá és a korai rabbinikus irodalom

■ SZÉCSI JÓZSEF

A chochmá szó jelentései

Héberül a bölcs *cháchám*, míg a bölcsességet a *chochmá* szó jelenti. Görögül a bölcs a *szofosz*, a bölcsesség pedig a *szofia*. A görög bölcsök magukat csak *filozofosznak*, vagyis a bölcsességet szerető embernek mondták, és nem bölcsnek, vagyis nem olyanak, aki ténylegesen birtokában is van a bölcsességnek. A bölcsesség szónak, a héber chochmának széles körű jelentéstartalma van. Jelent gyakorlati képességet, ügyességet valamilyen területen, például Becalél „iparművészeti” képességeit a szent sátor építésekor (Ex 36,1), vagy a hajózást: „*Szidon és Árád lakói voltak evezőseid; bölcs férfiaid, ó Tírusz, lettek kormányosaid.*” (Ez 27,8, Káldi-Neovulgáta ford.) Jelentette az állam- és hadvezetést, okosságot, ravaszságot. Olvashatunk például a hangyák, a mormoták, a sáskák és a gyíkok okosságáról: „*Négy igen apró van a földön, de azért a bölcselnél is okosabb: erőtlen nép a hangya, de aratáskor gyűjti élelmét, gyenge nép a szirti borz, mégis sziklába építi lakását, a sáskának nincsen királya, és raja mégis rendben vonul, a gyík kezével kapaszkodik, és ott van királyi palotákban.*” (Péld 30,24–28; Káldi-Neovulgáta ford.) Hallunk a tékóai asszony ravaszságáról, jó értelemben (2Sám 14,2–20). Vallászetikái értelemben a bölcsesség az istenfélelmet jelenti (Péld 1,7). A bölcsességbe beletartozik az élet dolgaiban való tájékozódás (Péld 1,5; LXX: *kübernészisz*). A bölcsesség és az út összetartozó fogalmak különösen a Példabeszédek könyvében, ahol az út, a *derech* az életutat, a viselkedést jelenti.

A bölcsesség bibliai és mitikus képzetei

A Példabeszédek könyve első kilenc fejezetének anyaga, annak szemlélete végigvonul a későbbi szövegeken, és többé-kevésbé, de egyértelműen bemutatják a bölcsességnek egy olyan ábrázolását, mint égi személy. Ezt gyakran egy *hüposztázisz* előzetes ábrázolásaként értelmezték, amely egy homályos fogalmi meghatározás közvetítő-megváltó képes beszédformája, illetve a direkt perszonalizáció, megszemélyesítés között helyezkedett el.

A hüposztázis, görögül: hüposztázisz (az alap, megalapozás szóból ered) azt a megszilárdult alakot vagy megtestesülést jelenti, amely egy olyan szó mögött áll, amely egy név és egy ismert valóság között fennálló viszony leírására szolgál. A vallástörténetben a hüposztázisz egy isteni lény, aki egy magasabb istenség tulajdonságának vagy tevékenységének megszemélyesítése. A szentháromságtanban

ezt a görög kifejezést használják a személyre, megkülönböztetve a lénytől. Vagyis három személy és egy lény. A latinban ez a *substantiának* felel meg (lényeg, tulajdonságon túli minőség), de a keresztény teológia összefüggésében általában a latin *personaként*, személynek fordítják.

Figyelnünk kell arra, hogy ne egyszerűen a vallásfejlődés általános kategóriáit alkalmazzuk bölcsességi kérdéskörünkre, hanem tekintsünk annak izraeli vonulatára. A vallástörténeti kutatás a zsidóság ókori keleti környezetéből számos bölcsességgépzetet vagy éppen bölcsességistenséget hagyott hátra, amelyek hasonlóak a bölcsesség perszonális, személyes formájához. A perszonifikált bölcsességnek egész Izraelen kívüli vonulata, különösen annak Istennel és az emberrel kapcsolatos együtt léte azt igazolja, hogy ennek az elképzelésnek az alapja, keletkezése egy bizonyos vallástörténeti folyamatban keresendő. Ami elméletileg egy hiposztatikum formátum, lehet, hogy egy teológiai reakció következménye Izraelen belül, és nem egy idegen mítosz átvétele, vagyis ezt az izraeli hitvilág különleges szerkezetéből lehetne magyarázni. Megfigyelhető, hogy különösen a zsidó hellenisztikus érában, Alexandriai Philóig bezárólag az idegen mitológiai vonalak világosabban jelennek meg. Azonban itt is tétován, fenntartásokkal jelentkezik a megistenülés, a bölcsesség személyesülése.

Erre vonatkozóan a ránk maradt különböző izraeli szövegek figyelemre méltó adatai egy összefüggő bölcsességmítoszt adnak háttérként. Kérdéskörünk talán a legvilágosabban az asztronómiát, a csillagászatot behatóan ismerő etióp Hénoch könyvében található, annak egy odaékelte részletében: „Midőn a bölcsesség nem talált helyet, ahol lakhatna, az Égben kapott lakást. Amikor lejött a bölcsesség az emberek gyermekeihez, hogy lakást találjon, és nem talált lakást, visszatért a bölcsesség a maga helyére, és az angyalok közt foglalt helyet. Amikor a jog és az igazságtalanság lakhelyéről előlépett, rátalált az, aki nem kereste, alant letelepedett, (úgy üdvözölték,) mint esőt a pusztában és harmatot a szomjas földön.” (Etióp Hénoch 42)¹ Itt válik egyértelműen világossá a mennyei bölcsességnek a földre való hiábavaló leszállásáról és keserű visszazállásáról szóló elbeszélésanyag. Az elbeszélésnek izraeli formájában a negatív szereplő, az „Igazságtalanság” nőnemű nyelvtani alak: *hé ádikia*. A zsidó apokaliptikus teológia összefüggéseiben to-

¹ Arám Achikar-monda (94): „A bölcsesség az istenektől jön, értékes, ami az istenektől jön, mindeneket kijelölt, az ég királyságát is; mert az a szentséges Úrtól jött.”

vábbi nyilvánvaló célzásokat találhatunk az etióp Hénoch,² Ezdrás negyedik könyve³ és a szír Báruch-apokalipszis⁴ irataiban. A bölcsességtradíció néhány kijelentése a mítoszt mint háttérrel jól érzékelteti. A Példabeszédek 1,20–33 bölcsességbeszéde utalhat a lakást és embert kereső mitikus bölcsesség helyzetére, illetve annak keserű visszatérési lépésére: „A bölcsesség az utcán kiált, a tereken hallatja szavát. (...) Kiáltottam nektek, de vonakodtatok, kinyújtottam kezem, de senki sem figyelt. (...) nem törődtek tanácsommal, megvetették minden feddésemet.” (Péld 1,20a.24.30; RÚF)

Jézus, Sirák fia 24. fejezetének bölcsessége kiemelt módon is érthetővé válik a mítoszi háttérrel. Itt beszél először a bölcsesség égi preegzisztenciájáról, vagyis a világ teremtése előtti létéről: „*Én a Fölségesnek szájából születtem, s ködként borítottam be az egész földet. Fönt a magasságban volt a lakóhelyem, és a trónusom felhőoszlopon állt. Bejártam egymagam az égi köröket, megjártam a szakadék mélységét. A tenger hullámain és az egész földön, minden nép s nemzet közt uralkodó voltam.*” (JSirák 24,3–6; Szent István Társulat ford.) Azután arról olvasunk, hogy miként keres egy „nyugalmas helyet” a földön: „*Mindannyiuknál a nyugalmat kerestem, és hogy kinek részén üthetném fel sátram.*” (7. vers) Ezt követően Izrael Istene „örökös tartományként” kijelöli helyét, ahol maradásra lel: „*Ekkor a mindenség Teremtője parancsot adott, Teremtőm kijelölte sátramnak a helyét. Így szólt: »Sátradat Jákobban állítsd fel, és az örökséged Izraelben legyen.« Ősidőktől fogva, a kezdet kezdetén teremtett, és nem pusztulok el soha, mindörökké. Szolgáltam előtte, az ő Szent Sátorában, majd pedig Sionban kaptam lakóhelyet. Letelepedtem a Szeretett Városban, amelyet éppen úgy szeretett, mint engem, s Jeruzsálemben van uralmam székhelye. Dicsőséges nép közt vertem így gyökeret, az Úrnak részében, az ő örökségén.*” (8–12. vers) A bölcsesség visszatérése, égbe való visszaszállása itt megtörik, mert a szerző a Törvényre gondol: „*Ez mind áll az Istennel való Szövetség Könyvére, és a Törvényre, amit Mózes adott nekünk, Jákob családjának öröksége gyanánt.*” (23. vers) Így lett beépítve a mítosz első szakasza az Izraelnek adott Törvény magasztalásához.⁵

² Etióp Hénoch 94,5; 98,3; 93,8. A bölcsesség vissza/fölszállása itt Illés mennybemenetelével fonódik össze.

³ 4Ezd 5,9. Lásd 4Ezd 5,1; 14,17 – ugyanilyen értelemben az „igazságról”.

⁴ Szír Báruch 48,33–36 – elbeszélés a törvény hatásának áldásteljeségről mint „az élet vízeről” és mint „életfáról”. „...és azt mondta nekem: »Jákobban lakjál, Izraelben legyen örökséged, és választottaim között verj gyökeret!« Kezdetben teremtettek engem, még a világ előtt, és nem szűnöm meg sohasem. A szent hajlékban tettem színe előtt szolgálatot, majd pedig Sionban kaptam állandó lakást, a szent városban találtam ekképp pihenőt, és Jeruzsálem lett uralmam székhelye. A dicsőséges nép közt vertem gyökeret, az én Istenem részében, az ő örökségében, s a szentek gyülekezetében meglelepedtem. Magasra nőttem, mint a cédrus a Libanonon, mint a ciprusfa Sion hegyén.” (JSirák 24,13–17; Káldi-Neovulgáta ford.)

⁵ Kommentár a Törvény áldásos művéről mint „az élet vízeről” és mint „életfáról”: JSirák 24,13–17.

Hasonló szövegtanú Báruch 3,9–4,4 bölcsességprédikációja, ahol egyrészt ostromozza a bölcsességet elhagyó Izraelt, másrészt beszél a neki adott élet törvényéről, a bölcsesség forrásáról. A föld népei elhagyták a bölcsesség útját. Beszél a tévútra tévedtekről, és felteszi a kérdést: „*Ki száll fel az égbe, hogy megragadja, és lehozza a felhőkből?*” (Bár 3,29; Szent István Társulat ford.) Elmondja, hogy „*Ő felkutatta a tudás minden útját, s átadta Jákobnak, a szolgájának, és Izraelnek, akit szeretett. Így jelent meg a földön és társalgott az emberekkel. Isten parancsának könyve az, a Törvény, amely örökre megmarad.*” (3,37–4,1) Tehát a végső kicsengés az, hogy a földön mindenütt visszautasításra talált bölcsesség végül egy kiválasztott részé, Izraelé lett. Így érthetőek meg talán azok a hiányosságok, amelyek az eredeti ókori keleti bölcsességmítoszból hiányoznak láncszemként az izraeli írásbeli közlésekben. A későbbi gnózis karakterisztikusabban hordozta a bölcsességképzetek mitikus elemeit. A gnózis görögül tudást jelent. A gnoszticizmus pedig abból a vélekedésből indul ki, hogy létezik olyan tudás, amely mindenre választ ad.

A bölcsességirodalom néhány jellemzője

Nemzetközi jelleg: szereplői között vannak nem izraeliták, például Ágúr és Lemúél (Péld 30–31) vagy Jób és barátai. Beszélhetünk a Biblián kívüli bölcsességirodalom határáról, például Amenemope intelmeiről. A Példabeszédek könyvének közmondásgyűjteménye a keleti közmondáskultúrának, az arabnak és a perzsának szerves része. Az egyiptomi Maat, a teremtett dolgok helyes rendje egy „perzonifikált világrend”, eszményített kép volt.

Az ókori zsidóság bölcsességirodalmának fontos jellemzője az, hogy nem hivatkozik történeti vagy prófétai tradícióra. Nincsenek utalások az egyiptomi kivonulásra, a pátriárkákra, a szövetségekötésre, Sionra, a Templomra, tehát semmire, ami viszont amúgy igen lényeges Izrael hitében. Tehát a klasszikus izraeli bölcsességirodalom nem haladja meg teológiai magyarázataiban a Biblián kívüli irodalmi párhuzamokat. A Példabeszédek könyvének Istene mégis ugyanaz az Isten, mint a Biblia többi könyvének Istene.

Napjainkban is jellemző, hogy egy hétköznapi ember és egy filozófus nem ugyanúgy beszél Istenről. A pátriárkák és az egyiptomi kivonulás elbeszélői vagy a prófétai iratok szerzői nem ugyanúgy beszéltek Istenről. Az a vallás, amely a Példabeszédek könyvében előttünk áll, az értelmiség vallása lehetett, nyitott volt az egyetemes gondolkodás, illetve más kultúrák felé.

A bölcsesség megszemélyesítésénél fontos figyelni arra – Jób könyvének 28. fejezetétől eltekintve –, hogy a bölcsességnek női jellege van, különösen a Példabeszédek könyvében, ahol a Bölcsesség úrnő, és prófétai stílusban tart nagy beszédeket. A Példabeszédek könyvének 9,13–18-ban antiteziseként, mintegy ellenpólusként a Balgaság úrnője is megjelenik.

Többször előkerül, hogy a világ teremtésében szerepet ka-

pott a bölcsesség mint „mesterember” (Péld 8,22–30) vagy a Bölcsesség könyvében (7,21) mint „mindenket művészen alakító”.

A teremtésnek és a teremtettségnek hangsúlyos szerepe van a bölcsességkoncepcióban. Az embert környezetével dinamikus és egzisztenciális kapcsolatban álló lényként fogták föl. Emberek és állatok megfigyeléséből adódó szentenciákról olvashatunk.

Az ókori Kelet és Izrael bölcsességének különbsége

A bölcsesség az ókori Kelet és a görög bölcsélet felől különböző megfogalmazást kapott. Az akkád mitológiában Enki a bölcsességisten leánya volt, Egyiptomban pedig az íbiszfejű Thot volt a bölcsességisten. A korai posztbiblikus zsidó irodalom bölcsesség-, illetve bölcsfogalma a hellenisztikus, apokaliptikus zsidó irodalom előzetes talaján, saját úton állapodott meg. A preegzisztens égből alászálló Bölcsesség nem talált lakást a földön, ezért visszatért a mennybe. Az Igazságtalanság, a Balgaság azonban megtalálta helyét a földön. Az ókori zsidóság szent irataiban a bölcsesség megtalálja lakhelyét, ha nem is az egész világon, de Isten kiválasztott népénél, Izraelnél. A Második Szentély pusztulása után az áldozatok helyét a zsidóság reggeli, déli, esti imája vette át. A bölcsesség azonosul a Tórával. Megszűnt a prófétaság intézménye és a prófétálás is, helyükbe a rabbik, a tanítók, a bölcsek léptek. Ők lettek az isteni bölcsesség hordozói is.

A korai posztbiblikus zsidó irodalom és a bölcsesség

A korai rabbinikus irodalom bölcsességről szóló tanítása szoros összefüggésben van az ókori zsidóság bölcsességi hagyományával. Ismert volt a chochmá fogalma, amely magát a Tórát, illetve a Tóra ismeretét jelentette. Ez végighúzódik az egész rabbinikus tradíción. Rabbi Hillél egyik jelmondata ez volt: „Több Tóra, több élet – több iskola, több bölcsesség (chochmá) – több tanácskozás, több belátás (biná) – több jó cselekedet, több békeség!”⁶ A bölcsesség itt az iskolai tudást jelenti, így a rabbinikus nyelvhasználat ebben az összefüggésben sajátos jellegű. A bölcsesség fogalma (cháchám) itt általában egy terminus technicus lesz: a „bölc” a már kész, elismert, érett tórananítóra, a felavatott rabbira vonatkozik. Ez a JSiráak 38,24–39,11 „írástudója” (szófér – grammateusz), aki az Írásnak, a Tóranak kitarító tanulmányozásával lett szófér, írástudó.⁷

⁶ Ávót 2,7; Babiloni Talmud Báva Vátrá 9b.

⁷ „Milyen más, aki egész lelkét arra adja, hogy a Magasságbeli törvényét tanulja; kutatja az elődök bölcsességét, s a jövődőlésnek szenteli idejét. (...) De szíve azon van, hogy reggeltől Urát s Teremtőjét keresse. Lelkét a Magasságbelihez emeli, imára nyílik ajka, s bűneiért eseng. (...) Nyilvánosságra is hozza tanítását, s dicsekszik az Úrnak szent szövetségével. (...) A népek regélnek nagy bölcsességéről, és a gyülekezet zengi dicséretét.” (JSiráak 39,1.5.8.10; Szent István Társulat ford.)

Hasonló a „bölcsek” és az „írástudók” fogalmának használata a rabbinikus nyelvhasználatban, ahol azonos értelemben használják a két kifejezést.⁸ A cháchám és a szófér szinonimák például itt: „Isi ben Jehudá [2. század] számba vette a bölcsek erényeit: Rabbi Méir egy bölc és egy író [cháchám veszófér]. Rabbi Jehudá egy bölc, »amikor csak akarja« – ami azt jelenti, mihelyt csak egy előadást tart.” (Babiloni Talmud Gittin 67a) Az egykori szófér cím általában továbbra is a Krisztus előtti rabbik megjelölése maradt. A Krisztus utáni időkben a chochmá volt az általánosan használt cím a rabbik számára. Ezzel szemben a chákim általános fogalom volt a tanítókra, akik különböző írástudók voltak, a bölcsesség sokféle területén. Ilyen értelemben olvassuk a Babiloni Talmud 85b–86a-ban Samuel csillagászra vonatkoztatva a chákim megjelölést, és nem általában a rabbikra értve. A Jeruzsálemi Talmud Táánit (4,2 [68a]) beszámol arról, hogy a Rabbi (vagyis Jehudá Hánászi) Rabbi Chámá bár Chániná (3. század) nevéből a megszólítást visszatartva, őt csak chákimnak mondja, mert egyszer egy tórai mondatot hibásan idézett. Aki a bölc megjelölést, címet használja, annak „tudni kell választ adnia, ha valaki bármilyen tudományos kérdésben bármilyen területen is hozzá fordul”.⁹

Így használják a cháchám, a nászi és az av bét din megjelöléseket már „Simeon ben Gámáliél idejétől” kezdődően (1. század), amely a három, akkor a zsidóságban használatos ún. akadémiai méltóságcímhez tartozott (Babiloni Talmud Hórájót 13b). „A tanítók nevében” (*besém cháchámim*) tanítanak (Jeruzsálemi Talmud Kiddusin 1,2; 59a 24), ami általában az elismert tekintélyt, az ő tanításuknak megfelelő módot jelenti. Csak ebben az értelemben van egy további, szélesebb körű, sajátos értelme a rabbinikus irodalomban. Vannak véleményei egyes tanítóknak, különösen elismert tanítóknak, akiknek nézetei szemben állnak a többség nézetével, és így erről mint a „tanítók tanbeli véleményéről” beszélnek az iratok.¹⁰ Ezenkívül szólnak a „tanítók véleményéről” az írások, ha az érvényes tanítás egy meg nem nevezett rabbi véleményeként kerül említésre.¹¹ Később a rabbik a cháchámim megjelölést egy újabb tiszteletbeli titulusként használták, mint például a

⁸ Más értelemben van Hénoch megjelölése, mint aki az elsőként tanulta „az Írást, a Tudományt és a Bölcsességet” (Jub 4,17).

⁹ Babiloni Talmud Kiddusin 49b. A *divré háhákma* „tudományos kérdés”, lásd még Babiloni Talmud Niddá 69b, ahol a „tudományos kérdések” az „aggádikusoktól” az „együgyű” kérdésekig, úgymint „kérdések az életmódról” abban különfélek, hogy az egész haláchát jelentik minden bonyolult kérdésével együtt.

¹⁰ Mindkét egymással szemben álló nézetet ily módon idézik: „a Rabbi mondja és a bölcsek” vagy „a rabbi mondja és a bölcsek mondják”. Pl. Babiloni Talmud Chullin 85a: „Rabbi (a Misna szerkesztője) ellenben (...) helyeselte Rabbi Simon véleményét, amiért ő ezt mint a Bölcsek kijelentését előadta.” Ő ugyanis ekkor, mint egy másik esetben is, a saját nézeteként fűzte hozzá mint megegyező véleményt.

¹¹ Van olyan szövegünk, amelyben csupán egy vélemény található azzal a kitételrel, hogy „mondta”, ti. a bölcsek természetes módon tudták, hogy kiről van szó, és ezt a szócskát fűzték hozzá.

talmid cháchám, vagyis a „bölcstudós”.¹² Ezzel nemcsak az illető szerénységére kívántak utalni, hanem a rabbinikus tanítói tradíció alapjához való tudatos ragaszkodásra is.

A Babiloni Talmud Bává Vátrá mondja: „Attól a naptól kezdve, amikor a Templomot lerombolták, a prófétizmus, a prófécia a bölcseknek adattak.” (12a) Rabbi Akibáról olvasuk halálakor: „Rabbi Akiba halálával eltűnt a Törvény tanítójának karja [Tóra], és a bölcsesség forrásai [chochmá] bezárattak.” (Babiloni Talmud Szótá 49b) A Második Templom pusztulása után tehát a „bölcsek” Izraelnek egyedüli üdvgaranciája maradtak, akiket személyesen nyugodott Izrael üdvösségének biztosítéka. Rabbi Jonathan ben Eliezern mondja (3. század): „A bölcstánítványoknak, akik a tanítással foglalkoznak, Isten beszámítja, mintha neki áldozatot és tömjént ajándékoznának.” (Babiloni Talmud Menáchót 110a) Ez azt jelenti, hogy a „bölcsek” a próféták helyére léptek, és így beléptek a papi funkcióba is. Miként Izrael üdve miatt fontos az, hogy tudós tanítója legyen, úgy a legnagyobb tisztelet és legmagasabb cél az volt, ha valaki ebbe a tekintélyes körbe tartozott.¹³ Rabbi Simon ben Zomá (2. század) jelmondata volt az, hogy „aki mindenkitől tanul”, az bölcstestnek számít (Ávót 4,1). A Babiloni Talmud Niddá traktátusa mondja (70b): „Mit tegyen egy ember, hogy bölcstest legyen? Ő [Rabbi Jehosúa ben Chánánjá, 2. század] válaszolt neki: Töltsön sok időt a Tanházban és keveset a napi ügyekkel. Erre azt mondta: A sok tevékenység nincs hasznukra. Sokkal több, könyörögni irgalomért Ahhoz, aki a Bölcsesség, miként halljuk: »Mert csak az Úr adhat bölcsességet, az ő szájából származik tudás és értelem.«¹⁴

A bölcsesség (chochmá) tehát a „tanítóknak” az örökké érvényes és általánosan elfogadott törvénytáitását jelentette. Ebben az értelemben használják a rabbi a bibliai kijelentéseket a chochmáról. A bibliai kifejezés értelmét egyszerűen átveszik, és csak a szövegösszefüggés mutatja, hogy a bölcsesség itt sajátos módon rabbinikus értelemben veendő, vagy pedig egy rövid magyarázat megvilágítja azt, hogy kifejezetten milyen értelemben használják. Így például a Péld 8,22-ben lévő bölcsességet több értelemben használják, a preegzisztens bölcsesség itt Tóráként is értendő.¹⁵ Fontosak azok a kijelentések, amelyek a bölcsességnek a teremtésben

való együttműködéséről beszélnek,¹⁶ vagy éppen a bölcsesség hét oszlopáról. A Leviticus Rabba és a Numeri Rabba szerint „A Tóra szavai »márványoszlopok«, mert a világ oszlopai.”¹⁷ Ezeket a Tórára vonatkoztatják. Aki a Tóra tanítójaként ismert, az ismeri a Tórában Isten akaratát, akin keresztül minden teremtetett. Minden jó dolgot, ami a bibliai bölcsességi iratokban található, úgy írnak le és dicsérnek, mint a bölcsesség ajándékát, és a Törvény tanítóinak gyümölcseiként magyarázzák. Így például az életet¹⁸ vagy a hatalmat.¹⁹ Ugyanígy, amikor a bölcsesség értékéről,²⁰ illetve annak ünnepi lakomáján való részvételről van szó,²¹ mindent a Tóra egyedülálló művére vonatkoztatnak. Hasonló értelemben olvashatunk a Tóráról mint egy „felsőbb bölcsesség képmásáról”.²² A Babiloni Talmud Szánhedrin traktátusa azt mondja: „Dicsérve légy, aki Ábrahám gyermekeit kiválasztottad, és nekik az Ő bölcsességét kölcsönözted!” (104b)²³

A Tórával Mózes Izrael részére megkapta a bölcsesség kincsét, amivel a világ minden bölcsessége sem érhet fel: „Tíz kab [mértékegység] jött le a világba, kilencet kapott meg Izrael, és csak egy egységet az egész világ.” (Babiloni Talmud Kiddusin 49b) Éles megkülönböztetést tettek a chochmá mint a rabbinikus tanítók bölcsessége és a chochmá mint a világ bölcsessége között. A világ bölcsességét azonban a zsidó tudósok felülmúlták, melynek sok elbeszélését őrzik a Talmud legendái. Volt egyszer egy versengés a nagyobb bölcsességért Rabbi Josúa ben Hánájá (2. század) és egy athéni bölcstest között (Babiloni Talmud Bechorót 8b–9a). A császár kezdő figyelmeztetése ez volt: „Mindenki bölcstest!” mire a rabbi lakonikusan megjegyezte: „Mi olyan bölcstest vagyunk, mint Ön!”²⁴ A görög bölcsességgel kapcsolatban szintén találunk egy kifejezett elutasítást, ellenségeskedést: „Átkozott az ember, aki fiát a görög bölcsességre tanítja!”²⁵

¹⁶ „...ott voltam mellette, mindent elrendeztem, és gyönyörködtem nap nap után, színe előtt játszadoztam mindenkor.” (Péld 8,30; Káldi-Neovulgáta ford.) A mondat *ámón* szavát a rabbi mesternek, amolyan szakmai irányítóknak értelmezték. Ávót 3,14: Isten Tórája az Isten eszköze a világ teremtésénél. Egy további fontos szöveg ebben a vonatkozásban Péld 3,19: „Bölcsességgel alapította az Úr a földet, és értelemmel állította fel az eget.” (Káldi-Neovulgáta ford.)

¹⁷ Lev. Rabba 11,3; 9,1; Num. Rabba 10,1; 6,2 – Jer 33,25 szellemében: „Így szól az Úr: Ha nincs szövetségem a nappalal és éjszakával, ha nem szabtam törvényeket az égnek és földnek...” (Káldi-Neovulgáta ford.)

¹⁸ Pl. Lev. Rabba 25,1; 19,23; Num. Rabba 5,8; 4,19; utalással Péld 3,18; 4,22-re.

¹⁹ Pl. Num. Rabba 4,13; 4,5; 13,17; 7,24k; 14,4; 7,48; Canticum Rabba 1,3; utalással Péld 8,15-re.

²⁰ Pl. Gen. Rabba 35,3; 9,16; Num. Rabba 6,1; 4,22; 10,4; 6,2; utalással Péld 3,14; 8,11-re.

²¹ Pl. Num. Rabba 2,3; 2,2; 13,15k; 7,18; utalással Péld 9,5-re.

²² Gen. Rabba 17,5; 2,21; lásd 44,17; 15,12.

²³ Hasonló módon már Bár 4,4: „Boldogok vagyunk mi, Izrael fiai, mert Isten tudunkra adta, hogy mi tetszik neki.” (Szent István Társulat ford.)

²⁴ Babiloni Talmud Tamid 32 a–b; Babiloni Talmud Niddá 69b–70b.

²⁵ Babiloni Talmud Bává Kámmá 82b. Továbbiak: Babiloni Talmud Menáchót 64b; Babiloni Talmud Szótá 49b.

¹² A *talmid* volt korábbi megjelölése a rabbinövendékeknek.

¹³ Rabbi Jose ben Joézer jelmondata volt: „Az ő háza legyen a bölcsesség gyülekezeti helye!” (Ávót 1,4)

¹⁴ Péld 2,6. Hasonló a Babiloni Talmud Beráchót 55a-ban Rabbi Jochanan ben Zakkai csatlakozva Dán 2,21-hez: „Ő változtatja meg az idöket és a korokat, ő taszít le és emel fel királyokat. Bölcsességet ad a bölcseknek, és tudományt azoknak, akik megértik.” Továbbá az áldás a Babiloni Talmud Beráchótban (58b): „Legyen magasztalva, aki az ő bölcsességéből való, aki őt féli, aki őt közvetíti!” Ebben az értelemben használja a Babiloni Talmud Beráchót 33a a XVIII. Áldás 4. áldását, amikor azt átalakítva, benne a bölcsesség szót használja.

¹⁵ Az, hogy a bibliai bölcsességet a rabbinikus tradícióban a Sechináként is gondolták (leginkább a midrásokban), megjegyezzük, hogy itt inkább a rabbinikus bölcsességről való szólás karizmatikus és homiletikus karakteréről van szó.

Szófia a kiskultúrákban

■ RÉZ-NAGY ZOLTÁN

Mi itt, Európában ahhoz vagyunk szokva, hogy olyan ideológiákhoz tartozunk vagy olyanok holdudvarában élünk, amelyek többmillióst táborot tudhatnak magukénak, és kultúránkat ezek az ideológiák évszázadok óta meghatározzák. A kiskultúrák ehhez képest egészen mások: mindössze néhány ezres népességről van szó, saját nyelvvel és látásmóddal, de ezt a látásmódot elsősorban a saját törzsi mitológia határozza meg. Nincs intézményes papság, vagy ha van is, csak szerény privilégiumokkal. Elvont teológiai fogalmakat ne keressünk, mert az általam vizsgált kiskultúrák írásbeliséggel sem rendelkeztek. Viszont ismerjük a mitológiájukat. Ráadásul igen jó forrásmunkákból, hála Franz Boasnak (1858–1942) és az általa teremtett kultúrantropológiai iskolának. A Columbiai Egyetemről érkeztek a még létező kiskultúrákat vizsgáló tudósok, és gyűjtött anyagaik máig a legfontosabb források. Összehasonlítás végett érdemes kézbe venni Juan de Tovar aztékokról írt könyvét, amelyben lehetetlen eldönteni, hogy hol a határ a szerző saját reflexiói és a gyűjtött ismeretek között. Ha Szófiára akarunk ráítálni a kiskultúrákban, akkor a mitológiájuk női szereplői között kell keresgelnünk. Az égitestek neme – mármint hogy a mitológiában milyen nemi szerepet töltenek be – meghatározó elem. A pauni indiánok szkidi nemzetségének mitológiájában például a Nap férfi, a Hold nő, a Mars férfi, a Vénusz nő, hasonlóan az antik görög-római mitológiához. A Nap és a Hold egymással köt házasságot, és fiúgyermekük születik, ő lesz az első ember, bibliai analógiával élve az első Ádám. Míg a Mars a Vénuszt veszi feleségül, és az ő frigyükből születik az első nő, bibliai analógiával kifejezve az első Éva.

A bajba keveredés motívumát is megtaláljuk, de nem az első nő személyéhez kapcsolva, és persze nem pont úgy, mint az édenkerti történetben. Igen elterjedt történetről van szó: a csillagot néző lány történetéről, akihez fiatal férfi alakjában lejön egy csillag (vagy mai fogalmaink szerint inkább bolygó), feleségül veszi, majd az égbe költöznek együtt. Ott az égi világban, amely nagymértékben hasonlít a földi világhoz, gyermekük is születik, amikor is egy gyökér – az egyszerűség kedvéért most nevezzük répának – kiásása után kilyukad az ég, és a nyíláson át a lány meglátja a saját népet. Felébred benne a honvágy, férje pedig azonnal ott terem, és közös gyermekükkel együtt visszaküldi őt a földi világba. A bibliai Évához hasonlóan itt is szabály- vagy tabusértésről van szó: vagy nem szabad a nagy répát kiásnia, a sok kicsit igen, de persze kiássa, vagy a lyukon nem lenne szabad lenéznie. A lényeg, hogy valami tiltott dolgot művel, utána pedig viselnie kell a következményeket. Nem maradhat többé az égben, hanem eltaszított asszonyként kell él-

nie tovább az életét saját korábbi világában, az Édenből való kiűzetéshez hasonlóan. A mítosz folytatásában a gyermek lesz a főszereplő, nem pedig az anya. Szófia karakterét felidézni képes, azzal valamennyire analóg mitológiai szereplőt keresve eljuthatunk egy különös öregasszonyig, aki egyfajta inkognitóban, a kenózis fogalmát megidézni képes állapotban várja, hogy a baj akkora legyen, amelyen már csak ő tud segíteni. Ez a szereplő női mivolta mellett különleges képességekkel rendelkezik: például előrelátással, vagy képes arra, hogy álruhás szereplőt leleplezzen, vagy felismeri a veszélyt, amelyet senki más nem.

Egy konkrét mítoszt vizsgálok meg most, az úgynevezett Gros Ventre indián törzs mítoszai közül. Két forrásban is szerepel, lényegi különbségek nélkül került lejegyzésre Martha Beckwith és Alfred Bowers által. Ennek a mítosznak a központi kérdése a megváltás, persze nem a klasszikus keresztény értelemben. A közösség nagy bajba kerül, de erről mit sem tud. Eszünkbe juthat Jónás könyve analógiaképpen. A niniveiek mit sem tudnak a reájuk leselkedő veszélyről, erről Jónás próféta dolog felvilágosítani őket. Ebben az elemzett mítoszban nem egy férfi próféta, hanem egy öregasszony figyelmeztet a veszélyre.

A nap és a játékos

Volt két fiatalember, jóképű volt mindkettő, és udvaroltak a lányoknak. Megéheztek, és nem tudták, honnan szerezzenek maguknak ételt. Eszükbe jutott egy öregasszony, aki a falu szélén lakott, elmentek a kunyhójához. Az öregasszony kedvesen fogadta őket: „Gyertek, gyermekeim, és egyetek valamit nálam. Még fiatalok vagytok, és az a dolgotok, hogy tegyétek a szépet, de én már öreg vagyok, és nem érdekel semmi.” Kaptak tőle finom ételeket, aztán otthagyták az öregasszonyt, de három-négy nap elteltével megint nagyon éhesek lettek, és így szóltak egymáshoz: „Menjünk, látogassuk meg ismét az öregasszonyt.” Az öregasszony megörült, amikor meglátta őket, ételt hozott nekik, és mialatt feltárlta, ezt mondta: „Fiacskáim, ez lesz az utolsó étkezésetek.” A fiúk nem figyeltek fel erre a megjegyzésre, alaposan belaktak, és újra elmentek. Történik egy figyelmeztetés, de a címzettek nem foglalkoznak vele. A fiúk aztán azt látták, hogy egy férfi éppen az erdőből lép ki, mert ott járt az erdőben, hogy vesszőket vágjon. Arra jött egy másik férfi is, aki két hosszú kőrifa ágat hozott magával, melyet a kőhajító játékhoz szánt jelzőpálcának. Mikor találkozott a másikkal, felvetette, hogy játszhatnának egyet. A másik mondta: „Jó, de nincs mit feltennem tétnek.” „Dehogynem – válaszolta

az előző. – Tedd meg tétnek a vesszőidet, én meg a sastollamat, és ha győzöl, fel tudod tenni a sastollamat a nyíl-vesszőidre.” Az az ember, aki a kőrisfa ágakat vágta, nem volt más, mint a Nap. A nyíl-vesszőnek valókat kereső férfi pedig ugyanabba a törzsbe tartozott, mint az öregasszony.

Ahhoz a helyhez közel, ahol elkezdték a játékot, egy bölényfej feküdt. Ez pedig az öregasszony volt. A mítoszokban az alakváltás képessége utalhat a történet kulcsát jelentő szimbólumra, vagy a történet eleve az alakváltás képességére épül fel, mint ebben a mítoszban. Emiatt élt az öregasszony a falu legszélén. A Napnak az volt a szándéka, hogy ha a játékot megnyeri, akkor elpusztítja az egész falut. Az öregasszony tudta ezt, így azért imádkozott, hogy a nyíl-vesszős ember nyerjen. Elkezdődött a játék, az öregasszony pedig félelemmel figyelte az eseményeket. A köveket elkezdték gurítani, és dobálták a vesszőket. A nyíl-vesszős ember nyert, és övé lett a sastoll. A másik férfi, az inkognitóban lévő Nap azt mondta: „Na, én most megyek az utamra, mivel te nyertél, de ha akarnál még egy játékot játszani, itt van két újabb sastoll tétnek.” Nagyon szép tollak voltak, és az egyik vörösré volt festve. Úgyhogy játszottak még egy menetet, de most a Nap nyert, úgyhogy fogta a nyíl-vessző-alapanyagokat, a tollakat, és elégedetten távozott. A másik férfi pedig hazament.

A két fiatalember pedig ismét elment az öregasszony kunyhójába, aki e szavakkal fogadta őket megint: „Egyetek, unokáim, mert ez lesz az utolsó ételetek.” Ezért az egyik ifjú így szólt a másikhoz: „Ez már a második alkalom, hogy az öregasszony ezt mondja. Ez úgy hangzik, mint egy fenyegetés. Szóljunk a rendfenntartóknak.” A rendfenntartók meghallgatták a történetüket, majd elküldtek egy nőt, hogy hívja oda az öregasszonyt. Az öregasszony eljött a hírnökkel a rendfenntartókhoz. A főnök megkérdezte tőle, hogy mit értett azon, amit mondott, amire ezt válaszolta: „Az egyik nap egy idegen jött, és keresett magának valakit, akivel játszhat. Az egyik fiatalemberünk, aki jó játékos, kiállt ellene, és nyert. Az idegen erre kihívta egy újabb menetre, amit viszont ő nyert meg. Ez az idegen odafentről való. Vissza fog jönni, hogy elpusztítsa az egész falut.” Tehát az egész közösség veszélyben van, ezt az öregasszony tárja fel, de nemcsak feltárja a veszélyt, hanem rögtön fel is kínálja a segítséget. „Csak egy módon lehet ezt megakadályozni: ha ez az odafentről való ember engem akar feleségül venni. Csakhogy én nem akarok hozzámenni. Akkor tudjuk magunkat megmenteni, ha tartunk egy szertartást, melynek során az összes házasságos férfi felajánlja a feleségét egy-egy szellemnek, és ezek után a Nap biztos lehet benne, hogy én az övé leszek, akkor nem fog minket elpusztítani.” A főnök ezután hívatta azt az embert, aki a Nap társa volt a játékban, és megkérdezte tőle: „Fel tudod idézni, hogy mikor volt az, amikor az idegen legyőzött a játékban?” Az illető eleinte semmire sem emlékezett, de végül felidézte, hogyan győzték le, és a győztes milyen nagy örömmel távozott. A rendfenntartók mondták neki, hogy nagy bajba sodorta mindnyájukat, és most rögtön ki kell hirdetnie, hogy tart egy szertartást.

A Hold, aki a törzs barátja volt, és hallotta mi történt, elment a Naphoz, és ezt mondta: „Mi lenne, ha lemennénk együtt az emberek közé?” Az öregasszony, aki tudta, hogy a Hold rávette a Napot, hogy az emberek közé menjen, megfürdött, majd füstölőkkel illatosította magát, és olyan szép fiatal nő lett, hogy a Nap, amikor meglátta, rögtön meg akarta magának szerezni. Fürdővel és illatos füst használatával fiatal nővé változik. Nem szól arról az adatközlő, hogy a fiatalkori önmagává változott-e át, vagy egy másik nővé, aki fiatal. A személyiség integritásának a fogalmát nyilván nem ismerték a kiskultúrák egykori tagjai. Nem is lenne értelmezhető az állati koponyává válása, ha az alakváltásai során is feltételezzük, hogy személyisége ettől még egységes. Távol-keleti vallási legendák jussanak eszünkbe, elsősorban buddhista szellemi környezetben fogantakra gondoljunk, ahol a varázslónak el kell veszítenie énjét ahhoz, hogy alakváltoztató lehessen. A Gros Ventre nép Szófiája nem egy személyiség, hanem egy szimbólum, amely más szimbólumokká változik át, viszont viselkedése, motivációja végig következetes marad, és ennek jól artikulált hangsúlya, hogy megmentse népét.

Csak egy takaróval takarta el meztelen testét, és közel ült ahhoz a férfihoz, akivel a Nap előzőleg játszott, hogy azt higgye róla, hogy az ő felesége. Az első éjszakától kezdve folyt a tánc, minden este, de a Nap nem volt hajlandó közelebb jönni. A negyedik éjszaka azonban a Holdnak sikerült a Napot rávennie, hogy vegyüljön el az emberek között. Ahogy feltűnt közöttük, az asszony szólt a játékosnak, hogy fogja a pipáját, fektesse a Nap elé, és mondja azt: „Atyám, vedd magadhoz a menyedet!”

Ebben a törzsben szokás volt a házasságkötés után a feleséget – a *jus primae noctis* legendájához hasonlóan – idős, bölcs férfiakkal ágyba küldeni, bízva abban, hogy bölcsességük, transzcendenssel való kapcsolatuk így a fiatal feleségen keresztül az újdonsült férjre is átruházódik valamilyen mértékben. Az asszony kikísérte a Napot, levette magáról a takarót, és vele hált. Mikor az asszony visszatért, így szólt népének képviselőihez: „Ez a dolog azt jelenti, hogy az én népem megmenekült!” Majd így szólt a Naphoz: „Atyám, add nekem az egyik faludat!” Ezt követően a Nap és a Hold rokoni kapcsolatba kerültek.

A Hold a Gros Ventre nép mitológiájában férfi. A Napot pocakos, kurta, rövid lábú, csúnya férfinak képelték el, így a *hieros gamosra* emlékeztető nász a történet végén áldozati jelleget is hordoz. Az asszony, a megmentés női alakja áldozatot is hoz, deklarációt is mond, illetve a falu tulajdonjogát is elkéri, így véglegesítve népe számára a biztonságot, és tettével ugyanakkor lehetőséget adott a Holdnak és a Napnak, hogy egymás rokonaivá váljanak.

„Minden a rokonom” – így hangzik a kiskultúrák credója. Ehhez a világhoz tartozik maga a történet hallgatója is, aki átéli, hogy egy gondoskodó nő megmenti, feláldozza magát érte, és a faluközösséget megszerzi magának mint tulajdont, hiszen matriarchátusban élő kultúráról van szó.

Szófia – egy ószövetségi istennő emléke?

■ JUTTA HAUSMANN

Szófia – a monoteizmus próbaköve

A Biblia Istenről alkotott elképzelését illetően bevett szokás monoteizmusról beszélni. Ha azonban egy pillantást vetünk az elmúlt évtizedek vallástörténeti kutatásaira, sokkal összetettebb kép tárul elénk. Írásos és képi régészeti bizonyítékok sokasága tanúskodik arról, hogy az ókori Izraelben az elsődlegesen támogatott monolátria mellett olyan istentiszteleti formák is felbukkantak, amelyek eltértek az egyistenhittől. A palesztinai termékenységi kultuszokhoz közel álló női istenségeket ábrázoló számos régészeti lelet esetében abból kell kiindulnunk, hogy ebben az időben Izraelben az istennő(k)ben való hit fontos szerepet játszott, méghozzá a zsidó családokban is. Ahogyan 1Móz 31,19-ben is láthatjuk – amikor Ráhel ellopja apja házi istenét (*hát-ráfím*) –, a „családi istenségek” figurális megjelenítése sem volt éppen elképzelhetetlen. Nagy feltűnést keltettek a Kuntillet Adzsrudból és Khirbeth el-Qomból származó leletek. Az ezeken talált feliratok JHVH-ról és az ő Aserájáról szólnak. Aséra jelentősége ugyan vitatott, a fogalom mégis nem csupán egy női istenség nevéként értelmezhető, hanem egy kultikus oszlop nevéként is, illetve a felirat mellett található ábrázoláson a férfi mellett álló női alak arra enged következtetni, hogy Aséra talán JHVH párja lehetett.¹ Ezt a feltételezést támasztják alá a későbbi, a nílusi Elephantine szigetén létesített zsidó katonai kolóniáról származó szövegek (Kr. e. 5. sz.), amelyek szintén egy JHVH mellett álló női nagyságot említenek.² Mindezek erősen támogatják abbéli gyanúinkat, hogy az Ószövetség korában az egyistenhit még egyáltalán nem volt annyira magától értődő, mint azt oly sokan szívesen gondolnák. Ugyanerre világít rá, hogy a prófétáknál és a deuteronomiumi történeti műben különösen nagy hangsúlyt kap a JHVH-tól való eltávolodás és a más istenek felé fordulás vádja (még akkor is, ha ezek kevésbé az Izraelen belüli, mintsem inkább a környező népek istenségeire vonatkoznak; lásd ALBERTZ 1978).

Ezek alapján adódik a következtetés, hogy a JHVH isteni párjáról tanúskodó képi és írásos leletek esetében nem a hivatalos vallásosság kifejezésformáival állunk szemben, hanem sokkal inkább a népi vallásosságban gyökerező elképzelések köszönnek bennük vissza, ugyanakkor az sem zárható ki, hogy a vezető körök rétegeiben is éltek ezek az elképzelések.

¹ A feliratokról és az ábrázolásokról bővebben lásd KŐSZEGHY 2003, 113–138. o.

² Például Anat-Jahu, Isum-Betel és Hérem-Bétel is Jahu partnereként említik. Erről részletesen lásd MAIER 2006, 4.3.4.

A megszemélyesített bölcsesség az Ószövetségben – egy női istenség emléknymoi

Az izraeli női istenséggel kapcsolatos diszkusszióba³ jól beilleszthetők a bölcsességet megszemélyesítő Szófiára (*Hokmá*) utaló szövegek. A Héber Bibliában többek között Péld 1–9-ben találkozhatunk ezekkel, ahol a bölcsesség mint az Istenhez fűződő kapcsolat kifejeződése női alakban próbálja magára vonni a figyelmet (lásd Péld 1,20kk; ill. 9). A megszemélyesített bölcsesség előkerül továbbá a Septuagintában Salamon bölcsességeiben (6,13kk; 8–10 – részben égi-spirituális vonásokkal) és Jézus, Sirák fia könyvében (4,12–22; 15,1–6; 24). Feltűnő, hogy JSirá 24-ben egyértelműen patriarchális hangnemben említik a Bölcsesség asszonyát. Az asszony feladata, hogy szolgálja a férfit, a szövegek a „férfiak vágyait közvetítik” (SCHROER 1996, 177. o.) – ez sem a Példabeszédekben, sem Salamon bölcsességeiben nem artikulálódik ilyen élesen. A megszemélyesített bölcsesség képzete sok hasonlóságot mutat az egyiptomi Maat istennővel,⁴ de kiindulópontot jelenthet esetleg a szíriai istennőkkel való hasonlóság is. Schroer megfogalmazásában: „A reflektáló mitológia problémamentesen veszi fel és illeszti be az istennők örökségét a megszemélyesített bölcsesség alakjába.” (Uo. 168. o.)

Hogyan szorította háttérbe a patriarchális uralom az istennőt?

Bernhard Lang vallástörténeti megfigyelései alapján kiindulhatunk abból, hogy a korai Izraelben, feltehetőleg egyiptomi mintákat követően, a bölcsesség isteni vonásokkal rendelkezett, ezek azonban az idők során elhalványodtak. Lang megállapítása megfelelően előkészítette a talajt a feminista megközelítés számára, amely abból indult ki, hogy az erős patriarchális szemlélet térnyerése következtében a bölcsesség mint istennő elvesztette hatalmát, és JHVH alá rendelődt. A gyanú hermeneutikája, amely az Újszövetség-kutató Elisabeth Schüssler Fiorenza munkássága révén jutott fontos szerephez a feminista teológiai irodalomban, ószövetségi kontextusban is gyümölcsöző alkalmazásra talált a Példabeszédek kapcsán, mindenekelőtt

³ A diszkusszió a 20. század '80-as éveiben vált különösen élénké, vö. WACKER 2006.

⁴ Részletesen lásd ASSMANN 1990. A tehén alakú, illetve tehénzarvval ábrázolt egyiptomi istenség, Hathor jellegzetességeire is gondolhatunk, akit az ég istennőjeként, valamint anyaistennőként tiszteltek, Re szoros közelségében, illetve egyes hagyományok szerint Re is az ő szülője.

Sylvia SCHROERnek köszönhetően (2006, 107. o.). Nem áll messze ettől a megközelítéstől Elisabeth Moltmann-Wendel véleménye sem, aki a (megszemélyesített) bölcsességről való diskurzusban „egy ősi közel-keleti női istenség emléknymait” látja (idézi SCHROER 1991, 151. o.). Hasonlóképpen vélekedik Rosemary Radford-Ruether, aki szerint a bölcsesség „Isten alárendelt kiegészítőjévé vagy éppen a transzcendens férfi istenség kifejezőjévé vált” (uo. 152. o.).

A patriarchális elnyomás torzító hatásának egy későbbi példájával találkozhatunk Philónnál. A *De fuga et inventio-ne* 51. §-a a bölcsességet „atyának” nevezi. Ezt azzal magyarázza, hogy a bölcsesség csak nyelvtani neme szerint nő, természet szerint igazából férfi. Az erények is egytől egyig női nevet viselnek, a rájuk jellemző tartalmak azonban tökéletesen férfiasak. A bölcsesség női elnevezése az Istenhez fűződő kapcsolat jellegéből fakad. Rangjára nézve Isten közvetlen közelében foglal helyet, de alárendelt, Istentől való különbözőségének, Istennél csekélyebb értékének hangsúlyozása kedvéért lesz nőnemű. Philón számára ezért a bölcsesség férfi és atya, aki tanulásra, belátásra és helyes cselekvésre ösztönöz (lásd SCHROER 1991, 179–180. o.). A megállapítás jól tükrözi, milyen nehézséget jelentett egy női hatalmat képzelni Isten mellé, és hogy minden lehető igyekeztek megtenni e gondolat kiiktatására. Baumann világosan kifejti, milyen erős törekvés irányult a Péld 9–11-ben Istenhez hasonlatos alakként megjelenő, megszemélyesített bölcsesség patriarchális világlképbe való integrálására.⁵

A bölcsességgel kapcsolatban mégsem hagyhatjuk figyelmen kívül az isteni vonásokat.⁶ Ezek vizsgálata során azonban a megszemélyesítés mellett számos egyéb elemre is tekintettel kell lennünk. Rögtön a Példabeszédek elején találjuk például a bölcsességre vonatkozó *hokmót* kifejezést (Péld 1,20), amely az Elohimhoz fűződő istenkapcsolat analógiájaként jelenik meg. A Péld 8-ban az Istenről/JHVH-ról szólva több párhuzamot is felfedezhetünk a bölcsesség tartalmi meghatározását illetően. A bölcsesség e szakaszok szerint gazdagságot (*hón*), megbecsülést (*kabód*) és igazságosságot (*c^odaqá*) hoz (Péld 8,20–21) – ezek a fogalmak az Ószövetségben jellegzetesen Izrael Istenéhez kapcsolódnak. Lang értelmezésében „a női alakban megjelenő bölcsesség átveszi Jahve szerepét” (LANG 1975, 74. o.). Péld 8,13-ban a bölcsesség az istenfélelemben mutatkozik meg. Péld 8,22kk-ben JHVH maga mellé helyezi a bölcsességet, aki ilyenformán még a teremtés folyamatának kezdete előtt társteremtői feladatot kap.⁷

⁵ BAUMANN 1996. Baumann dolgozatában a megszemélyesített bölcsességről szóló irodalom kapcsán az antijudaizmus problémájára is kitér, többek közt a korai feminista bibliaértelmezésnek arra a törekvésére, hogy az Ószövetség negatív kicsengésű kijelentéseit az Újszövetség pozitívan értékelt kijelentéseivel szembesítse.

⁶ Ez még Gerhard von Rad nagyon határozott megállapítására is igaz: „A bölcsesség se nem isteni, se nem mitológiai jellegű.” RAD 1970, 193. o.

⁷ FISCHER 2005, 193–194. o., szó szerint „a teremtés aktusát a bölcsesség végigkíséri”.

Ezen a ponton óhatatlanul felmerül a kérdés: hogyan sorolhatnánk be a megszemélyesített bölcsességet?⁸ Az egyik lehetőség, hogy a bölcsességet egyfajta lényként (hüposztázis) értelmezzük. Ebben az esetben egyebek között az istenség egy bizonyos tulajdonságának megszemélyesítéséből és/vagy önállósításából indulunk ki. Neher szerint a hüposztázis különböző kortárs teológiai meghatározásai azon a közös meggyőződésen alapulnak, hogy ez „az isteni szférához tartozó entitás Isten és az ember közt helyezkedik el, és részben önállóan, részben Isten parancsára cselekszik” (NEHER 2004, 13. o.). A hüposztázis fogalmának használata azonban a gyakorlatban egyáltalán nem következetes, ezért vizsgálódásunk szempontjából aligha lehet hasznos (vö. RAD 1970, 192. o. 3. jegyz.). A hüposztázisfelfogáshoz közel áll az az értelmezés, amely a bölcsességet mint „megszemélyesített hangot, mint a teremtés titkának önkinyilatkoztatását” tételezi (SCHROER 1996, 28. o.). Mindkét meghatározás a bölcsességet Isten közvetlen közelében láttatja, mégsem ad neki isteni minőséget. Ez a közvetlen közelség, amelyről semmilyen más nagysággal kapcsolatban nem szól a Biblia, indirekt módon mégis női vonásokkal hozza összefüggésbe az isteni cselekvést. A női isteni vonás sokkal nagyobb hangsúlyt kap ugyanakkor, ha „egy izraeli női istenség újradefiniálásáról” beszélünk (SCHROER 1991, 153. o.). Schroer megfogalmazásában: „A bölcsesség megszemélyesítése [...] arra tesz vitathatlan kísérletet, hogy a férfi istenképet egy nőivel helyettesítse, illetve a férfi istenkép mellé egy női istenképet helyezzen, amely Izrael Istenét az izraeli nők tapasztalataival és mindennapi életével, a nemzet Istenét a házi vallásosság közegeivel, valamint az ókori keleti istennők képével és szerepeivel kapcsolja össze.” (Uo. 169. o.) Schroer a korai fogság utáni kor monoteizmusában még az istennők erotikus vonatkozásainak integrációjával is számol (lásd uo.). Ezek a vonatkozások főképp Salamon bölcsességeiben jutnak kifejezésre, ahol Szófia egyenesen Isten mellett foglal helyet (*paredra*), azaz Isten kísérője, társa.

A női istenképek beillesztése a férfi istenképbe

A bölcsességirodalom fiatalabb szövegei már csak legfeljebb elvélve utalnak a héber hokmá, illetve a görög szófia említésekor egy megszemélyesített női istenségre. Ugyanakkor a bölcsesség JHVH-hoz való hozzárendelése lehetővé teszi, hogy az istenkép női vonásokat is hordozzon.⁹ A megszemé-

⁸ A megszemélyesített bölcsesség kutatásának különböző aspektusairól lásd részletesen CAMP 1985.

⁹ Vö. FISCHER 2005, 175–176. o.: „Minél később keletkeztek azonban a szövegek, annál valószínűlenebb, hogy az egy istenről szóló beszédben egy (a monoteista rendszerben bizonyosan rossz szemmel nézett) istennőre lehetne visszakövetkeztetni. Ebben az időben JHVH-nak egy és egyetlen istenként már nem kell más istennel szemben érvényesítenie hatalmát. A késői kor igazi kérdése, hogy hogyan beszélnek erről az egy és egyetlen istenről.”

lyesített bölcsesség istenképbe való beépülése tehát a dominánsan férfias ószövetségi istenkép korrektívuma.¹⁰ A meg személyesített bölcsességgel kapcsolatos szövegek így módon azon szövegek csoportjába is besorolhatóvá válnak, amelyekben felfedezhetők az istenkép (nem csupán a bölcsességgel kapcsolatos) női vonásai, lásd például Ézs 42,21 vagy 66,7–13, illetve 4Móz 11,12. Utalhatunk e helyütt arra a szemantikai összefüggésre például, hogy az irgalmasságra vonatkozó héber kifejezés (*rahamím*) az 'anyaméh' jelentésű *rehem* szóból ered. Hasonlóképpen az Isten lelkére vonatkozó megnevezés, a *rúah* nőnemű szó, amely nyelvtani nemén túlmutatóan Isten női oldalára utaló emléknymódként is felfogható.¹¹

Szófia, a meg személyesített bölcsesség segítséget nyújthat ahhoz, hogy egy alapvetően patriarchális szemléletű világban a női igények kifejezésre juthassanak, illetve teológiai megfogalmazást nyerjenek, és újra jól láthatóvá váljanak a Biblia istenképében.

Hivatkozott művek

ALBERTZ, Rainer 1978. *Persönliche Frömmigkeit und offizielle Religion. Religionsinterner Pluralismus in Israel und Babylon*. Calwer Verlag, Stuttgart. (CThM A 9.)

ASSMANN, Jan 1990. *Ma'at: Gerechtigkeit und Unsterblichkeit im Alten Ägypten*. Beck, München.

¹⁰ Saur egy másik korrektívumot is említ: „Nem egy istennőről kell beszélnünk, hanem egy női vonásról, amely a bölcsesség alakjában újra részévé válik az istenfogalomnak, azt követően, hogy a megelőző évszázadok során az istenképből jobbra kiszorítani igyekeztek. Ennek ellenére feltehető, hogy a Példabeszédek bevezetőjének szerzője a Deutero-Ézsaiásnál a babiloni istenektől való elhatárolódásban megfogalmazódó monoteista felfogással egy olyan elképzelést állít szembe, amely Jahwe teremtést megelőző kapcsolatnélküliségét mintegy a bölcsességgel játssza ki.” SAUR 2011, 460. o.

¹¹ A lélek és Szófia összefüggéseiről részletesebben lásd PARMENTIER 1998, 112–116. o. Az istennővel való kapcsolatot többek közt WÖLLER 1988 munkája fejti ki.

BAUMANN, Gerlinde 1996. „Zukunft feministischer Spiritualität” oder „Werbefigur des Patriarchats”? In: Luise Schottroff – Marie-Therese Wacker (szerk.): *Von der Wurzel getragen*. Brill, Leiden – New York – Köln. 135–152. o.

CAMP, Claudia V. 1985. *Wisdom and the Feminine in the Book of Proverbs*. Almond Press, Decatur. (Bible and Literature Series 11.)

FISCHER, Irmtraut 2005. *Gotteslehrerinnen*. Kohlhammer, Stuttgart.

KÓSZEGHY Miklós 2003. *Cseréplevelek. Új Mandátum*, Budapest. (Kréné 2.)

LANG, Bernhard 1975. *Frau Weisheit*. Patmos Verlag, Düsseldorf.

MAIER, Christl 2006. Götting. In: *WiBiLex*, <http://tinyurl.com/ycc3ba9m>. (Megtekintés: 2017. augusztus 24.)

NEHER, Martin 2004. *Wesen und Wirken der Weisheit in der Sapientia Salomonis*. Walter de Gruyter, Berlin. (BZAW 333.)

PARMENTIER, Elisabeth 1998. *Les filles prodigues*. Labor et Fides, Genève.

RAD, Gerhard von 1970. *Weisheit in Israel*. Neukirchener Verlag, Neukirchen-Vluyn.

SAUR, Markus 2011. Die literarische Funktion und die theologische Intention der Weisheitsreden des Sprüchebuches. *Vetus Testamentum*, 61. évf. 447–460. o.

SCHROER, Silvia 1991. Die göttliche Weisheit und der nacheilische Monotheismus. In: Marie-Theres Wacker – Erich Zenger (szerk.): *Der eine Gott und die Göttin*. Freiburg i. Br. – Wien. (Quaestiones disputatae 135.) 151–182. o.

SCHROER, Silvia 1996. *Die Weisheit hat ihr Haus gebaut*. Matthias-Grünwald-Verlag, Mainz.

SCHROER, Silvia 2006. Gender und Ikonographie – aus der Sicht einer feministischen Bibelwissenschaftlerin. In: uő (szerk.): *Images and Gender. Contributions to the Hermeneutics of Reading Ancient Art*. Freiburg–Göttingen. (OBO 220.) 107–124. o.

WACKER, Marie-Theres 1987. Die Göttin kehrt zurück. In: uő. (szerk.): *Der Gott der Männer und die Frauen*. Patmos, Düsseldorf. 11–37. o.

WÖLLER, Hildegunde 1988. *Sophia* (Weisheit). In: Maria Kasel (szerk.): *Feministische Theologie*. 2. kiad. Kreuz Verlag, Stuttgart. 45–58. o.

Fordította: Szűcs Kinga

Sophia szerepe Szolovjov bölcseletében

■ FARKAS ZOLTÁN

Sophia már gyermekkortól kezdve meghatározó volt Vlagyimir Szolovjov számára, csakhogy a filozófus nem egyszerű látomásként, nem költői eszközként, még kevésbé pszichikai reakcióként s nem is a korban oly elterjedt misztikus jelenségként értelmezte a Sophia-élményt, hanem bölcselete sarokköveként, mely egybefűzi a különböző filozófiai korszakait.

A *három találkozás*¹ című költeményében számol be Sophiával való közvetlen találkozásélményeiről. Az elsőre kilencéves korában került sor, erre így emlékszik vissza: „Mindenütt e női szépség képe [...] / A végtelen – keretbe zsugorodott, / S nemcsak látom, érzem e szépséget”. Az

¹ A filozófus 1898-ban írt *Tri szvidanyija* című verse. (SZOLOVJOV 1990, 118–124. o.)

„örök kedves” második alkalommal a British Museum-ban jelent meg számára, s arra sarkallta az ifjú filozófust, hogy utazzon Egyiptomba, mert ott rátalálhat az igazság alapjára, Sophia titkára. Meg is fogadta a tanácsot, de az úton a beduinok fogságába esett, ám Sophia ezúttal is megjelent előtte – határtalan, kozmikus, azúrkék színben úszó asszonyi arcként. Ezek a Sophia-jelenések azonban Szolovjov világszemléletében azt az intuitív metafizikai talapatot képezték, amelyre a mindenegység filozófiájának racionális kifejtését alapozhatta. Pályája legelején már vázolta a Sophia által közvetített igazság racionális kifejtésének szükségességét: „Maga az igazság, vagyis a kereszténység [...] önmagában, a gondolkodásban világosan adott igazság, a kérdés csak az, miként emelhető az általános gondolkodás szintjére [...] Előttünk a feladat: a kereszténység örök tartalmát új, neki megfelelő formába, vagyis feltétlenül észszerű formába kell foglalni. Ehhez mindent fel kell használni, amit az emberi elme az elmúlt évszázadokban kidolgozott: el kell sajátítanunk a tudományos fejlődés általános eredményeit, az egész filozófiát tanulmányoznunk kell.”²

E alapján az intenció alapján látott hozzá a Sophia-tan kifejtéséhez – elsőként az egyiptomi élmények hatására megírt *La Sophia*³ című értekezésében, amelyben a Sophiával folytatott filozófiai diskurzus alapján Sophiának a következő attribútumai körvonalazódnak: olyan egységes, tökéletes, isteni eredetű személy, akiben az anyagi, a testi teljes értékűen van jelen mint Isten teste, egyúttal azonban minden anyagnak olyan ősmintájaként is, mely már a teremtés előtt isteni ősbölcsességként adott volt. A (valentiniánus) gnosztikus tanok hatására Sophia olyan női princípiumként jelentkezik nála, amely egyaránt magában foglalja az istenit és az emberit, sőt Sophia mint az isteni szféra képviselője az embert (értsd: az emberiséget) a teremtésben társnak tekintette. Sophia mint az örök nőiség princípiuma arra hivatott, hogy a prekozmosz idősorokban megbomlott létegyiséget a kozmikus korban a különböző ontológiai státuszú entitások organikus kapcsolatának újbóli megteremtésével helyreállítsa. Ehhez a mintát is Sophia biztosítja, hiszen a novgorodi ikonfestészet hagyományához illeszkedve⁴ Sophiára Szolovjov sem a Logosz (Krisztus) szimbólumaként tekintett, hanem olyan önálló istenségként, aki az abszolútu-

² A J. K. Szelevinához írott levélben vázolja fel a húszéves filozófus azt a filozófiai élettervet, amelynek alapjául a Sophia közvetítette igazság szolgált (SZOLOVJOV 1970, 89–90. o.). Kiemelés tőlem.

³ A művet ugyan (1878-ban) megírta, de nem jelentette meg annak ellenére sem, hogy ebben összegezte először önálló nézeteit. Idővel a *La Sophia* alap gondolatait a *Filoszofszkije nacsala celnogo znanyijában* felhasználta.

⁴ Novgorodban, Kijevben és számos más orosz városban voltak láthatók olyan ikonok, amelyeken Sophiát Krisztustól és az Istenanyától is különböző női alakként ábrázolták.

mot prezentálja az emberiség számára, egyúttal az egyetemes Egyház ösképe.

Már e korai írásból is kitűnik, hogy Szolovjov Sophia-értelmezése kezdetektől fogva rendkívül komplex, és pontatlanságai miatt további finomításokra szorult. A komplexitást az 1875-ben tartott előadásában⁵ a filozófus azzal indokolja, hogy „[a] természet minden tényszerű fizikai jelensége [az ember] számára csak a létező álarca. Ha az ember számára a tényleges valóság valamiféle létező lenne, akkor beérné vele, és nem kutatna tovább. Az állatok a világot olyannak fogadják el, amilyen, az ember számára viszont minden jelenség csak maszk, amely mögött keresi az ismeretlen istennőt.” Ez az ismeretlen *istenmő*, a világlélek Sophia, aki – miként az Abszolútum maga – csak metafizikai úton, közvetlenül (belső intuitív tapasztalat révén) ragadható meg, nem pedig elvont elvként, ahogyan azt a nyugati bölcselet tette évszázadokon át.

A *La Sophiában* az Abszolútum három hüposztaszisztát különíti el: az első aktuális létező (Szellem), amelyben a pozitív egység abszolút módon adott. A második hüposztasziszt (Ész) az ideális egység elve, amelyben a szubsztanciális egység csak potenciális – benne jelenik meg a sokféleség, igaz, még csak a lehetőség szintjén. A reális sokféleség aktusként a harmadik hüposztaszisztban (Lélek) tételeződik, amelynek realizálásához a Lélek (Sophia) létrehozza a Sátánt és a Démiurgoszt, hisz a sokféleség a szeretet egységképző ereje mellett megköveteli a viszály, az ellenkezés elvét. Ezzel Szolovjov következetlenül ugyan, de megket-tözi az Abszolútumot: az egységre (Szellem, Ész) és a második (létrejövő) Abszolútumra, ami a sokféleség, a világ matéria (*prima materia*, világlélek, Sophia). Ahhoz azonban, hogy teljességében realizálódhassék, az Abszolútum hagyja érvényesülni a sokféleség elvét, ami azzal is jár(hat), hogy Sophia önállósítja magát (vö. bűnbeesés), a Lélek elfordul az Észről, a „sokféle lét- és fenomenális formák” alakítójává lesz.

Mivel azonban a Lélek elfordult a többi hüposztaszisztól, ezért elvesztette eredendő funkcióját, és egy ideig nem részesülhet az isteni hatásból. Ezt az áldozatot a Léleknek voltaképpen azért kell vállalnia, mert ahhoz, hogy el tudja utasítani az istenellenes létezését, ezt először empirikusan meg kell tapasztalnia. Az öntételezés viszont károsná vált, mivel a Lélek világát hatalmába kerítette az egoizmus; a szeretet és az egység organizáló ereje egyelőre hatástalan, hisz azt a Lélek eredetileg az Észről nyeri. Az elkülönülés stádiumában a Sátán és a Démiurgosz

⁵ Az 1875 januárjában a felsőfokú női tanfolyamon elhangzott előadásáról van szó (SZOLOVJOV 2000, 1: 242–245. o.). Sz. M. Lukjanov lejegyzése alapján idézzük: http://az.lib.ru/l/lukxjanow_s_m/text_1921_o_vl_solovieve-oldorfo.shtml. (Megtekintés: 2017. június 25.) Ezt részletesebben fejti ki az ugyanebben az időszakban *Metafizika i pozitsiyelnaja nauka* [A metafizika és a pozitív tudomány] címen tartott előadásában (SZOLOVJOV 2000, 1: 176–182. o.).

közötti dúló harc során kibontakozó kozmogóniai/kozmológiai folyamat eredményeképpen jelenik meg az ember, akinek feladata a fejlődés betetőzése, vagyis az isteni elvnek „a legtökéletesebb egységnek a legtökéletesebb sokaságban való megteremtése, vagyis a tökéletesen teljes, ugyanakkor teljesen különböző létező, a tökéletes organizmus világra hozatala” (SZOLOVJOV 2000, 2: 137. o.). Ám ez csak úgy valósulhat meg, ha a kizárólagos öntételezés, a Sátán hamis igazságát megtapasztaló és azt keveslő, attól megcsömörlő ember(iség)⁶ befogadja a démiurgoszi egységesítés (a fejlődés) külsődleges elvét meghaladó, abszolút, isteni egység igazságát (Sophia), amit a Logosz közvetít. Ez egy hosszú mitológiai fejlődés során megy végbe: az indiaiak belátják, hogy minden létező és nem létező egyaránt semmi, pusztá illúzió; majd a görögök elsőként befogadják az örök Logosz hatását, ám démiurgoszkonceptiójuk révén ezt alaposan félre is értelmezik, ezért csak a Logosz eszméjét, az ideákat voltak képesek befogadni, viszont a zsidóságban már a lelket is átjárja az isteni Szellem. A történelem betetőződésének azonban elengedhetetlen feltétele, hogy a világlélek (Sophia) a Logosznak rendelje alá magát – ez az újraegységesülés Krisztus tevékenységével és feltámadásával veszi kezdetét. Ebben az emberi gondolkodás fejlődésének nélkülözhetetlen szerepet tulajdonít Szolovjov, hisz „az ókori bölcselettel szemben, ami az objektív Logosz filozófiája, a modern filozófia a szubjektív lélek, az emberi lélek bölcselete. [...] Ez Sophia teoretikus megtestesülése. A modern filozófia [...] Sophia reális megtestesülése. Egyetemes vallás”, ami a világ örök női elvének filozófiája (uo. 151. o.).

Szolovjov fenti eszme-futtatása számos tekintetben szembemegy a Szentháromság tanával, például a Lélek öntételezése és a hüposztaszisok változásának követelménye kapcsán; ezeket nem indokolja, nem pontosítja (miként a világlélek és Sophia viszonyát sem), emiatt számos kritikát kapott, ami megkövetelte, hogy továbbgondolja Sophiára vonatkozó tételeit. A *Filoszofszkije nacsala celnogo zannyijában* többnyire a korábban kifejtett nézeteit ismétli meg, és csak az *Előadások az istenemberségről* (1878) című előadás-sorozatában világítja meg jobban Sophia státuszát, illetve a Logossszal való „feladatmegosztását”. A két Abszolútumra vonatkozó felfogását továbbra is fenntartja, és a második Abszolútumként tételezett Sophia öntételezésében odáig jut, hogy istenként kíván mindent uralni, ezáltal kiesik az abszolút centrumból. Itt azonban már nem esik szó arról, hogy sikerrel győzte le a kozmosz szellemét (viszály, ellenségeskedés), a Sátánt, valamint a külső törvényt, Démiurgoszt. Továbbra is hangsúlyozza, hogy Sophia két alapvető feladata a rossz legyőzése, ezzel együtt a teremtett világ egységének hely-

reállítása. Mivel a rossz – Szolovjov szerint – nem rendelkezik önálló lételevvel, ezért csak a tapasztalati valóságban jelentkezhet, mégpedig Sophia egoista akarátának, individualizálódási hajlamának eredményeképpen. A káoszból kozmoszá ezért csak úgy válhat a világ, ha magára veszi a világlelket, amelyet a Logosz formál, vagyis az istenség megtestesülése és a megváltás révén.⁷ Sophia itt egyszerre Krisztus Teste, Istenszülő, egyház és egységes istenemberség.

A fentiek azt sugallják, hogy a világlélek nem azonos Sophiával, vagyis nem maga az isteni ősbölcsesség. Sophia az „istenség lényegi eleme”, s bár tagadhatatlan, hogy bizonyos tekintetben közvetlen viszonyban áll a világgal, a világlélekkel ellentétben még sincs közvetlen köze az anyagsághoz. Sophiát azért nevezi mégis „Isten testének”, „Isten anyagának”, mert benne testesül meg a feltétlen lényeg eszméje, amelyet a világlélek, miután elnyerte, implementál a tapasztalati valóságban. A későbbiekben Sophiának és a világléleknek ez az éles szétválasztása háttérbe szorul, ami arra utal, hogy közöttük mégsem ontológiai jellegű az eltérés.

Tisztázatlanul marad Sophia és a teremtett valóság viszonyának kérdése is. Szolovjov felfogásában Krisztus a megtestesült eszme, vagyis Sophia, az isteni Bölcsesség; a világlélek pedig az emberi természettel, az anyaggal áll összefüggésben. Krisztusban mintegy kölcsönhatásba kerül egymással Sophia és a világlélek, ezáltal válhatta meg az egész emberiséget (mint második Ádám). Az isteni elvnek és az egyetemes emberiségnek az egyesülése teremti meg az (ideális) Egyházat (Isten teste), azt az egyetemes organizmust, ami szintén Sophia. Sophia ezáltal egyszerre isteni és teremtett, ő maga a potenciális mindenegység, amely az egyetemes Egyházban realizálódik.

Azonban Szolovjov későbbi műveiben sem tisztázza megnyugtatóan Sophia és a világlélek viszonyát, annak ellenére sem, hogy teokratikus korszakában mélyrehatóbban elemzi a problémát. A kérdést a *Rosszija i vszelenszkaja cerkov* (1889) című művében próbálta meg tisztázni: egyértelműen rögzíti, hogy a világlélek az isteni Bölcsesség ellenpólusa, teremtett, ennél fogva *prima materia*, amely teremtett világunk szubsztrátuma. Öröktől fogva létezik, mégpedig Istenben tételezett tiszta potenciaként, az örök Bölcsesség rejtett alapjaként. Sophia teremtetten nem teremtett jellegét mint Szent Szűz, Krisztus és Egyház együttesét posztulálja, mely az ördögi elvvel (káosz) szemben védelmezi a világlelket (SZOLOVJOV 1969, 309–310. o.).

Szolovjov a német misztikusok, főként Böhme hatására a bűnbeesést nem a Logoszhoz, hanem a világlélekhez

⁶ Az emberiséget Szolovjov ekkor még világlélekként aposztrofálta.

⁷ „...az isteni elvnek az a törekvése, hogy az eszme megtestesüljön, az effajta megtestesüléshez nélkülözhetetlen anyagot birtokló világlélekkel történő egyesülésre való törekvéssé lesz.” (SZOLOVJOV 2014, 121. o.)

kapcsolja, de ezzel sem tisztázza Istent, akit így végső soron a bűn forrásává tett meg. J. Ny. Trubeckoj schellingi hatást lát ebben a panteisztikus szemléletből eredő problémában. Sophia ezáltal mintegy megkettőződik, egyfelől isteni Bölcsességként az isteni szféra részeseként tünteti fel Szolovjov, ellenpólusát, a világlelket pedig a teremtett világ princípiumává teszi. Sophia (a kabbalisztikus Hokmához hasonlóan) a világ „védangyala”, aki a Szent Lélek szubsztanciájaként a tapasztalati világ dolgait a helyes létrend kereteibe illeszti. A világlelket és Sophia között a distancia ellenére is szükségszerű a kapcsolat, ezt a *Rosszija i vszelenszkaja cerkovban* a kozmikus és történelmi szakasz egyes periódusaiban éri tetten. Történetfilozófiájában ugyanis Sophia a rendező elv, amely teozófiájában isteni bölcsességként, teokráciájában isteni hatalomként, teurgiájában pedig isteni cselekvőként funkcionál.

Az 1890-es években – elméleti bölcséletének felülvizsgálata során – Szolovjov újfent kitér a szofiológiai kérdésekre. Sophia az emberiségnek Isten iránti, Krisztus pedig Istennek az emberiség iránti közeledését szimbolizálja, vagyis Sophia az alulról felfelé irányuló ontológiai mozgás lehetőségét biztosítja. Szolovjov *A szeretet értelme* című írásában Sophiát az örök nőiségnek tekinti, amelynek lényegét Isten három hüposztaszisztától eltérően a tiszta semmi képezi, de Istentől elnyeri az abszolút tökéletesség formáját, aminek következtében az isteni szeretet „örök tárgya”, „eleven eszméje” lesz. Tökéletessége folytán realizálnia kell – a formák és szintek sokaságában ölt testet, az emberiség előtt pedig „eleven szellemi létezőként” nyilvánul meg, s a történelmi és világfolyamat is Sophia realizálódásának folyamata. De azt a kérdést, hogy miként is egyeztethető össze Sophia teremtetlen és teremtett volta, itt sem tisztázza. Ezt követő írásában (*Igyeje cselovecsesztva u Avguszta Konta*) Szolovjov Sophiát szinte teljes egészében azonosította Comte „Nagy Lényével” (Grand Être), akit a francia filozófus ugyancsak egyetemes női princípiumként jellemez, s Sophia mindkettejükénél az ideális emberiség.

Szolovjov nem filozófiai, inkább teológiai fogalomként (kategóriaként) kezeli Sophiát, létező, valós személynek tartja, olyan igazi „istennőnek”, égi kedvesnek, akihez rendszeresen verseket is ír.⁸ Ebből adódóan nem is törekedhet arra, hogy tisztán racionális kontextusban tárja fel Sophiának azt a lényegét, amely közvetlenül érhető el a régi orosz hagyományban, az ókeresztény tanrendszerben és a misztikában, illetve az irodalomban.

Szolovjov Sophia-tanát elemezve A. F. LOSZEV az alábbi aspektusokat emeli ki (1990, 229–243. o.): 1. a gondolatrendszert jellemző számos hiányosság, félreértés; 2. Sophia dualitása (teremtett és nem teremtett volta); 3. kozmizmus

(egyformán strukturálódik Sophia, a kozmosz és az ember is); 4. antropologizmus (az emberiség foglalkoztatja, amelyet Sophia képvisel); 5. az „örök nőiség” (univerzális) elve; 6. intim-romantikus (Sophia verseiben egyszerre a Bölcsesség örök princípiuma és a személyesen, emberi érzellemmel szeretett „kedves”); 7. a romantika kritikája (logikai szükségyszerűség, hogy a teljességet, a Bölcsességet megszemélyesítő Sophia ne csak női, hanem férfi jelleget is képviseljen); 8. esztétikai és eszkatológiai jelleg (Sophia „szépség, akinek meg kell mentenie a világot, és irányt kell mutatnia a történelmi egyházak utáni időszakban”); 9. mágikus jelleg (a Sophia-ima közvetlenül a superens Istenhez); 10. orosz, nemzeti (Sophiát az orosz kultúrában az Istenanyával és Isten Fiával együtt jelenítik meg, az Istenség és az egyetemes Egyház társadalmi megtestesüléseként, míg Bizáncban a Logosszal azonosítják).

Szolovjov szofiológiai nézeteit összegezve helytállóan tartjuk azokat a megállapításokat, miszerint Sophia nem definiálható, nem határolható be egyértelműen. Ez a bizonytalanság inkább filozófiai következmény: Sophia a gondolkodó embernél ontológiailag magasabb rendű entitás, viszont az emberiség és a világ sorsának letéteményeként szoros kapcsolatban áll az immanens valósággal, következésképp számos aspektusban kénytelen megnyilvánulni. „Sophia sokféle alakban jelenik meg Szolovjovnál: ő az Isteni Bölcsesség, a Világlelket, az Örök Nőiség [...] Sophia egyetemes, mindent átjáró erő, egyesítő akarat; mind az Abszolúthoz, mind az empirikus léthez van kapcsolva.” (DUKKON 2003, 437. o.) Kétségtelen tény, hogy az univerzalitás pátozától mélyen áthatott Szolovjov elmulasztja, hogy kellő logikai fegyelmettséggel és következetességgel jelenítse meg a szofiológia szerfelett összetett és polifonikus kérdéskörét, ám számos területen inspirálja követőit.

Hivatkozott művek

- DUKKON Ágnes 2003. Vlagyimir Szolovjov, a „szent harmónia” filozófusa. *Vigilia*, 68. évf. 6. sz. 436–444. o.
- LOSZEV, A. F. 1990. *Vlagyimir Szolovjov i jego vremja*. Progressz, Moszkva.
- SZOLOVJOV, V. 1969. *Szobranyije szocsinyenyij V. Sz. Szolovjova*. 11. köt. Zsizny sz Bogom, Brüsszel.
- SZOLOVJOV, V. 1970. *Szobranyije szocsinyenyij V. Sz. Szolovjova. Piszma i prilozsenyije*. 3. kiad. Zsizny sz Bogom, Brüsszel, 1970.
- SZOLOVJOV, V. 1990. „*Nyepodvizsno lis szolnce ljubvi...*” *Sztyihotvorenijja*. Moszkovszkij rabocsij, Moszkva.
- SZOLOVJOV, V. 2014. *Előadások az Istenembségről*. Attraktor, Máriabesnyő.
- SZOLOVJOV, V. S. 2000. *Szocsinyenyija v dvdcatyi tomah*. 1. köt. 1873–1876. 2. köt. 1875–1877. Nauka, Moszkva.

⁸ Minden alkotói korszakban rendszeresen szentel költeményeket Sophiának.

A végső szavak ereje

■ SZABÓ B. ANDRÁS

Luther két nappal halála előtt néhány latin sort írt egy cédulára, amelyet az ágya mellett az asztalon találtak. A latin mondatok között szerepel három német szó: *wir sind Bettler*, majd latinul, nyomatékosítva zárja a sorokat: *hoc est verum – ez így igaz*. A három német szó nemcsak a latin sorokból emelkedik ki, hanem kortól függetlenül állandó emberi helyzetünket is megmutatja: létünk végső összefüggésében nincstelenek és kiszolgáltatottak, külső segítségre utalt koldusok vagyunk.

Gustare – azaz a Szentírás megízlése

Luther sorai az eredeti szövegek környezetben a Szentíráshoz való helyes viszonyunkat szeretnék végső hagyatékként megmutatni. Példákat hoz, hogy más nagy művek megértésében is kulcsfontosságú a tapasztalat, amelyet az olvasó azon a gyakorlati területen szerzett, amelyről a mű szól. A közügyekben szerzett húszévnnyi tapasztalattal lehet Cicero leveleit igazán megérteni – mondja Luther –, és öt év földműveléssel a hátunk mögött lehet Vergiliust a *Georgicában*. A Szentírást azonban nem megérteni kell, ahogy a nagy művek szerzőinek gondolatait, hanem megkóstolni, ízlelni. A *gustare* tapasztalata teljesebb, tökéletesen kifejezi a távolságtartás lehetetlenségét tárgyától. A megértésnek általánosságban feltétele egyfajta intellektuális távolságtartás, a Szentírás ebben az esetben csak a nagy művek egyike maradna.

Lelkészek számára külön érdekesség, hogy a gyakorlati tapasztalat, amelyhez Luther a Biblia megízléését kapcsolja, a gyülekezetvezetés: „Senki se gondolja, hogy eléggé megízlelte a Szentírást, hacsak nem kormányozta a gyülekezeteket száz évig a prófétákkal.” (LVM 7: 692. o.) A Szentírással folyamatos életközösségben lévő keresztény közösség tapasztalata, felmerülő kérdései, konfliktusai, megélt élethelyzetei és az arra adott válaszok és megoldások olyan értelmezési közeget képeznek, amely megmutatja a keresztény közösség különlegességét és lényegét. Külön hangsúlyozni kell, hogy nem a vezetési, közösségi tapasztalat, nem a tapasztalat mint olyan tesz teológussá, hanem a Szentírás megtapasztalása (BAYER 1999, 298. o.). A közösség életének kapcsolata az igével megmutatja, hogy nem lehet jóllakni az igével, és az ember egzisztenciálisan rázorul, mint koldus az alamizsnára.

A reformátor tanácsának elfogadását több modern tapasztalatunk akadályozza. Egy teljesítményközpontú világban idegennek tűnik ezt elfogadni. Egy individualista világban a közösségi létben megélt tapasztalat sem álta-

lános manapság. Egy materiálisan értékelő társadalomnak a nincstelen pozitív értékeléséhez semmi eszköze. Istenkapcsolatunkban a reformáció számára annyira hangsúlyos teljes passzivitás egy aktivista kor embere számára talán a legidegenebb.

Alapvető tapasztalat a döntés lehetősége számtalan esetben, olyan területeken is, ahol korábbi korok embere sokkal kisebb döntéslehetőséggel rendelkezett. Technikai, gazdasági, szociális adottságai nem adták a kezébe azt a hatalmat, amellyel ma rendelkezünk, de a döntés felelősségével és kényszerével járó folyamatos feszültséget sem kellett ilyen mértékben viselnie. A megnövekedett cselekvési lehetőségek azonban, bár néha ezt az illúziót keltik, mégsem jelentenek mindenhatóságot. A cselekmények következményeit viselni kell, és ugyanúgy vannak rajtunk kívül álló, életünket alapvetően befolyásoló események, amelyeknek egyáltalán nem vagyunk urai. A *koldusok vagyunk* kiszolgáltatottsága változatlanul egzisztenciális helyzetünk. Legfeljebb gazdag koldusok vagyunk, miközben általában kevesebb veszteség ér minket, és a veszteségtől való fokozott félelmünk emberi életvilágunk egyik jellemző ismérve. A félelem, hogy valami, amit birtoklunk, elveszhet, életünk egészét veszélyeztető félelemmé terebélyesedhet (HÄRLE 2000, 189. o.). Transzcendens biztosítékaink nagy részéről pedig lemondunk, így a kiszolgáltatott állapotot igyekszünk nem tudomásul venni vagy figyelmünket róla elterelni. Anyagi, technikai világunk folyamatos változása és a figyelem strukturálásában érdekelt társadalmi központok gondoskodnak a figyelem átszervezéséről. Az élet és halál, az élet beteljesítésének kérdése kényelmetlen perifériára kerül. Helyette az élet jelen idejű kitöltésének intenzív programjával próbálkozunk. A vágy az, hogy élmények és javak tömegével próbáljuk teletölteni időnket, és ezzel adjunk értelmet létünknek. A beteljesedett élet vágya valami olyanra vágyódik, amit nem lehet megteremteni, előállítani vagy biztosítani, hanem csak megkaphatjuk azt (uo. 190. o.). Pedig az eszköztelenség az az állapot, amelynek tapasztalatáig el kell jutni a keresztény hit alapélményéhez. A megigazulás pontosan a saját erő elégtelenségének megtapasztalásáról szól. Egy teljesítménycentrikus világban azt jelenti ki, hogy az ember legfontosabb tapasztalata, hogy megtapasztalja mással nem pótolható ráutaltóságát Isten kegyelmére. Ha Luther eredeti cetlijét idézzük, úgy kell fogalmaznunk, hogy megízleli ezt a keserű ízt, és amikor megtapasztalta, nyitottá válik a legédesebb íz teljességének megérzésére.

Az emberi lét tehetetlensége és a megigazulás

Maga az emberi lét is ilyen. Ulrich Dalferth hívja fel a figyelmet legalapvetőbb adottságunkkal kapcsolatos tehetetlenségünkre. Létrejöttünkre, tulajdonságainkra, első éveink létfenntartására semmilyen befolyásunk sincs. Mind más emberek (elsősorban szüleink) vagy általunk nem irányított természeti folyamatok ingyenes adományai. Ez a passzivitás nem egyszerűen az ember aktivitásának ellentéte, hanem minden aktivitásának és passzivitásának is az előfeltétele (DALFERTH 2011, 6. o.). A biológia és a közgazdaságtan az embert *hiánylényként* definiálja. Ami elől menekül hatalmas aktivitásával, az éppen a kolduslétre jellemző hiány és kiszolgáltatottság. Hiszen a kolduslét végtelenen az adományra utalt lét. Csak akkor van élete, ha megkapja az alamizsnát. A koldus egész létét teszi fel arra, hogy megkapja az adományt.

Az evangélikus identitás központi kijelentése, a megigazulástan Isten és ember kapcsolatában az ember részéről egyetlen értékelhető viszonyulást feltételez Istenhez. Ez a viszonyulás a hit bizalma, ami a kiszolgáltatott koldus szituációjának felel meg. Christian DANZ a megigazulást így foglalja össze: „...egyedül a hit az ember igazsága Isten előtt.” (2016, 285. o.) Ez a koldusigazság. Az adományozóba vetett bizalom a létfeltétel. Luther *A keresztyén ember szabadságáról* című művében ezt a koldusigazságot a „ha hiszel, megkapod, ha nem hiszel, nélkülözöd” aforizmával ragadja meg (LVM 2: 350. o.).

Az elesettségek része, hogy a nélkülözés tényére és mértékére is igazából a hit birtokában, tehát utólag jövünk rá. A hit pedig maga is ajándék, tehát az ember még az egyetlen Isten előtti igazságát sem megszerzi vagy kiharcolja, hanem megkapja. A hitben megkapott istenkapcsolatról megint tapasztalként és nem birtoklásként beszél Luther, pont úgy, ahogyan az értelmi megragadásnál már láttuk. Ahogy a „Jó napod volt?” kérdése sem az idő birtoklására, hanem az átélt tapasztalatokra, élményekre kíváncsi, úgy a hit sem az istenkapcsolatot birtoklása, hanem megtapasztalása (KRÖTKE 2017). Jézus tanítása juthat eszünkbe: *akinek van, annak adatik*. Akinek hite van, az önmagát erősítő, mélyítő hitlélmények sorát tapasztalja. Aki benne van, megtapasztalja a hitet, folyamatosan élményekkel gazdagodik, míg aki nincs, az egy ellenkező spirálba kerül. Még a meglévő kevésből is a folyamatos veszteséget tapasztalja. Statikus egyensúlyi állapotba nem lehet a hittapasztalatban eljutni.

A szabadság élménye

Tehát Luther nemcsak a hívő ember Szentíráshoz való viszonyára alkalmazza, hanem az egész keresztyén hit dinamikájának lényegét ragadja meg a koldus állapotban. Viszont ettől a koldustól már nagyon messze van a rezignáció és a kétségbeesés. Éppen a hit menti meg ettől, és szabadítja fel az embert.

Jézusban Isten a szabadság tapasztalatát adja az embernek. Többszörösen szabad ez a létforma a birtoklással szemben. A szabad, bizalmi ráhagyatkozás ez a mező liliomainak vagyontalan gazdagságával, szabadulás ez a birtokkal járó folyamatos veszteségtől való félelem kötöttségéből. Ez a szabadság a nagy, társadalmi rendszer szintű kötöttségek alól is felszabadít. A koldus a társadalom perifériáján helyezkedik el, kívül a birtok és státusz biztosította kereteken. A keresztyénység kezdetiben ez a társadalmi elhelyezkedés természetes alapállapot volt. Ma is a világ sok helyén része a keresztyén tapasztalatnak. Mennyi tapasztalunk van ma Magyarországon a társadalom perifériáján megélhető keresztyén szabadságból? – ez hitgyakorlatunk és tanúságtételünk legaktuálisabb kérdése.

Az egzisztenciálisan legmélyebb kérdést pedig Dalferth idézett művének címe, az *Umsonst* kettős értelme adja. A szó egyik jelentése: *ingyen*, ami a kegyelem megjelenésének isteni egyoldalúsága életünkben. Ez a legnagyobb érték annyira ingyenes, hogy ellentételezése teljes lehetetlenség. A szó másik értelme a *hiábavalóság*. A hit ezt az értelmet a halál átértékelésében adja meg, ahogy Albrecht Goes lelkész-költő *Sírfelirat* című versében leírja:

„Az enyém vagy” – mondja a halál
és nagy úr akar lenni
Hiába
Az én Uram megígérte:
te az enyém vagy.

Ez a *hiába* az emberi lét leghiábavalóbb szituációját fordítja át. Amikor minden mindegy, amikor a kapcsolatok végleg szétszakadni és a semmibe veszni látszanak, ezt a hiábavalóságot teszi feleslegessé, hazugsággá az isteni kegyelem – ingyen. Luther, ahogy minden hívő ember, koldusként, teljes reménységgel halhat meg.

Felhasznált irodalom

- BAYER, Oswald 1999. *Gott als Autor*. Mohr Siebeck, Tübingen.
DALFERTH, Ingolf U. 2011. *Umsonst*. Mohr Siebeck, Tübingen.
DANZ, Christian 2016. *Systematische Theologie*. A. Francke, Tübingen.
HÄRLE, Wilfried 2000. *Dogmatik*. 2., átdolg. kiad. De Gruyter, Berlin – New York.
Luther válogatott művei. Szerk. Csepregi Zoltán et al. Luther Kiadó, Budapest.
7. köt. *Levelek*. 2013.
2. köt. *Felelősség az egyházért*. 2017.
KRÖTKE, Wolf 2017. Glaubst du so hast du. *Wolf Krötke Online*, <http://wolf-kroetke.de/ansicht/eintrag/232.html>.
LUX, Rüdiger 2015. 13. Sonntag nach Trinitatis, 30. 08. 2015. Predigt zu Lukas 10:25–37. *Göttinger Predigten im Internet*, <http://www.predigten.uni-goettingen.de/predigt.php?id=5904&kennung=20150830de>.

Szentháromság ünnepe után utolsó előtti (reménység-) vasárnap

► 2Thessz 1,3–10

Igehirdetési előkészítő

A kegyelmes Isten

A vasárnap jellegéről

A Szentháromság-ünnepet követő vasárnapok hosszú sora után lassan a reformációhoz érve elérkezünk a sorozat zárásához, így a mai vasárnapunkhoz is. Az egyházi év első szakasza Isten megváltó tervének megvalósulását szemlélteti, a Szentháromság-ünnepet követő vasárnapok során a keresztény közösség, az egyház, azon belül pedig mindannyiunk személyes élete és feladatai kerülnek górcső alá. Amíg a kéttucatnyi vasárnapból álló időszak első felében az egyház növekedése, a misszió és a megtérés köré csoportosulnak a kijelölt igeszakaszok, addig a 10. vasárnaptól következő vasárnapok meghatározó témája a kereszténység és a keresztény ember élete, küzdelmei, harcai itt e földön, majd az utolsó néhány vasárnap pedig különös tanítással bír. Az egyházi esztendő utolsó három vasárnapja tematikája miatt külön egységet alkot: az eljövendő dolgokról, halálról, ítéletről, örök életről szól. Az utolsó vasárnapokkal agendánk is a végítélet felé fordítja a liturgiát gyakorló, megélő embert. A második vasárnap igéi az igazság napjáról, az ítéletről szólnak. Ez a nap, amelynek idejét senki nem tudja, a mai kor embere pedig, aki végképp el akar szakadni a felelősségre vonhatóság alól, és inkább a következmények nélküli anarchisztikus lét felé rohan, nehezen vagy már nem is vesz tudomást arról, hogy az élet végén egy-

fajta számonkérés várja. Talán a kegyelmes Isten képe az, amely lelassíthatja a magára sem figyelő modern embert.

Amit a textusról tudni kell

A levél megírásának oka és célja, hasonlatosan az elsőhöz, tanító tisztázás. Pál arról tudósít, hogy a thesszalonikai keresztények között néhányan a közeli parúziába (végidőbe) vetették hitüket, és emiatt dologtalanul kezdtek el élni. Nem akartak dolgozni, talán azért, mert úgy gondolták, hogy röviddel Jézus visszajövetele előtt arra már nincs szükség. Az apostol, mivel személyesen nem mehetett a városba, újra levelet írt abból a célból, hogy megakadályozza ezt a helytelen gyakorlatot. A címzés és üdvözlés után számunkra szokatlan módon hálaadás következik. Pál hálát adott azért, hogy a gyülekezet az üldöztetések és a nyomorúság ellenére is növekedett, majd láthatóvá válik a keresztény ember bátorsága, vagyis a thesszalonikaiak az üldözések ellenére is megélik keresztény hitüket. Ez teszi őket méltóvá Isten országára.

A görög testvér (ἀδελφοί) elnevezés azokat a férfiakat és nőket jelenti, akik együtt részesei Isten családjának. A családon belüli felelősség kötelez, ezért fogalmaz úgy Pál, hogy kötelesek vagyunk hálával lenni Isten felé, és a másik testvért imádságban hordozni Isten előtt. Gazdag és erőteljes hitéletre mutat, hogy egyrészt az üldöztetésben is megmaradnak, sőt növekedni tudnak; miért? Mert bővülködött bennük az egymás iránt való szeretet. Kereszténységüknek nemcsak valami pislákoló kezdeményezésnek, hanem mint egy megtelt, megáradt vizű medernek, erővel kellene lennie. Isten nem marad adós, szavát nem lehet sokáig semmibe venni, eljön a fizetés napja.

Vajon nem adhatná-e meg ma is Isten ezeket, ha igazán kérnénk tőle? A thesszalonikaiak hihetetlen üldöztetéseknek voltak kitéve, mégis a lelki gazdagság és a közös-

ség virágzása jellemezte életüket. Fontos tehát, hogy a levél a közeli vég rajongó váradalmával szemben józanságra int, tekintettel a Gonosz hatalmának még addig bekövetkező kibontakozására, ugyanakkor bátorít a bizakodásra, amelynek az alapja az Isten végső győzelmébe vetett reménység.

A perikópa megértéséhez

A mai apostoli levélrészlet tartalma az ítélet idején megjelenő *kegyelem* lehetősége. Talán ennek a kegyelemnek az erőteljesebb megjelenítése ad a mai embernek fogódzót ahhoz, hogy itt nem egy követelődző istenségről van szó, hanem egy számonkérő, mégis kegyelmes Istenről. Akihez tartozni biztonságot jelent, s a biztonság ebben a mai világban, úgy tűnik, fontos erény lehet. A reformáció ünnepeéhez közel a mai igénk talán arra akarja az igehallgató figyelmét odafordítani, hogy ma tudvalevőleg nem könnyű csak a Bibliából tájékozódni. Ma, amikor az emberek naponta falják a híreket, információkat, jóvendőléseket... Az esendő ember még a fölös információkhoz is ragaszkodik, amelyek viszont elhomályosítják a figyelmét. Ezért kell tudnia azt, hogy van számonkérés, ez indíthatja az embert bűnbánatra, ez fordíthatja az embert Isten felé. Mert rájön, hogy az életet nem lehet felelőségben való állhatatosság nélkül megélni. Pál modellt állít a tanítás átadása érdekében. Dicsekszik a thesszalonikaiak Istenhez való ragaszkodásával, az állhatatosságukat és hitüket kiemelve. Róm 5,1–5-ben is erre az állhatatosságra irányítja a figyelmet.

Nehéz irány a hálaadás, az istenközpontúság, továbbmegyek: a krisztocentrikusság a modern ember életében, hiszen az egocentrikusságon kívül mást nem lát, ez veszi körbe, ez határozza meg az életét, születésétől a halálig. Ebben a környezetben a kegyelem nehezen érthető, hiszen az egyén mindent saját maga által ér el, de közben nem érti a kegyelmet, a személyválogatás nélkül, igazságosan ítélő Istent nem érzékeli, amely abban a dimenzióban érvényes, amelyben saját erején felül nem érhet el semmit.

Igehirdetési vázlat

A múlt

Thesszaloniki, ma is létező, ókori makedón helytartósági székhely, a via Egnatia római út mentén fekvő fontos kikötő- és kereskedőváros volt, amely összekötötte Keletet Nyugattal. A gyülekezet Pál és Szilász igehirdetéseire nyomán keletkezett zsidó gyökerű emberek és pogányok közösségéből. Az üldöztetések nem tették könnyűvé a Krisztus-hitre ébredt közösség életét, a gyülekezet mégis elfogadta az evangéliumot. Azonban Pál számára ez azzal a látással járt, hogy a gyülekezet és tagjai jövőjét az Isten oltalmazó hűségéből eredő bizalom hordozza. Pál számá-

ra ebben a bizonyosságban jelent meg minden intelem is, amely olyan életfolytatásra buzdít, amely megfelel az Istennel való közösségnek.

A jelen

Világos, hogy az utolsó ítélet valósága hatással kell hogy legyen az ember életére. Ha tudjuk, hogy az út végén felelősséggel tartozunk, illetve elszámolással tartozunk, az a tudat meg fogja határozni egész életünket. Természetesen az isteni igazságosságot nem valami ijesztő fenyegetésként kell látnunk. Az istentelen ember számára bizonyára félelmetesen hangzik. Annak a diáknak, aki soha nem készül, aki soha nem tanul, aki ellinkeskedni az egész iskolai időt, a számonkérés fenyegetettséget és komoly stresszfaktort jelent. Viszont annak a diáknak, aki óráról órára szorgalmasan készül, és élvezzi a tanulást, a számonkérés annak a bizonyítéka lesz, hogy jól teszi a dolgát. Számára nem fenyegetettséget, hanem megerősítést jelent az ítélet.

Leon Morris így fogalmazza ezt meg: „Az utolsó ítélet-ről való tanítás [...] az ember felelőségéről és arról a bizonyosságáról szól, hogy az igazság minden álságosság felett diadalt arat majd [...] Keresztény szempontból az ítélet azt jelenti, hogy a történések a saját útjukon haladnak céljaik felé [...] Az ítélet Isten győzelméről szól a rossz felett. Hihetetlen lenne, ha a jó és rossz közötti konfliktus örökké tartana. Az ítélet azt jelenti, hogy a rossznak van vége. Ez azt jelenti, hogy Isten akarata beteljesedik.” (MORRIS 1960, 72. o.)

Sajnos nem mindig világos számunkra, hogy az utolsó ítélet felett csak egyvalakinek, Jézus Krisztusnak van hatalma. Ő többször is elmondta, hogy az Atyától van joga és hatalma az utolsó ítélet felett is, hogy mindenkit megítélhessen.

A jövő

Ahogy tudjuk a Biblia tanításából, az utolsó ítélet a keresztény ember cselekedeteit, életét fogja megítélni. Ami a cselekedeteinket illeti, kevés esély van rá, hogy az ítélet idején kitüntessenek minket miattuk. Mt 12,36-ban arról olvashatunk, hogy minden szavunkat megítélik majd az utolsó napon. De mégis mit jelentenek a szavak? A szavaink a belső világunkat mutatják meg. Jézus erről így beszélt: „Mert gyümölcséről lehet megismerni a fát.” (Mt 12,33) Ha megértjük, hogy az utolsó ítéletnél a cselekedeteinket ítélik meg mint a karakterünk indikátorát, akkor ismerjük fel Isten és Krisztus hívő ember iránti kegyelmét. Jézus ezt János evangéliumában így fejt ki: „Bizony, bizony mondom néktek, aki hallja az én ígémet, és hisz abban, aki elküldött engem, annak örök élete van, sőt az ítéletre sem megy, hanem átment a halálból az életbe.” (Jn 5,24) Pál apostol pedig a Második korinthusi levélben foglalja össze ezt a tanítást: „Mert mindnyájunknak leplezetlenül kell odaállnunk a Krisztus ítélőszéke elé, hogy mindenki megkapja, amit megérdemel, a szerint, amit e testben cselekedett: akár jót, akár rosszat.”

(2Kor 5,10) Mit is jelent ez pontosan? Azt, hogy a megigazulás lehetősége megvédi a keresztény embert attól, hogy ugyanúgy, ahogy a bűnösök, kiutasításra kerüljön Isten országából az ítélet által. De az igazságos ítéletben ő is része-sül: „Azt pedig, hogy ki mit épít erre az alapra (...), az a nap fogja világozássá tenni” (1Kor 3,12–15). Ezen ismeretek alapján megfogalmazható, hogy az életünket az Úr előtt éljük, ő ismeri szívünk rejtekeit, életünk titkait. Az utolsó ítéletkor az egész életünk elő kerül, úgy, ahogy volt. Mit tehetünk tehát? Az Újszövetség alapján így fogalmazhatunk: Kérd a jövőendő Bírót, hogy legyen a te életed megmentője. Hiszen, ha Pál Római levélbeli tanítását nézzük – „Nincs tehát most már semmiféle kárhóztató ítélet azok ellen, akik Krisztus Jézusban vannak.” (Róm 8,1) –, akkor megértjük a kegyelem jelentőségét, amely csak és kizárólag a Jézus Krisztussal való személyes kapcsolatban található meg.

Illusztráció

TÖRTÉNET

„Volt két testvér az amerikai polgárháború alatt, akik közül az egyik az államok északi részén, a másik a déli részén lakott. Mindkettőt behívta kormánya a hadseregbe. Egyszer a déli államok hadserege vereséget szenvedett, és sok katonáját foglyul ejtették. Az idősebb testvér akkoriban a foglyok egyik csoportját őrizte. Amikor látta, hogy öccse ott van a foglyok között, várt, amíg leszállt az éj, levette az egyenruháját, és odaadta azt az öccsének, hogy az el tudjon menekülni. Felvette öccse ruháit, és másnap kivégezték. Bár ezt követően megállapították, hogy a fiatalabb fivért nem végezték ki, már nem tudták elfogni őt. A bátyja már meghalt érte. Senki sem halhat meg kétszer. Annak a képét látjuk itt, ami a keresztén történt – bár csak gyenge képet.”
(A forrás ismeretlen)

„Egy fiatalember gyakran kigúnyolta a Bibliát. Egyszer megint lekicsinylő megjegyzést tett rá.

– Olvasta már maga tulajdonképpen a Bibliát? – kérdeztem tőle.

– Ugyan, mit gondol? Én és a Biblia?! Nevetséges!

Elővettem egy vadonatúj, bőrkötésű Újtestamentumot:

– Nézze, ezt a szép kis Bibliát magának adom, ha megígéri, hogy elejétől végig elolvassa.

Az ajánlat nagyon csábító volt. Azután hetekig nem láttam a fiatalembert. Egyszer csak megint megjelent.

– Nos – kérdeztem –, hogy állunk a Bibliával?

Nagyon komolyan felelt:

– Tudja, különös dolog ez. Elkezdtem olvasni. Sok mindent nem értettem meg. Már abbahagytam volna – de hiszen megígértem, hogy végigolvasom! Azután sok mindent találtam benne, ami szíven talált és nyugtalanított úgy,

hogy legszívesebben eldobtam volna a könyvet. De megígértem, és végig kellett olvasnom. Később annyi vigasztalást találtam benne, hogy egész boldog lettem. Amikor befejeztem, azt mondtam magamban: ha igaz az, amit ez a könyv mond, akkor el vagyok veszve, ha nem változtatok az életemen. Hozzáfogtam, hogy nagytakarítást csináljak a szívemben. És most – a Biblia az élet könyve számomra.”

Wilhelm Busch (1832–1908) német költő,
elbeszélő: *Az élet könyve*

GONDOLATOK

„Van pillanat, amikor ítélni kell. Az ítélet lehet bölcs, előrelátó, jó szándékú, igazságos, szeretettel... csak egy nem lehet: kíméletes.”

Müller Péter (1936–) író, dramaturg

„Amíg élsz, örökké válassz és döntsél, hogy jobbra mész vagy balra, fölfelé nézel vagy lefelé. Ne legyen semmi kétséged abban, hogy két ellentmondó ítélet közül az egyik biztosan igaz, a másik biztosan hamis.”

Popper Péter (1933–2010) pszichológus, pszichoterapeuta

További javaslatok az istentisztelethez

Zsoltár

50,1–6.14.15

Lekciók

Mt 25,31–46; Jer 8,4–92

Énekek

EÉ 411: *Fordítsd el rólunk* (szlovák ének, Tranoscius)

EÉ 417: *Előtted állok...* (szlovák ének, Tranoscius)

Imádság

„Uram! Mivel te akarsz és parancsolod, hogy imádkozzam és hozzád forduljak, csak azért járulok most eléd, és bizony most is van miért imádkoznom, van éppen elég, amit fel kell tárnom előtted: Ami engem leginkább gátol és tőled távol tart az imádságban is, az a bűnöm. Igen, bűneim nyomják a vállamat, szorongatják torkomat. Vedd le rólam bűneim terhét, bocsáss meg nekem...” (Luther Márton)

Felhasznált irodalom

BALIKÓ Zoltán 1999. *Isten iskolájában*. Pécs.

Biblia s aplikáciami pre život. Bratislava, 1993.

FILO, Július 1996. *Agenda*. ECAV na Slovensku.

GREŠO, Ján 1997. *Útek do slobody*. Tranoscius, Liptovský Mikuláš.

HAFENSCHER Károly 1983. *Imádkozzunk együtt Lutherral – ma is*. Magyarországi Evangélikus Egyház, Budapest.

- MCDOWELL, Josh 2006. *Nové dôkazy ktoré vyžadujú rozhodnutie*. Bratislava.
- MICHALKO, Ján 1988. *Nová evanjelická postila*. Tranoscius, Lip-tovský Mikuláš.
- MORRIS, Leon 1960. *The Biblical Doctrine of Judgement*. Tyndale Press, London.
- NANDRÁSKY, Karol 2010. *Ježiš a súčasnosť*. Bratislava. *Študijná biblia*. Porta libri, Banská Bystrica, 2015.
- VICTOR JÁNOS 1986. *Csendes percek*. Református Sajtóosztály, Budapest.

■ SZPISÁK ATTILA

Szentháromság ünnepe után utolsó (örök élet) vasárnap

▶▶ 2Pt 3,3–14

Igehirdetési előkészítő

Az Úr eljövételének ígérete biztos reménység

A vasárnap jellege

Az egyházi esztendő utolsó vasárnapján éber vigyázásra szólít fel bennünket az *Útmutató* ígéje: „*Legyen derekatok felővezve és lámpásokot meggyújtva*.” (Lk 12,35) Ezen a vasárnapon a hangsúly Krisztus visszajövetelén és ezzel együtt az utolsó ítéleten van. A lekcio ígéje, Mt 24,37–51 Nőé történetére utal, amikor Isten az ember bűnössége és romlottsága miatt özönvíz által hozta a földre az ítéletét. Nagy hangsúly helyeződik az ítélet napjának kiszámíthatatlanságára és időpontjának kifürkészhetetlenségére. Lesznek olyanok, akik megmaradnak az ítélet napján, és lesznek olyanok, akik elvesznek. Igénk biztat bennünket arra, hogy legyünk készen az Emberfia eljövételére. Ézs 65,17–25 lekcioígéje pedig már előrevetíti a boldog reménységet. Isten mindent újjáteremt. Új eget és új földet ígér az ő választottjainak. Isten gondoskodását és törődését tapasztalhatják meg mindazok, akiket az Úr kiválasztott a vele való közösségre. Vannak gyülekezetek, ahol ezen a vasárnapon emlékeznek meg az év során elhunyt gyülekezeti tagokról. Az örök élet reménységében hálát adnak Isten megtartó szeretetéért és kegyelméért. Agendánk mottója: „Járuljunk az újjáteremtő Isten színe elé!” Az előttünk álló ígék az Úr előtti megállásra, számadásra is hívnak bennünket ezen a vasárnapon.

Amit a textusról tudni kell

Péter második levelének szerzőségét homály fedi eddigi tudományos kutatások alapján. A levél szándéka az volt, hogy Péter apostolnak egy olyan írásaként olvassák, amelyben az

utolsó időkről, Krisztus visszajövetelének ígérétéből ad hiteles tájékoztatást. A háttérben ugyanakkor előkerül a szerzőnek az a célja, hogy megóvja a gyülekezeteket a nikolaita, gnosztikus tévtanításoktól, és megerősítse híveit abban a tudatban, hogy Krisztus biztosan visszajön erre a földre. A gyülekezetek számára már akkor problémát jelentett az, hogy a közvetlen Krisztus-élménytől már távolabb kerültek, azóta felnőtt egy újabb nemzedék, akik már nem találkoztak személyesen olyan testvérekkel, akik földi életükben láthaták Jézust. Ugyanakkor a keresztényüldözések idejét élték át, amelynek során még inkább szükségük volt a békesség és a kegyelem forrásának, Krisztusnak a megismerésére és a benne való reménység megtapasztalására.

Az apostol azzal vádolja a tévtanítókat, hogy szándékosan ferdítik el az ítélet tényét. Azt mondják, hogy a természet rendjében a teremtés óta nincsen változás. „*Mióta az Atyák elhunytak, minden úgy maradt, amint a teremtés kezdetétől fogva van*.” (4. vers) A gúnyolódók az atyák alatt az első keresztény generáció vezetőit értették. Mennyi idő telt el azóta, és mégsem történt semmi! A természet rendje Isten akaratából, Isten szavára jött létre, ha fennáll, az is Isten akaratából van. Isten nem az emberek mértékével mér. „*Mert amennyivel magasabb az ég a földnél, annyival magasabbak az én utaim a ti utaitoknál és az én gondolataim a ti gondolataitoknál*.” (Ézs 55,9) Hozzátehetjük pontosításként, hogy a legnagyobb változás, a bűneset azonban mégiscsak megtörtént. Ettől kezdve pedig az ember életében ott van a kiszámíthatatlanság, a rejtőzködés, ott bujkál bennünk a félelem érzése, valamint az egymás iránti bizalmatlanság. Ha kiszámítható volna a nap, akkor semmi sem érne váratlanul, akkor mindent előre tudhatnánk és tervezhetnénk. Jézus azonban figyelmeztet: „*Vigyázzatok tehát, mert sem a napot, sem az órát nem tudjátok!*” (Mt 25,13)

Lk 21,35-ben így olvassuk: „...*mint valami csapda, mert úgy fog rátörni mindazokra, akik a föld színén laknak*.”

A tévtanítók kételkedést szítanak az emberekben, amikor Isten szavának megbízhatatlanságáról szólnak. Az 5–9. versek ezek ellen a hamis tanítások ellen megmutatják Isten teremtő szavának erejét. Istennek hatalma van arra, hogy szavára kiemelkedjék az őstengerből a szárazföld, de ugyanúgy hatalma van arra is, hogy özönvízet bocsásson a földre, ahogyan Nőé idejében ez megtörtént. A jelen világ is Isten szava által tartatik meg és őriztetik meg az ítélet napjáig. Fontos üzenet ez a mai ember számára, aki túlságosan bízik önmaga erejében, és előmenetelét és boldogulását előbb keresi az anyagi javakban, mint Isten közelében.

A 8–9. versekben Isten különleges időszámításáról halunk. „*Az Úr előtt egy nap annyi, mint ezer esztendő*.” (Zsolt 90,4) Isten nem késlekedik az ítélettel és az Úr visszajövetelével, hanem türelmes. 2Móz 34,6: „*Az Úr irgalmas és kegyelmes Isten! Türelme hosszú, szeretete és hűsége nagy!*” Hoszszan tűr értünk, mert nem azt akarja, hogy elveszünk az ítéletben, hanem azt, hogy hozzá térjünk. Istennek a bűne-

ink iránti béketűréséről hallhatunk Róm 2,4-ben: „... *megveted* jóságának, elnézésének és türelmének gazdagságát, és nem veszed tudomásul, hogy téged az Isten jósága megtérésre ösztönöz?” Az ige szembesít önmagunkkal. Vajon a rendelkezésünkre álló időt helyesen használjuk fel?

A 10–13. versek az Úr napját kozmikus világégés katasztrófájaként mutatják be, ahol az elemek megolvadnak. Sokakat foglalkoztat az, hogy miképpen lesz a „világ vége”, időnként újabb és újabb jövendölések terjednek el hiedelemszerűen az emberek között. Az bizonyára téves elgondolás, hogy az ember gonosz szándékkal vagy tudományos tévedésből közvetlenül okozója lehet egy ilyen katasztrófának, ám közvetve, helytelen életmódjával és Isten elleni lázadásával az utolsó ítélet felé menetel. Isten időt ad nekünk a megtérésre. Arra biztat bennünket, hogy mindig készen álljunk az ő eljövetelére, készen álljunk a számadásra. Az Úr napja teljes megújulást hoz a világ számára.

A perikópa megértése

Ítélet felé tart a világ, amelyben az emberi élet, a földi lét, maga az emberiség kerül Isten elé. A textus megláttatja velünk emberi létünk bűneset óta fennálló gyarlóságát, amikor megkérdőjelezzük Isten szavának hitelességét és hihetőségét, és előtérbe helyezük az önmagunk számára oly fontos önigazolásokat. Megláttatja azt a magatartást is, amikor az ember kisebbiteni szeretné vagy el akarja bagatellizálni Isten szerepét, jelenlétét a világban, illetve az ítélet jelentőségét. Isten időt ad nekünk a megtérésre. Az ő késlekedése az ítélettel tehát a mi javunkat szolgálja, és azt bizonyítja, hogy Isten kegyelmes Atya, aki a gyermekei javát akarja. Biztat bennünket arra, hogy hogy az Úr tisztának és feddhetetlennek találjon, amikor eljön a számadás ideje. Minden azon múlik tehát, hogy hogyan viszonyulunk ehhez az isteni ígérethez, és milyen a kapcsolatunk Jézussal.

Igehirdetési vázlat

Kiszámítható jövő? – Ítélet

Nyugdíjbiztosítási reklám címének is beillik ez a mondat, amely tükrözte a tévtanítók álláspontját és gúnyolódását a keresztény tanításokról. Az ő véleményük szerint mindaz, amit az utolsó ítéletről hirdettek, téves elképzelés, mert már sok idő eltelt azóta, hogy Jézus felment a mennybe, mégsem történt semmi sem. A ma embere is sokszor így gondolkodik. Szeretnénk tudni, mi lesz holnap és holnapután. Kiszámíthatóvá tenni a jövőt, hogy ne érjenek váratlan meglepetések. Előre elképzeljük, eltervezzük a családi nyaralást, elgondoljuk gyermekünk jövőjét, talán még azt is megtervezzük már most, hogy mi lesz a karácsonyi vacsora, de vannak dolgok az életünkben, amelyek pontosan arra világítanak rá, hogy

sokszor kiszámíthatatlan az életünk. Mert valahogyan mindig közbejön valami. Vagyis „ember tervez, Isten végez”, ahogyan ezt közmondásunkban is mondjuk. Amikor egy rossz ébredés, egy késés, egy betegség írja át a terveinket, vagy nem sikerül valami. Az iskolában, a munkahelyen nem úgy alakulnak a dolgaink, ahogyan várjuk. Elhagynak emberek, akikben eddig bízunk. Szeretteink távoznak az élők sorából, és szomorúak vagyunk. Pozitív dolog is történhet velünk, olyan, amit nem is hittünk volna, álmodni sem mertünk volna róla, nem reméltük volna, hogy sikerül. Ilyenkor csodálkozunk, hogyan történhetett ez velünk. Látjuk a körülöttünk lévő világban a folyamatokat. Emberek békétlenségét, hontalanságát. A bizonytalan, de ígéretekkel teli vándorokat, akik kiszámítható jövőt remélnék egy új világban.

Az isteni ítélet kapcsán felmerül a kérdés: Ki állhat meg az ítéletben? „Isten azt akarja, hogy úgy nézzünk a dolgokra, ahogyan ő is. Ahhoz az eljövendő, láthatatlan, új világhoz igazodjunk, amit a reménységünkben hordozunk. Ne sajnáljuk ezt a világot, hogy elmúlik. Sőt inkább a szegény jó keresztényeket sajnáljuk. Az élőket is, akik szenvednek, és a holtakat is, akik sírban fekvő alig várják megdicsőült feltámadásukat. Akár a mag, mely földbe temetve telel, vagy a fák nedve, amelyet megkötöz a téli fagy, s tavaszt vár, hogy újra kipezsdüljön, zöldelljen, viruljon.” (LUTHER 1995, 299. o.)

Isten választotta vagyok-e?

A mai keresztények számára még nagyobb probléma az, hogy a közvetlen Krisztus-élménytől távol vagyunk. Talán ezért is van az, hogy ma már úgy tűnik, „nem elég” csupán a vasárnapi és a szokásos ünnepnap ientiszteleteket tartanunk, hanem a lelkész és a gyülekezet mindig kitalál valamit, amivel kedvet csinálhat az istentisztelethez, színesítheti annak tartalmát. Tudnunk kell azonban, hogy az igazi élményt a Krisztussal való találkozás adja, amikor megtapasztaljuk saját magunk életében az ő megtartó, irgalmas szeretetét és kegyelmét. Amíg ez nem történik meg, addig nem is értjük igazán, mit jelent az ő keresztén hozott áldozata, amelyet értünk vállalt és szenvedett el. Isten ígéje, a Biblia hatalmas erőforrás lehet a számunkra, amelyen keresztül Isten az ő Szentlelkén át szól egykor a prófétákhoz és az apostolokhoz, és szól ma hozzánk is. Az ő szava, ahogyan egykor a teremtéskor élő erőként alkotta meg a földet, számunkra is élő erő. Isten türelmes az emberiséghez, és türelmes személy szerint hozzád is. Nem azt akarja, hogy elveszünk az élet zűrzavarában, az ítéletben, hanem hogy megtaláljuk őt, és általa örök életet nyerhessünk.

Készenléti élet

Mindig ügyeletben kell lennünk, várva, mikor jön az Úr. Mint a készenléti ügyeletes orvos, aki a nap 24 órájában helyt kell hogy álljon. Azzal a különbséggel, hogy életünkben mi végig szolgálatban állunk. Az az ember, aki bízik az Úrban, tudja, hogy Isten ígéretei igazak. Ő nem csapja be az embert,

nem hazudozik, nem füllent, nem ferdíti el a valóságot, hanem szembesít a valósággal, még akkor is, ha nehéz ezt elfogadni például betegségeinkkel kapcsolatban vagy családi terheinkkel összefüggésben. Az ígéretek komolyanvétele megőrzi a könnyelműségtől és az aggodalmaskodástól, és segít reménységgel, felkészülten várni az ismeretlen jövőt. Amíg mindez végbemegy, mi ott vagyunk a folyamatban, amelynek egy pontján a megígért jövő, az „Úr napja” biztosan megérkezik. Ezért töretlen a reménységünk, mert beteljesül, amire várunk, amit óhajtottunk, hogy vele és nála lehessünk örökké. Talán más lesz az ég, mások lesznek a napok az új teremtésben, mint amit most tapasztalunk, de egy biztosan teljes lesz benne: az Úrral való békesség.

További javaslatok az istentisztelethez

Énekek
EÉ 514, 340

Lekciók
Mt 24,37–51; Ézs 65,17–25

Illusztráció

GONDOLATOK

„Az áradat bármerre sodor: nyomorba, jómódba, kény-szermunkára, harctérre, vezető helyre, vesztőhelyre: ne törődj vele, a sötét hatalom nem adhat neked semmit és nem vehet el tőled semmit, ha az egyedül érvényes mérték működik benned. Odaveszhet kényelmed, vagyonod, egészséged, szabadságod, életed: mindezt úgyis elveszítéd előbb-utóbb, a sírba nem viheted magaddal: de a mélyedben rejlő tökéletes mértéket nem sértheti még a pusztulás sem, ezért kívánj hozzá igazodni. Az örök mértékre bízd magad: ez a Noé-bárka a mindent beborító áradat fölött. Embertársaidért nem tehetsz többet, mint hogy az egyetlen menekülési módot tudatod velük. Erőszakkal megmenteni senkit sem lehet, amikor az özön mindent beborít.”

Weöres Sándor (1913–1989) Kossuth- és Baumgarten-díjas magyar költő, író, műfordító: *Noé bárkája*

„Szimbolikus nyelven azt is mondhatjuk, hogy az élet a teremtés egészében, de különösen is az emberi történelemben minden pillanatban hozzájárul az Isten országához és annak örökkévaló életéhez. Ami az időben és a térben történik a legkisebb anyagi részecskében és a legnagyobb személyiségben, annak jelentősége van az örök élet számára. És mivel az örök élet az isteni életben való részesedés, minden véges történés fontos Isten számára.”

Paul Tillich (1886–1965) német evangélikus teológus

VERS

Álmos István: *Irgalmad ragyogása*

Vétkeim zuhatagában
terek újra és újra hozzád
elhagyatottan mindenektől
tartalmad erejében
töltődöm
egyensúlyt nyerve
kötődöm végtelenül.

Válságok purgatóriumában
gyötrődve
kérdések kényszerítenek
megingásokon
túli folytatásra.

Közelebb és közelebb
a kegyelem fényeire
irgalmad ragyogásában.

A megtapasztalt szeretet
vezesse létem
örök tartalmadba.

Felhasznált irodalom

JÁNOSY Lajos 2008. *Az egyházi év útmutatása*. Fraternitas Magyarországi Evangélikus Lelkészek Közössége, Veszprém.

Jubileumi kommentár. A Szentírás magyarázata. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1978.

LUTHER Márton 1995. *Jer, örvendjünk, keresztyének*. Evangélikus Sajtóosztály, Budapest.

MAGASSY Sándor 2006. *Óegyházi perikópák*. Magánkiadás.

■ SZARKA ÉVA

Advent 1. vasárnapja

► Lk 3,1–6

Igehirdetési előkészítő

Ez a kezdet mitől lesz új?

A vasárnap jellege

Advent első vasárnapja, az egyházi év kezdete. Négy hét – négy évezred, ezzel az elképesztően hosszú idővel kapcsoljuk össze az adventi várakozást. A szó azonban nem várakozásra utal, hanem arra, aki érkezik, érkezében van. Ráadásul nem is nekünk tartozik ígérettel, hanem annak

a kedvében jár, aki küldi: a Teremtő akaratából kel útra. Nem is csak hozzánk, közénk, de értünk jön. A várakozás azonban csak akkor igazi, ha megvalósul. De hogyan lehet valakit várni, aki már eljött, itt volt, és el is ment? A „két advent között” mottó utal erre: az egyik érkezés számunkra már nem jövő, hanem hitünknek múltban végbement alapvető eseménye, amelyet évről évre hunyorgó fényeink tündöklővé erősítésével várunk és ünneplünk. Ám erőnk hamar elszáll, mint a régi bringák dinamójától rövid ideig mindent beragyogó, majd a lendület fogytával és a fáradtsággal fényét veszítő lámpa a sötét úton hazafelé. A másik advent felfoghatatlan fényárral vakít. De a bűnök terhét hordozó Bárány az angyalaitól dicsőn övezett Isten Fia, aki előtt térdet hajt a teremtés.

Az első adventi vasárnap a karácsonyi készülődés kezdete, és egyben emlékeztető, hogy a Krisztus-várás minden emberi léptéken túl Isten cselekvésére hagyatkozást jelent.

Amit a textusról tudni kell

A harmadik fejezet első szakasza a nyilvános szolgálatát kezdő Keresztelő Jánost emeli szemünk elé. Fontos szerepet kap a kort meghatározó és az azonosíthatóságot szolgáló felsorolás, annál is inkább, mivel ezek a személyek nemcsak Keresztelő János korát, hanem Jézusét is megadják. Találkozunk az összes később felbukkanó fontos névvel, akik előbb Jánosnak, majd Jézusnak is szükségszerűen útjába kerülnek.

Keresztelő János feltűnése hasonlít Jézuséhoz, mégsem azonos vele. János Isten szavára bejárja az egész Jordán-vidéket, és a megtérés keresztségét hirdeti a bűnök bocsánatára (μετανοίας εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν). Ám Jézus rendszerint megütközést keltő megszólalásait is ezekkel a szavakkal adják vissza az evangélisták, amikor Urunk a bűnök bocsánatáról beszél. Jóllehet szükségszerű azt állítani, hogy János keresztségénél a tettek kiigazításáról és a kultikus tisztaság helyreállításáról van szó, ezt mégsem valami megkülönböztető szóhasználat alapján (hiszen nincs ilyen), hanem inkább Keresztelő küldetése és a belátás képtelenségének nyilvánvalósága alapján mondhatjuk el. Hiszen a Lélek kijelentése Jánosnak világosan az érkező Messiás fogadására Istennek tetszően alkalmassá tett és felkészített nép érdekében adatott. Azt pedig tudjuk, hogy maga János is rászorult arra, hogy Jézust megkérdezze, és így szerezzen bizonyosságot, mert a Jézusban tapasztalt kijelentés nagysága mindenkit megdöbentett, bizonyosan a Lélektől átjárt prófétát is.

Az idézett Ézs 40,3–5 a Septuaginta fordítását tükrözi apró eltérésekkel, kivéve az 5. verset, ahol a görög fordítás (véltetően értelmező) betoldásos középírást olvashatunk csak, míg az eleje (*Mert megjelenik az Úr dicsősége*) és vége (*Az Úr maga mondja ezt*) lemarad. Kiemeli a legfontosabbat, ami adja magát a görög szöveg alapján: meglátjuk Isten szabadítását/üdvösségét (protestáns/katolikus fordí-

tás) Jézusban. Mert János az útkészítő, aki azon fáradozik, hogy az akadályok elháruljanak, és az érkező Úr, Jézus az elegyengetett és kisimított úton érkezhessen meg népéhez, Teofiluszhoz, vagy hozzád és hozzám.

A perikópa megértése

Lukács történetmondó karakteréről történészi jegyeket rajzolva beszélünk az evangélium és az apostoli cselekedetek bevezetése alapján. A szorgalmas utánajárás és a szép rendben történő leírás az átadott tanítás hitelének erősítését szolgálja. Így kerül egy-egy szakasz elé az uralkodók és fejedelmek vagy éppen főpapok listája, amivel olvasói számára könnyen érzékelhetővé teszi, hogy a megörökített események a kor mindenki által ismert keretein belül, jól meghatározható helyen és időben, sok szemtanú jelenlétében történtek. Keresztelő János küldetése azon túl, hogy szüleinek örömet szerezzen, az angyal szerint éppen az, hogy felkészített népet állítson az Úr elé: az embert embertársához fordítsa, mindannyiukat pedig az Úrhoz. Jánoshoz képest még Jézus születése is térben-időben foghatóvá lesz, hiszen Erzsébet a hatodik hónapjában van, amikor Isten döntését Gábrriel Mária tudtára adja. Elmondja neki Erzsébet csodás fogadását is, nehogy ő is némán töltsen a kilenc hónapot, mint Zakariás... Figyelemre méltó angyali szóhasználat a Máriát árnyékba borító magasságos erő, ami Isten jelenlétére utal, ahogy egykor a kijelentés sátrában vagy a Hórében. De Isten jelenlétére utal az is, ahogy a magzatot már hordozó Mária jelenlétében Lélektől repesve ujjong Erzsébettel együtt a születendő János, vagy ahogy a nyelvének bilincsetől szabadult Zakariás nem egyszerűen örvendezik, hanem Szentlélekkel telve az elkövetkezendőkre nézve prófétálva örvendezik az Úr hatalmassága felett, és meglátja gyermeke szent küldetését. Mindezek előrevetítik és megerősítik azt, amit a kor embere is elfogadott, hogy Keresztelő János valóban Isten embere volt, nem önjelölt. Egész családját átjárta Isten áldása, amikor (az akkor még érkezőben lévő) Jézus közelében voltak. Így volt ez Simeonnal is, akit akkor vezet a Lélek a templomba, amikor a kis Jézust ott szülei bemutatják. Ezek mind a prófétaság valódiságát megerősítő részletek, amelyek világossá teszik, hogy Isten Jézus eljövetele kapcsán mozgásba hozza a prófétaság szentül tisztelt, de az idő távolába tűnni vélt hivatalát.

Jézus szavával mondom, hogy jóllehet nem született anyától nagyobb, mint János, de aki a legkisebb Isten országában, nagyobb nála! Ez pedig önmagában is mutatja, hogy nem ugyanazzal a felhatalmazással érkeztek e világra. Azt azonban mondhatjuk, hogy János előkészítője (ígéret által, csodás foganással, a megtérés keresztségének hirdetésével előtte járva), és tetteiben (bejárta a Jordán-vidéket), útjában (meghal mások bűne következtében) előképe Jézus Urunknak, aki ezeknél sokkal többet és másképp tett,

akinek személye csoda, szavakkal nehezen kifejezhetően és végtelenül több, és küldetése sem időhöz láncolt; mégis, a hasonlóság minden bizonnyal nem véletlen. Keresztelő János konkrétan Jézusig kap felhatalmazást, mint aki vel zárul a próféta Mózessel megkezdett, az ószövetségi időkre adatott szolgálata, hiszen Jézus érkezésétől az Isten országa hirdettetik, az új szövetség szerzője pedig új tartalommal tölti meg a régi formát.

Igehirdetési vázlat

Névsor. Vajon mit tudnánk mondani e nevekről, ha nem János és Jézus életében kapnak szerepet? A Bírák könyvében olvashatunk olyat, hogy egy bírá életéről szinte semmit sem írnak, pedig hosszú ideig szolgálta Isten népét. Miért? Azt mondják, azért, mert minden rendben volt. Eseménytelen évtizedek, hiszen sem háború, sem botrányos bűnök, sem egyéb győtrelem nem pusztított. Mi a jutalom? Az, ha van is, nem itt van. Itt csak néhány sor jut. De ha valaki életében harc, bűn és ármány adta egymásnak a gyepelőt, az egészről részletes beszámolót találunk.

Névsor. Milyen fontos tud lenni embereknek, hogy elhangozzák a nevük bizonyos helyzetekben! Mennyi keserűség, sértettség és önsajnálát bábáskodik a szépen felnevelt agresszió körül, ami efféle kényszerekből származik! Milyen végtelenül énközpontúvá válik az, aki mások önzését sebzett önérettel magába oltja! És milyen vak lesz a saját önzése létere! Minden kor hatalmasa küzd ezzel, ezt általában mindenki tudja. De azt vajon tudja az ember, hogy amiként nem kell gazdagnak lenni ahhoz, hogy pénzsóvárrá váljon a lélek, ugyanúgy nem kell hatalmasnak lenni ahhoz, hogy az utána vágyakozás megrontsa a szívet?!

Névsor. Ezek az emberek életük egy szakaszában Isten világot formáló, üdvöt teremtő tettei között találták magukat, de még csak fel sem fedezték ezt! Isten Fiával találkoztak, akit nem láttak többnek egy tehetséges fickónál, és még csak a sejtés sem kerülgette őket, hogy valami páratlan és mindent megváltoztató zajlik éppen. Mi sem vagyunk különbek, bármit is gondolunk! Ha többnek gondoljuk e téren magunkat náluk, csak bizonyosságát adjuk, mennyire nem tanultuk meg a leckét, hogy Isten az orrunk előtt déli napfénynél vagy csillagos éjszakánál is tud úgy cselekedni, hogy vak és süket vagyok rá.

Névsor. A névsorban szereplő emberek közé ma is sokan vágnak. Kevesen akarnának egyszerű, kerges tenyerű, hajnalban kelő és madarakkal fekvő halászokká válni. Főleg nem erdőben élő, gyermekségétől különc, testi és lelki értelemben is megközelíthetetlen, Isten hangját kereső prófétává. Nem mintha ezt választhatnánk, csak jelzem, hogy fel sem merül. Népszerűbb lenne valami főnökség és a gondtalan, kiszolgált élet... Nem is meglepő, hiszen a vi-

lág sok halászából csak négy lett tanítványa annak az egynek, akit éppúgy nem ismertek fel, mint kevésre tartott követőit, akik közül mindegyikük nevét talán most sem tudja a világ oly sok öntudatos kereszténye.

János. Egyszer csak elindult, mint a működésbe hozott eszköz, aminek nem találni a kikapcsolóját. Megy és megy, nem akar megállni, csak beszél és beszél, nem akar leállni. Arra hivatkozik, amiben és akiben reménykedünk, de nagyon kényelmetlen órá hallgatni. Fel kellene hagyni a rosszal, a simlissel, a „más is azt csinálja, én miért ne csináljam”-mal, és mindazzal, amiben csak magamat keresem, és olyan szenteskedő látszat lenne az.

János. Különb is, hogy jön ahhoz bárki, de főleg egy fura alak, hogy Isten nevében kiosszon engem? Amúgy is megteszem, amit bárki más meg tudna tenni, különbül is, mint sokan, akik nagyon meg vannak magukkal elégedve. Ennél többet mit akarhat Isten?

Ézsaiás. Talán csak nem az a terv, hogy mindent én csináljak egyedül, a szónokok meg majd mondják, hogy mit hova? Vagy a hatalmas dolgok és munkák nem inkább Istenhez illenek?

Jézus. A minden halandóban én is benne vagyok?

Ez a kezdet mitől lesz új?

Vajon mit tudna feljegyezni Lukács-lelkű kortársam Jézus ügye kapcsán rólam? Egyáltalán van bármi kapcsolat az ő dolgaival, az övéivel vagy vele magával?

Mi a helyzet a vélt vagy valós sérelmeimmel? Le tudnék mondani róluk? El tudnám engedni őket abban a reményben, hogy van értelme, és akkor tényleg új kezdődne?

Van-e emlékem arról, hogy Isten személye, szeretete és tettei megérintettek?

Tudnék nálam egyszerűbb vagy éppen bonyolultabb embert szívembe zárni, csak azért, mert ő is Krisztusé?

Akarnék tiszta szívből, de nem elismerés fejében tenni a gyülekezetem közösségéért?

Elfogadnék az általam tisztelték mellett másról is segítséget, feladatot, netán vezetést?

Vajon attól a naptól, amikor megérint az Úr szava, és „működésbe hoz”, lenne bátorságom azzá válni, akinek látni szeretne?

Csodás felismerés az, hogy Isten Jézust tényleg értem is küldte. Magasztalom őt! Elűzi a félelmet, és megújít Lelkével. Általa ma is van új kezdet!

Vázlat

A kezdődő advent és a közelgő karácsony újra felteszi a kérdést: ami régi és várva várt, hogy lehet egyben új is, meg a régi jól bevált ismétlése is?

- A nevek szerepe, és akit megneveznek. Hogyan hallgatok rá?
- Az előkészület és az előkészítő szerepe. Akarok hallgatni rá?

- Meglátni az események mögött a szabadítást! Valóban hallok Őt?
- Megújulni vagy megújítani. Hallom, hogy van különbség?
- Akármennyi az ügy és a tett, csak az ő cselekvésére alapozhatsz. Keresd őt, és rád talál!

További javaslatok az istentisztelethez

Énekek

EÉ 131, 141/805

Lekciók

Róm 13,11–14; Jer 23,5–8

Illusztráció

VERS

Füle Lajos: *Visszajön*

Hóból az erdő, ködből a felhő,
 hó esik, tél szele fújja...
 Valaki eljött, Valaki elment,
 Valaki visszajön újra!
 Száll csuda híre szívből a szívbe,
 kétezer év a tanúja:
 Valaki eljött, Valaki elment,
 Valaki visszajön újra!
 Angyalok ajkán, emberek hangján
 csendül a csillagos ének,
 Kétezer éve mennek Elébe
 boldogan, kik Neki élnek.
 Ott a helyed e drága menetben,
 életed KRISZTUSA vár rád.
 Hagyd el a gondot, légy vele boldog,
 zengje a szíved a hálát!

Jan Twardowski: *Várjál*

Mikor imádkozol – tudj várni
 mindennek megvan a maga ideje
 a próféták tudták ezt
 elvárás nélkül kell kérlelned folyton
 beérik a jövőben a meg nem hallgatott
 a beteljesületlen meg éppen történik
 mindent tud az Úr tudja hogy az éjben
 a tevékeny hangya hova igyekszik
 a szeretet elhisz a barátság megért
 ha várni nem tudsz
 ne is imádkozz

Joseph Tolliet: *Közeleg az Úr*

Az éjszaka végén nem éjszaka van,
 hanem hajnal.
 A tél végén nem tél van,
 hanem tavasz.
 A halál után nem halál van,
 hanem élet.
 A bizonytalanság végén nem kétségbeesés van,
 hanem reménység.
 Az emberi lét végén nem az ember van,
 hanem az Istenember.
 Az ádvent végén nem a várakozás van,
 hanem a karácsony.

■ LAMPÉRT GÁBOR

Advent 2. vasárnapja

▶▶ Lk 1,5–17

Igehirdetési előkészítő

Beszélsz angyalul?

A vasárnap jellege

Agendánkban az adventi vasárnapok felirata: „Két advent között”. Egy német istentiszteleti könyv pedig ehhez a vasárnaphoz a következő mottót társítja: „Fel a fejfel!” Fontos, hogy az adventi külsőségek és a karácsony felé mutató feladatok erdejében az emberek egy pillanatra megálljanak és felnézzenek: megnézzék, merről jönnek, és hova tartanak. Feltekintsenek az órájukról és okostelefonjaikról egymásra és a csillagos égre, mint akik a kronosz mellett a kairoszt is fürkészik. A családi ünnepek tervezetése közepette meg kell látniuk azt a sokkal nagyobb, isteni tervet, amelynek ha alkotói, rendezői nem is, de a kedvezményezettjei mindeképp mi vagyunk. Krisztus Urunk két eljövetele között olyan készülődésben kell járnunk az utunkat, mint akik – a *Liturgikus könyv* témamegjelölését idézve – „ítélet előtt, kegyelem alatt” élnek.

A textusról általában

Lukács alaposan utánajárt mindennek. A történet nála nem Jézus születésével kezdődik, hanem az előzmények és a keretek felvázolásával. Minden részletnek megvan a maga helye abban a mozaikban, amelyből azután kirajzolódhat Isten megváltó terve. Több különböző irányvonal is megvalósul Lukács tudatos szerkesztői munkájában.

Az idő, a helyszín, a szereplők származása és egyéb körülmények megjelölésével nyomatékosítani próbálja az események történetiségét: nem legenda vagy tanmese, amit leír, hanem Isten Fiának igaz története. A történeti hűség szempontja különösen is fontos ma, amikor évezredek távolából szemlélődve az emberek (köztük keresztények is) jelentős számban úgy gondolják, hogy az evangélium szép és tanulságos regény, amelynek történeti magalapozottsága azonban elvész az idők és a szubjektivitás ködében.

A másik – textusunkban is tetten érhető – szerkesztési irányvonal a nagyobb összefüggésekre is megpróbálja ráirányítani a figyelmet. A Pröhle-kommentár éleslátóan rámutat, hogy a harmadik evangélium a jeruzsálemi templomban kezdődik (1,8 – Zakariás), és ott is végződik (24,53 – az apostolok a templomban áldják Istent): „Ez az a hely, amelyhez Isten ígéretei fűződnek, és ezek az ígérek Jézusban teljeseznek” (PRÖHLE 1991, 22. o.).

Zakariás és Isten küldöttjének találkozása jól láthatóan bekapcsolódik egy hosszú biblikus hagyománytörténeti vonulatba: Isten angyala meghozza a gyermekáldás hírét. A vonulat Ábrahám és Sára esetétől Jézus születésének bejelentéséig a Biblia több kiemelkedő alakjának (Sámuel, Sámson) a történetét magában foglalja. Ezekben a történetekben lényeges közös vonásnak mondható a hírül adott születés lehetetlensége. Ábrahám és Sára történetéhez hasonlóan Zakariás és Erzsébet esetében is a meddőség, illetve a magas életkor jelentik a gyermekáldás objektív akadályát. De itt említhetjük Sámuel anyjának, Annának (meddő) vagy Máriának (szűz) a helyzetét is. Ezeknek a történeteknek tehát az is fontos üzenete, hogy Isten gyakran olyanokat választ ki szolgálatra, akik erre alkalmatlanok, képtelenek. Ő tesz képessé, ő ad erőt, nehogy valaki is magának az embernek tulajdonítsa az üzenetet és a csodát. Mindenki számára legyen világos, hogy Isten cselekszik Jánoson, Sámuelen és mindenekelőtt Jézuson keresztül.

Versről versre

5–6. vers: A történeti keretek megadása mellett Lukács felvontatja a szereplőket is: Zakariás és Erzsébet. Mindketten papi családból származnak, de az evangélista azt is külön kiemeli, hogy mindketten igazak voltak Isten előtt, vagyis a papi származás és szolgálat önmagában még nem tesz igazzá.

7. vers: A meddőséget és a nyomában járó gyermektelenséget a zsidó gondolkodás az egyik legnagyobb nyomorúságnak tartotta. Olyan csapásnak, amelyet Isten büntetésként mért rá valakire. Itt nyer értelmet a 6. vers megjegyzése: igazak voltak, vagyis nem Isten büntette őket ilyen módon. Állapotukra a magyarázatot Jézus szavaiban találhatjuk meg (Jn 9,3). Most ezen az idős, meddő, de feddhetetlen házaspáron keresztül akarja megmutatni az Úr az ő csodás gyelmét.

8–10. vers: W. Barclay kommentárja szerint mintegy húszezer pap élt Izraelben Zakariás korában. Ez azt is jelentette, hogy minden papi személyre nagyjából életében egyszer jutott csak az a tisztesség, hogy ő állhatott oda az oltárhoz a nép nevében. Nem túlzás tehát azt állítani, hogy ez Zakariás életének nagy napja, amit talán már régóta várt, hiszen most végre őt sorsolták ki – mi már azt is tudjuk, hogy nem véletlenül.

11–12. vers: Az Úr angyalának megjelenése a Szentírás hőseiben kivétel nélkül félelmet váltott ki (érthető módon). Bármennyire megszentelt a hely és alkalmas a személy, először Zakariás is megretten. De talán szükség is van az Isten iránti félelemre és az imádságos belső szoba csendjére ahhoz, hogy létrejöjjön a kapcsolat az Örökkévalóval.

13. vers: „Ne félj!” – állítólag ez a Biblia egyik legtöbbször leírt mondata. Zakariás imája meghallgatásra talált – talán nem akkor és úgy, ahogy kérte, de Isten teljesíti szíve nagy vágyát. Az angyal azt is elrendeli, mi legyen a fiú neve. Ezzel kifejezi, hogy ez a gyermek nemcsak a szüleié lesz, hanem mindenekelőtt Istené. Ráadásul a név jelentése („az Úr kegyelmes”) itt is előrevetíti a viselőjének életútját, küldetését.

14–17. vers: Izrael fiai úgy képzeltek el a messiási üdvkort, hogy az Illés próféta visszatéréssel veszi majd kezdetét. Keresztelő János nem Illés reinkarnációja, de Illés lelkével hirdeti majd a megtérés szükségességét. Ő az útkészítő, aki felkészíti majd a népet az Istennel való találkozásra. Nagy és egészen Istennek odaszentelt életű lesz, akinek fontosságáról maga Jézus is bizonyosságot tett szolgálata során (Mt 11,11). Igazi nagysága abban áll, hogy Isten Lelke munkálkodik benne, és így tudja majd az Úrhoz visszavezetni azokat, akik elszakadtak tőle. Az angyal szavaiban Malakiás prófécija ismétlődik meg (Mal 3,1.24).

Igehirdetési vázlat

Bizarr angyal

Van a mi kis falunkban egy pszichiátriai otthon, ahol gyógyíthatatlan betegek tartós elhelyezésére rendezkedtek be. A tudathasadással és mindenféle szörnyű idegi és elmeállapottal küszködő emberek egykori önmaguk árnyékaként mozognak az intézmény parkjában és néha (a stabilabbak) a faluban is. Nagy örömmel veszik, ha a lelkész elmegy néha hozzájuk istentiszteletet, bibliaórát tartani. Néhányan azzal is meghálálják a nekik szánt figyelmet, hogy időnként becsöngetnek a lelkési hivatalba – persze általában valamilyen kéréssel (csokoládé, pénz, levélpapír stb.). Az egyik ilyen rendszeres látogatóm Elemér (nevezzük most így), aki mindig kölcsönkér egy ötszázast, és utána néhány héttel meg is hozza a tartozást. Tudom, hogy nem a pénz miatt jön, hanem a jó szóért, egy kis eszmeceسرért. Általában valamilyen merész ötlettel áll elő (a múltkor például feltalálta az AIDS ellenszerét).

Azon az őszi reggelen, amikor elkezdtem komolyan elmélyülni a jelen előkészítő írásában, hosszas csengetés törte meg a meditatív csendet. Beigazolódott a sejtésem: Elemér állt a kapuban közepes mosollyal, és türelmesen várta az ajtónyitást. „Ma nem pénzért jöttem – mondta –, hanem lenne néhány kérdésem Keresztelő Jánossal kapcsolatban...” Akkor már én is elmosolyodtam: mekkora ennek az esélye? Számokkal ki sem fejezhetően kicsi a valószínűsége, hogy épp most, épp ő, épp ezzel a témával ideállít. Ez bizony nem lehet véletlen. Ezt az embert felső hatalom vezérelte ide. Félve vontam le a konklúziót: Elemér ma Isten angyala (értsd: küldötte, hírvivője) volt felém. Na jó, de mi is tulajdonképp az üzenet? – ezen hosszan eltöprengtem. Arra jutottam, hogy maga a téma felvetése az üzenet. Az, hogy Keresztelő János híre, alakja, üzenete ma is él és hat, hiszen egy kis falu pszichiátriai otthonának leszedált lakója is tudja, ki volt ő, mit hirdetett, és hogyan halt meg. A textusban szereplő prófécia tehát messzemenőig beteljesült. Megtérésre hívta az embereket, és keresztelessel szentesítette a szándékukat. Az általa gerjesztett hullámok a Jordán folyótól egészen a lábunkig érnek. Ma is Jézusra, az Isten Bárányára mutat, aki hordozza a világ bűnét.

Autópályaaangyal

Ahogy felhajtok a délutáni csúcsban az autópályára, igen-csak jelentős benzinlöketet kell adnom az autómnak, hogy cipőkanalas módszerrel be tudjam egyáltalán illeszteni az autók végtelen láncolatába. Muszáj egy kicsit kockáztatnom, mert ha megállok a felhajtó sávon, amíg nem jön semmi, az bizony órákig fog tartani.

Sokan az adventi időszakot is így élik meg: fel kell pörögni, be kell állni a sorba, haladni kell, hiszen – ahogy némelyek mondják ilyentájt – „nyakunkon a karácsony”. Többen a templomból való elmaradást is azzal indokolják, hogy megkezdődött a „karácsonyi hajsza”. Mondani sem kell, mert mindenki tudja, hogy az advent a lassítás, a lelki elcsendesedés időszaka, amikor az Úrral való találkozásra készülődünk. Mégis évről évre épp az ellenkezője történik.

Vajon mi tudna kizökkenteni minket ezekből a beidegződésekből? Talán ha megállna egy angyal az oltár jobb oldalánál. Vagy a Tesco-pénztár mögött vagy esetleg az autópálya szélén. Először mindenki megrémülne, de aztán meghallanánk meleg, de nagyon is határozott szavait: „Ne félj, mert van reménység a számodra. Van élet a halál után. Sőt állítólag már a halál előtt is. Mert az Úr először is elküldte az ő legnagyobb szolgáját, Keresztelő Jánost, az útépitőt, aki hidat vert közé és közénk. Aztán ő maga jött el Jézus Krisztusban, hogy megnyissa ezt a hidat a forgalom előtt, hogy végre legyen utunk az Atyához. Az építési költség nagyon jelentős volt. Vérrel, szenvedéssel, megaláztatással fizetett. Azért ne rohanj tovább, hanem nézz

föl a munkádból, a gondjaidból, a szórakozásaidból, és vedd észre, hogy a változás elkezdődött.”

Két advent között

Valóban úton vagyunk, de nem Domony és Pest, nem is az adventi gyertyagyújtás és a karácsonyfa, hanem a két eljövétel között. Istennek terve van velünk. Eljött hozzánk az Üdvözítő, és megígérte, hogy visszatér majd mennyei dicsőségben. Erre készülődjünk, ne az ajándécsomagokra és a bejglire. Minden nappal közelebb kerülünk hozzá, aki az igazi ajándékot, a legnagyobbat tartogatja a számunkra: magát az életet. Járjuk advent útjait hálaadással, keresve a jeleket, a mennyei örömmorzsákat, amelyeket Isten a mai angyalokon keresztül elhint az életünkben.

Illusztráció

TÖRTÉNET

(Egy mai útkészítésről – igaz, hogy nem Illés lelkületével)
Kosztolányi Dezső katolikus neveltetése ellenére sem tartozott a hívők közé. Felesége megírta életrajzában, hogy őt ugyan elkísérte a templomig a vasárnapi misére, de sohasem lépett be vele a templomba. Alig túl az ötvenedik évén súlyos inyákkal feküdt a János-kórházban, amikor a már szintén beteg Babits Mihály meglátogatta. Sokáig beszélgettek halkán, fulladozva, ahogyan a betegség megengedte. Babits távozása után Kosztolányi ezt mondta: „Mind eljöttek hozzám barátaim, az írók és költők, de csak Babits tudott megvigasztalni. Tudod, mit mondott? Ezt mondta: »Ne félj, Dide, ne félj a szenvedéstől. Van ennek valami értéke.«”

Ez a vigasztalás mélyen megérintette Kosztolányi lelkét. Az akkori kórházi lelkész helyettesítő lelkiatya nyilatkozata szerint Kosztolányi kb. három hónappal a halála előtt elvégezte szentgyónását, mégpedig írásban, mivel beszélni már nem tudott a gégemetszés miatt. Áldoztatni sem lehetett már, mivel az orrán keresztül táplálták. Haláláig többször megismételte gyónását. Nem sokkal halála előtt Ascher Oszkár, a jóbarát virrasztott mellette egy éjszakán át, és neki ezt írta jegyzőkönyvébe: „Ha meghalok, írd meg ezt az éjszakát őszintén, elégtételül. Szép pillanatok. Áldjon meg az Isten.”

(Kovács Imre evangélikus lelkész gyűjtéséből)

További javaslatok az istentisztelethez

Énekek

EÉ 142,133

Lekciók

Róm 15,4–13

Felhasznált irodalom

- Agenda.* Luther Kiadó, Budapest, 2010.
- BARCLAY, William 1968. *Lukasevangelium.* AUSAAT, Wuppertal.
- BARTHA Tibor (szerk.) 1967. *Jubileumi kommentár. A Szentírás magyarázata.* A Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest.
- Evangelikus istentisztelet – Liturgikus könyv.* Luther Kiadó, Budapest, 2007.
- Evangelisches Gottesdienstbuch.* Lutherisches Verlagshaus, Hannover, 2001.
- PRÖHLE Károly 1991. *Lukács evangéliuma. Fordítás és magyarázat.* 2. kiad. Evangélikus Egyetemes Sajtóosztály, Budapest.

■ SÁGHY BALÁZS

Advent 3. vasárnapja

▶▶ Jn 10,30–42

Igehirdetési előkészítő

Furcsa advent furcsa öröme

A vasárnap jellege

A kereszténység az első időben nem Jézus születésével, hanem csak Jézus szenvedésével, halálával és feltámadásával törődött. Ezért teljesen logikusan a húsvéti ünnepkör alakult ki elsőként. Később – igaz, szintén a Megváltó halálát és feltámadását tartva szem előtt – elkezdett foglalkozni még nem a születés, hanem Isten emberré léételének kérdésével is. Eleinte tavaszra tették ennek ünnepét (a tavaszi napéjegyenlőség volt a meghatározó). A 4. századra már a téli időszakra került át az ünnep, de még egyben volt az epifániával, Krisztus megkeresztelkedésének ünnepével. Az eretnek mozgalmak miatt azonban szükségessé vált e kettő szétválasztása, így tették a korábbi pogány Sol Invictus (legyőzhetetlen Nap) ünnepére a Megváltó születését.

Mint minden nagy ünnepet, ezt is böjti, rákészsülségi időszak előzi meg. Kezdetben hosszabb volt, már november 11-ével elkezdődött a böjtölés, majd egyre rövidült, és kiforrtta magát a ma is ismert négy vasárnapon át tartó adventi időszak.

Advent első vasárnapjával új egyházi esztendő indul, de szoros összefüggés van az egyházi esztendő utolsó vasárnapjai és advent között (bűnbánati jelleg, eszkatologikus mondanivaló).

Advent harmadik vasárnapja azért is sajátos, mert egyszerre ó- és újszövetségi tartalommal bír: Keresztelő János alakja jelenik meg mint a Messiás előhírnöke, de egyben az utolsó klasszikus értelemben vett ószövetségi próféta. Az ő személye és igehirdetése, megtérésre, bűnbánatra felszólító szava egybekapcsolja a régit az újjal, és fokozottan hívja fel a figyelmet

arra, hogy az ószövetségi próféciák mind Jézus Krisztusban teljesedtek be. Majd miután akit várt, megjelenik, háttérbe lép, hogy a Megváltó érkezése örömet hozzon az emberek életébe.

A római katolikus hagyomány szerint ezt a vasárnapot hívják az adventi öröm vasárnapjának, ezért gyűjtanak meg ilyenkor sok helyen rózsaszín gyertyát az adventi koszorún. Az ógyházi perikópa evangéliumi szakasza ezen az ünnepen Mt 11,2–10 (Keresztelő János kérdése, Jézus válasza), vagyis Keresztelő János öröme (ezért szól a Fil 4,4–5 az introitusban).

Ha az evangélikus hagyományt nézzük, akkor a következő vasárnap az adventi öröm vasárnapja, amelyre felszólítást is kapunk az ógyházi perikópa levélbeli igéjében: Fil 4,4–7: „Örüljete az Úrban mindenkor! Ismét mondom, örüljete!”

A textusról – exegetikai megértés

János evangéliuma sajátos szögből nézi a Jézus-kérdést. Sokan kritikaként is megfogalmazták már, hogy míg a szinoptikusoknál a történelmi Jézus van előttünk, aki azonban nem isteni személy, addig János evangéliumában egy isteni személlyel találkozunk, aki nem történelmi. Ez a megállapítás nem helyénvaló, hiszen János újra és újra elbeszéli, bizonyítja, hogy egyrészt Jézus itt élt a földön (például a prólógusban így beszél: „az Ige testté lett”, vagy a mostani igeszakasz, ahol Jézus vitázik a zsidókkal, akik aztán meg akarják ölni), másrészt (és ezzel együtt) Isten Fia is (Tamás vallomása az evangélium végén: „Én Uram és én Istenem!”).

Az evangélium sok mindenben eltért a szinoptikusoktól, nem hagyatkozik rájuk, hanem azt a benyomást kelti, hogy szem- és fültanúja volt mindennek (például tudta, miről beszélgetnek az emmausi tanítványok).

Nagy hatással volt kifejezéseire a hellenisztikus filozófia, főként Platón és Philón. Ez a szóhasználatban, a fogalmak alkalmazásában látszik leginkább.

Nagyon sajátosak benne Jézus önkijelentései, az úgynevezett „én vagyok”-mondások: Én vagyok az élet kenyere; a világ világossága; a juhok ajtaja; a feltámadás és az élet; az út, az igazság és az élet; a szőlőtő; és (szándékosan hagyta a végére) a jó pásztor. Hiszen kijelölt igeszakaszunk is e kijelentés után olvasható néhány verssel.

Az evangélium célját maga János foglalja össze a könyv végén: „Sok más jelt is tett Jézus a tanítványai szeme láttára, amelyek nincsenek megírva ebben a könyvben. Ezek pedig azért írtak meg, hogy higgyétek: Jézus a Krisztus, az Isten Fia, és e hitben életetek legyen az ő nevében.” (Jn 20,30–31)

A kijelölt igeszakasz Jézus utolsó nyilvános tanításából való. A 30. versben tett kijelentésével nem azt akarja mondani, hogy ők (Jézus és az Atya) egy, ugyanazon személy, hanem azt, hogy a céljaik a lehető legközelebb állnak egymáshoz, vagyis Jézus és az Atya akarata teljesen megegyezik egymással.

A következő versekben arról olvashatunk, hogy Jézust újra meg akarják kövezni. A mester kicsit provokatívan kérdez: „Melyik jó cselekedetért akartok megkövezni?” (Előtte olvashatunk a vak meggyógyításáról szombaton.) A szombaton ilyen jellegű megszegése, hiszen a gyógyítás tilos volt, az előbb tett kijelentést igazolja: „Én és az Atya egy vagyunk.” A vád mégsem ez volt, hanem a káromlás, vagyis hogy ember létére Istenné teszi magát.

A 34. és következő versekben Jézus válaszában érdekes okfejtést olvashatunk: „Nincs-e megírva a ti törvényetekben: Én mondtam: istenek vagytok?” Ennek a megértéséhez a 82. zsolnárt kell megvizsgálni: „Isten ott áll az isteni közösségben, ítéletet tart az istenek fölött: Meddig ítéletek álnokul, pártjukat fogva a bűnösöknek?! Védelmetek a nincstelennek és az árvának a jogát, szolgáltatassatok igazságot a nyomorultnak és szűkölködőnek! Mentsétek meg a nincstelent és a szegényt, ragadjátok ki a bűnösök kezéből! Nem tudnak és nem értenek semmit, sötétségben járnak, a föld alapjai mind ingadoznak. Azt mondtam ugyan, istenek vagytok, a Felséges fiai mindnyájan, mégis meg fogtok halni, mint a közemberek, és elhullotok, mint bármelyik főember. Jöjj, Istenünk, légy bírója a földnek, mert minden nép a te örökséged!”

Az 1. és 6. versben olvasható „istenek” kifejezés azokra a bírókra vonatkozik, akiknek ítélniük kell a peres ügyekben. Nem azt jelenti ez, hogy isteni természet van az emberekben, hanem csak annyit, hogy az ítélezést a törvény szerint átadta nekik Isten, de elbuktak, és ahogy az 1. versben olvasható, ítéletet tart felettük az Úr.

Tudva, hogy az *elohim* szó kettős jelentésű – azt jelenti, hogy Isten, de egyben a bírót is, aki eljár a peres ügyekben –, Jézus egy kis szójátékkal él, amikor visszavág vádlóinak. Egyben számon is kéri őket: Ha az embereket istennek mondja az ige, amely tévedhetetlen, akkor hogyan mondhatják rá, hogy istenkáromló, amikor Isten Fiának mondja magát?

A 37–38. versben ismét az evangélium kulcsfogalma kerül elő: higgyetek. Jézus a szemükre veti hitetlenségüket, és egyben hangsúlyozza, hogy nem a cselekedetei a döntők, hiszen azok csak jelek. Rá szeretné ébreszteni hallgatóit a cselekedetei igazi lényegére, amelyek mindegyike azt bizonyítja, hogy ő és az Atya egy.

A 39. versben csak a tényközlést találjuk arról, hogy nem tudják elfogni. Az ok nem fontos, de a jánosi teológia gondolatvilága ezzel kiemeli, hogy még nem jött el Jézus órája.

A 40–42. versben mintegy ellenpontként hozza fel a Jordánon túli területet a szerző. Itt munkálkodott korábban Keresztelő János, aki ugyan csodát nem tett, de igehirdetésével felkészítette az embereket Jézus érkezésére. Akik ezeknek a szavaknak a hatására hittek Jézusban, míg a Jeruzsálemben lévők, hiába látták a jeleket, nem hittek benne.

Lekciók

Számomra mindig fontos az, hogy milyen lekciónak jelölve az igehirdetési alapigéhez, először ezeket kell áttanulmányozni. Azért is fontos ez, mert mire egy istentiszteleten az igehirdetés elkezdődik, a gyülekezet legalább két, de lehetőleg három igeszakaszt már meghallgatott: egy zsolnárt és két lekción, esetünkben egy ószövetségi szakaszt és egy levélbeli igét.

– A zsolnár: az antifóna Fil 4,4–5, ahogyan azt a vasárnap jellegénél már megjegyeztük. A zsolnár maga ujjongást fejez ki, hiszen jön a Király, a mindenség Ura, hogy igazságosan ítéljen mindenek felett.

– Az ószövetségi ige Ézs 40,1–8(9–11). A fogságban lévő népnek a vigasztalás szava szólal meg: „Vigasztaljátok, vigasztaljátok népemet!” Isten közeledtét hirdeti meg a próféta, amely örömmel kell hogy eltöltse az embert, hiszen jön a szabadulás, ezért kell egyenessé tenni az utakat, és úgy fog legeltetni, mint egy (jó) pásztor.

– A levélbeli ige 1Kor 4,1–5, ahol Pál arról beszél, hogy mi Isten titkainak sáfárai vagyunk, akiktől hűséget várnak el, mégpedig Urunk, aki ítélezni is fog felettünk. Azt is hangsúlyozza, hogy csak ezzel törődik; hogy mások (vagy akár ő maga) mit mondanak róla, az nem fontos számára.

Igehirdetési vázlat

Sajátos alkalom, amely bűnbánatra indít: advent böjti idő

Az idei adventi idő sajátos abból a szempontból, hogy talán a praktikum miatt csak három vasárnapból fog állni. Hiszen december 24. advent negyedik vasárnapja, amely egyben szenteste is. Sok helyen nem tartanak délelőtt istentiszteletet, hiszen délután vagy este újra el kellene jönni a templomba. Talán erőltetettnek tűnik az áthallás a zsidók szavai és e között a mentalitás között: mindkettő a külsőségekre ad. Nem az igazi istenkeresés a motiváló tényező, nem azért vitáznak Jézussal, mert valamit rosszul vagy tévesen mondott, tett az Istennel kapcsolatban, hanem azért, hogy saját igazukat, saját meggyőződésüket igazolják.

Sajátos alkalom, amely hitre akar ébreszteni

Jézus szava azért hangzik, hogy higgyenek. Ezért a sok csoda, azért hangoznak a tanítások, hogy az a nép, amely legalább olyan elveszett, mint a babiloni fogságban lévők (ha nem is fizikálisan, de lelkiileg, hitükben, Istenhez való viszonyukban mindenképp), végre rátaláljon Istenére, és megértse az Isten igazi szándékát, az ember megmentését. Erre akar bennünket is felkészíteni ez az időszak, ezért is hangzik már karácsonyhoz közeledve oly sok örömteli, biztató ige. S bár felsejlik Keresztelő János alakja, de már nem mint a durva prédikátor jelenik meg, hanem olyan valaki, akinek munkája nyomán hitre jutottak az emberek, amikor találkoznak Jézussal.

Sajátos alkalom, amely az Úrral való találkozásra akar felkészíteni

Megdöbbenő a kontraszt a jeruzsálemiek és a Jordánon túliai ábrázolása között. Mindkét embertömeg találkozik Jézussal, de csak az egyik az, aki igazán meg is éli a találkozást vele. És ezzel együtt megéli a találkozást az őt elküldő Istennel is. Pál apostol életében ez a találkozás volt a döntő. Mert ettől kezdve átértékelődik minden. Mindegy, ki mit mond. Nekem „csak” az Úr felé kell elszámolnom, csak az a fontos, amit ő mond rólam, ő, aki az életét sem kímélte értem. Akiért az Isten engem elfogad igaznak. Hiszen a két embertömeg között ez a különbség: Jeruzsálemben megmaradtak abban, amiben voltak: a bűneikben, kétségeikben, míg a Jordánon túliai felszabadultan, Isten gyermekeként élhettek. A sok-sok ünnep előtti rohangálásban erre akar felhívni advent harmadik vasárnapja: találkozni vele és leborulni előtte, hogy felkészülten érjen az ünnep minket, és igazi örömünk lehessen benne, ne csak karácsonykor.

További javaslatok az istentisztelethez

Énekek

EÉ 135, 140

Lekciók

1Kor 4,1–5; Ézs 40,1–8(9–11)

Felhasznált irodalom

BENYIK György 1996. *Az újszövetségi Szentírás keletkezése és kutatástörténete*. JATEPress, Szeged.

Evangélikus istentisztelet – Liturgikus könyv. Luther Kiadó, 2007.

HAFENSCHER Károly 2010. *Liturgika*. Luther Kiadó – Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzenei Tanszéke, Budapest.

WALVOORD, John F. – ZUCK, Roy B. 1997. *A Biblia ismerete kommentársorozat*. 6. köt. *Máté – János*. Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány, Budapest.

■ KENDEH-KIRCHKNOPF LÁSZLÓ

Advent 4. vasárnapja

▶▶ Lk 1,67–79

Igehirdetési előkészítő

Krisztus köztünk! Örvendjünk!

Bevezetés

Ebben az évben advent 4. vasárnapja és Szenteste egy napra esik. Ez általában azt indukálja az emberekben, hogy elég este is elmenni a templomba, hiszen kétszer egy nap sok

lenne. És különben is, este lesz a műsor. Ez nekünk, lelkészeknek is lehetőséget kínál arra, hogy erre hivatkozva ne ünnepeljük az istentiszteletet. Ki is jönne el? És valóban soknak tűnik két igehirdetésre készülni, és úgyis előttünk még a karácsony, lesz így is bőven feladatunk.

Ne engedjük a kísértésnek! Legyen mindenhol istentiszteletet, evangéliumhirdetéssel! Én pedig előkészítőmmel igyekszem segíteni a felkészülést.

A vasárnap jellege

Jánosy Lajos ezt írja: „Az 1. vasárnapon felcsendült evangélium még teljesebben szólal meg: az Úr jön, az Úr közel – örüljetek!” Az általa felsorolt lehetséges textusok között nem említi a mi alapigénket, csak ennek paraleljét, a *Magnificat*ot (Lk 1,46–55). Lényegében azonban az örömről szól vasárnapunk tematikája (JÁNOSSY 1944, 10. o.).

Itt említem meg azt is, hogy mindig nagy kérdés, hogy az adventi koszorún valójában melyik is a piros gyertya, ha egyáltalán követjük a hagyományos három lila – egy piros színt. Ebből is kitűnik, hogy az evangélikus hagyomány szerint az öröm vasárnapján a negyedik gyertya!

A negyedik adventi vasárnap Pröhle-agenda szerinti témája: „Két advent között”, míg a *Liturgikus könyv* az „Érkezik a Megváltó – örvendezzettek!” címet adja a vasárnapnak. Szerintem mai igénk egyik témának sem felel meg igazán, így ezeket ne erőltessük, de erről majd később írok.

Karácsony böjtjének utolsó napján azonban egyértelműen a Krisztusból fakadó öröme a főszerep!

Amit a textusról tudni kell

Zakariás külső, hivatalos minőségét tekintve a jeruzsálemi templom papja. Belső, tartalmi vonatkozásban az előkészület stádiumában jelentkező új kornak a prófétájává lesz Isten Szentlelkének ereje által. Így hangzik fel ajkán az útkészítő egész küldetését és üdvtörténeti jelentőségét tiszta fénnel megvilágító himnusz, amely – a latin fordítás első szava után – a hagyományban a *Benedictus* (εὐλογητὸς 'áldott') címet kapta, és amely a Mária énekével, a *Magnificat*tal eredetére és megfogalmazására nézve a legközelebbi rokonságban áll. Két részből áll. Az első felében zoltárreminiszcenciák szólalnak meg, amelyben Zakariás arról tesz bizonyosságot, hogy Isten beteljesítette az Izraelnek ígért szabadítást. Az ujjongva örvendező bizonyágtétel az evangélium nyitányaként ennek fő motívumait érinti meg: Isten meglátogatja népét (ἐπεσκέψατο), váltságot szerez neki (λύτρωσις), hatalmas üdvözítőt támaszt körében (ἠγειρεὶ κέρασ σωτηρίας ἐγειρεὶ itt: a történelemben 'felléptet, támaszt'; κέρασ: héb. *r'kém* 'szarv: erő, hatalom'); mindezekben az ősi ígélet szerint szolgálja, Dávid hatalmát

és királyságát állítja ismét helyre, ahogyan a végső időkre nézve várta a nép.

A himnusz második felében a mondottakat behelyezi a történeti korbá azzal, hogy fiának, Jánosnak a hivatásával hamarosan megkezdődik az ígéretek látható beteljesedése is. Az ószövetségi ígéretekben jól ismert helyen, a pusztában készül hivatására, és így jut el addig a pontig, hogy Isten rendelte tisztébe lép Izraelben (ἀνάδειξις: 'hivatalos bemutatás, beiktatás; szolgálatba lépés, léptetés, ordináció'). Kifejező az, hogy egy olyan aktusra, amely egyáltalán nem Izrael hivatalos kegyességi rendjén belül helyezkedik el, Lukács egészen „hivatalos” kifejezést használ.

Többnyire feltételezik, hogy a történet eredetileg befejeződött a 67. verssel, és az éneket utólag függesztették hozzá. Ebben az esetben azonban inkább a 64. vers után toldották volna be. Az ének azzal, hogy válaszol a tanácstalan kérdésre, szervesen illeszkedik bele az elbeszélés menetébe éppen ezen a helyen.

Teológiai összefüggések feltárása

Zakariás énekében jelentős hangsúlyt kap Isten látogatása, amely sokszor az ítélet jele, de itt a kegyelemé. Ahogyan Lukács szerint Jézus is gyakran lépett be vendégként az otthonokba, úgy látogat meg most is minket. Valóságos jelenléte hozza közénk az Isten országát.

Másik kiemelhető gondolat Jánosnak a pusztában való nevelkedése. Tudjuk, hogy a qumráni szekta ott élt, és gyermekek nevelésével is foglalkozott. Talán párhuzamot vonhatunk a mi korunk „pusztai vándorlása”, messiásvárása, valamint a zsidó nép pusztai vándorlása között, amelyre az üdvösség koraként tekintettek Izrael gondolatvilágában, ezért egyes zsidó irányzatok éppen ott készültek a Messiás megjelenésére. A fizikai és a lelki pusztában tűnik leginkább távolinak az élet és forrása: az Úristen; pedig ott van hozzánk a legközelebb (*Deus absconditus, sub contraria specie*). A menny magassága felé az út lefelé indul: Krisztussal együtt meghalni, *majd* vele együtt feltámadni.

Kijózanító Zakariás próféciájának első mondata: „Áldott az Úr, Izrael Istene, hogy meglátogatta és megváltotta az ő népet.” Advent időszakának nagy kísértése, hogy várjuk az Úr Jézus megszületését. A Megváltó pedig már itt van! Zakariás – aki még a születés előtt van – múlt időben beszél Isten nagy tetteről. Amit Isten elhatározott, azt olyan biztosra vehetjük, mint ami már megtörtént. Szoktuk mondani: biztos csak az, ami megtörtént. Bárcsak ilyen bizonyossággal tekintենek Isten nekünk szóló ígéreire, főleg Krisztusára!

Ezért sem igazán jó a hivatalos agendatémák használata. Helyettük inkább vagy az „Adventet éljük”, vagy a „Megérkezett a Megváltó! Örvendezzetek!” témákat javaslom. Hogy egy példát hozzak, katolikus testvéreinket okkal kritizáljuk az újra és újra elvégzett miseáldozatért, mi pe-

dig újra és újra megszülettetjük Jézust. Karácsonykor valójában csak egy születésnapot ünneplünk, a már megszületett Üdvözítő születésnapját.

Igehirdetési vázlat

Isten kinyilatkoztatása

Istenünk, aki az üdvtörténet nagy karmestere, az idők folyamán sok szólístát, „hangszeres” prófétát, látnokot, bírát, „Isten emberét” küldött el a nagy karácsonyi oratórium, a megváltás óriáskompozíciójának előadása előtt. Ezredéveken át szóltak az ígéretek, a hangolások, az előjátékok, a messiási jóvendölések.

Az adventi időszakban minden évben megszólalnak újra és újra, mert még tart a kegyelmi idő, a meghallás lehetősége, a rádöbbenés a gyönyörű lelki „szólóénekekre”, amelyek milliók lelkéért csendülnek fel minden egyházi esztendőben újra és újra. Az egyik Mária magasztaló éneke, a *Magnificat* (Lk 1,46–55). A másik Zakariás áldásmondó éneke, a *Benedictus* (Lk 1,68–79).¹

Zakariás papként és apaként eszközzé válik Isten kezében. A Szentlélek ajándékaként prófétát. Hiszen Isten, mint annyiszor, előre elmondja a történet célját, értelmét, mondanivalóját. Lukács evangélista nem áll messze Jánostól, amikor a *Benedictus*-ban összefoglalja az evangéliumot. Nincs más dolgunk, csak figyelni az ígélet beteljesedését.

Erős szabadítót támasztott. . .

Krisztus köztünk. Több történetet tudunk felsorolni az Ószövetségből, amelyben Isten egy emberen keresztül hozza a szabadítást: Mózes, Gedeon, Dávid, és sorolhatjuk tovább. De ez a most támasztott szabadító a Szabadító. Erejéhez hatalmas párosul. Ő az a Szabadító, akit ígért prófétái által. Az ígélet beteljesítője megérkezett, hogy örömtők teljes legyen.

. . . hogy megszabadítson ellenségeinktől. . .

Az ellenség jelen esetben egyértelműen a Római Birodalom. Kilátástalannak látszik a helyzet. Ebből a szolgaságból egyedül Isten szabadíthat ki. Számunkra azonban az ellenségkép minden olyat megmutat, amitől eddig féltünk. Ez az a kép, amelyet a globális ellenségtől egészen saját magunkig ki tudunk fejteni. Hiszen Isten megszabadít valós és vélt ellenségeinktől, mert mindegyik a sátánból ered és táplálkozik. Legfőképpen ugyanis a bűnünk következményeitől és következményei miatt félünk. Ha jön az ellenség, elbújunk a bunkereinkbe. Hány bunkert építettünk már, amelyektől azt reméltük, hogy eltakarnak az Istennel való szembesülés elől!

¹ <http://bekefy.agnusradio.ro/2016/12/nem-csak-kobolcso-szalmany-hanem.html>.

...megemlékezzék szent szövetségéről. . .

Az igazi beteljesedés szellemében a próféta szó arra irányítja Isten népének figyelmét, hogy a szabadulás igazi értelme az engedetlen nép által megrontott szövetség helyreállítása, a hívő Ábrahám útjára való visszatérés. Mert itt már nem Isten ígéretei a lényegesek, hanem mindaz, amivel ő már megajándékozott, ami beteljesedett. De legfőképpen Szentlelkének ajándéka, a hit. Zakariásnak nem kell látnia a keresztet ahhoz, hogy tudja azt, hogy Isten helyre akarja állítani szövetségét népével. Nem véletlenül beszél Ábrahámról mint a hit ősatyjáról. Ezen a helyen Lukács sem hagyhatja ki Izrael népének alapkövét, hiszen tőle indul a történet. És most ez az ígért áldás teljesebben be a Megérkezettben!

...félelem nélkül szolgáljunk neki. . .

A szabadság az igazságban és szentségben való szolgálat beteljesítése, válaszként Isten tetteire, aki mindezek lehetőségét adja népének a szabadítás ígéretének valóra váltásában. De ez csak úgy képzelhető el, ahogyan Zakariás átélte. A Szentlélek által. Nincs máshogy lehetőségünk prófétálni, de még hinni sem. A karácsonyi ünnep lényegét is csak a Szentlélek által érthetjük meg. Vele lesz Jézus születése nem csupán másorrá, hanem evangéliummá.

...te pedig tanítsd meg népét az üdvösség ismeretére bűneik bocsánata által. . .

Keresztelő János szolgálata és élete előre meghirdetett próféta szolgálat és élet. Egyedi, hiszen, mint az utolsó a Krisztus megtestesült eljövetele előtt, megismételhetetlen. A felhívás azonban nekünk is szól. Taníts! Tanítsd meg, hogy az üdvösség egyedül a bűnbocsánat által adatik. Végig kell tehát lépkednem ennek az útján: vallom, bánom, megbocsátottam, igyekszem, hiszem. És innen indulva másra már nincs is szükség, csak várni. És az Emberfia jön, hatalommal és dicsőséggel. A befogadására is csak egy lehetőségem van, ha úgy fogadom az Isten országát, mint egy kisgyermek, hogy bemehessek oda. De erről majd este!

További javaslatok az istentisztelethez

Énekek

EÉ 137; 139; 134; 136; 145

Lekciók

Ézs 52,7–10; Fil 4,4–7

Igehirdetés utáni imádság

Hadd énekeljem örökké * Urunknak irgalmas jóságát!

Lelkész/Lektor: Az Úr irgalmáról énekek örökön-örököké, hűségedet nemzedékről nemzedékre hirdeti ajkam.

Így szólál: „Irgalmam szilárdan áll mindörökké.” Valóban, a te hűséged erős, miként a mennybolt.

Gyülekezet: Hadd énekeljem örökké * Urunknak irgalmas jóságát!

Lelkész/Lektor: „Választottammal szövetséget kötöttem, megesküdtem szolgálomnak, Dávidnak.

Megerősítem ivadékodat örökre, és megszilárdítom trónodat nemzedékről nemzedékre.”

Gyülekezet: Hadd énekeljem örökké * Urunknak irgalmas jóságát!

Lelkész/Lektor: „Így szólít engem: »Atyám vagy nékem, Istenem és üdvöm sziklája.«

Irgalmam iránta örökké megmarad, szövetségem hűsége nem szűnik meg.”

Gyülekezet: Hadd énekeljem örökké * Urunknak irgalmas jóságát!

Liturgiai elemek ajánlása, ötletek

Adventi gyertyagyújtás, amelyet lehet gyülekezeti tagokkal végeztetni, esetleg a fenti igehirdetés utáni imádsággal közösen megkezdeni az istentiszteletet.

Illusztráció

VERS

Kormos István: *Mozsár*

Húsvét előtt, Karácsony előtt
hányszor törtetek-zúztalak!

Dió, cukor, mák,
dió, cukor, mák,
szétzúzódott az a világ,
széttördelődött az a világ,
s te VAGY, hogy lássalak.

GONDOLAT

„Két módon tehetnek bolonddá. Az egyik, hogy elhítetik veled a hazugságot. A másik, hogy visszautasítod az igazságot.”

Søren Kierkegaard (1813–1855) dán filozófus, teológus

Felhasznált és ajánlott irodalom

JÁNOSSY Lajos 1944. *Az egyházi év útmutatása*. Sopron.

HAFENSCHER Károly 1999. *A keresztény istentisztelet*. Magyar Egyházzenei Társaság.

SAKÁCS Tamás: Lk 1,67–79. Ihletett imádság – Advent 4.rtf. <http://igefalat.lutheran.hu/%C3%9ASZ/3%20-%20Lk/>.

PRÖHLE Károly 1991. *Lukács evangéliuma. Fordítás és magyarázat*. Evangélikus Egyetemes Sajtóosztály, Budapest. Web: https://library.hungaricana.hu/hu/view/EvangélikusKommentarok_019/.

Szenteste

▶ Lk 18,17

Igehirdetési előkészítő

Gyermekké tettél

Az ünnep jellege

A keresztény istentisztelet mindig Krisztusról tanúskodik, különösen is a karácsonyi ünnepkörben, így december 24-én, karácsony ünnepének előestéjén is. Krisztus születésével kezdődött az az eseménysorozat, amely megnyitotta számunkra a lehetőséget, hogy bemehessünk Isten országába.

A karácsony a legyőzhetetlen Nap római ünnepének napjára került, hogy keresztény tartalommal töltsék meg azt, és kifejezzék, hogy az igazi világosság Jézus Krisztus.

A karácsonyi ünnepkör az inkarnáció eseményét ünnepli, jóval húsvét ünnepe után alakult ki. Eleinte a tavaszi napéjegyenlőség ideje körül volt az inkarnáció ünnepe. Teológiai háttere a teremtéstörténet, illetve János evangéliumának prólogusa; Jézus a világ világossága. A téli dátumok mögött a Jézus fogantatásától eltelt idő kiszámítása állt. Eleinte csak Jézus keresztelését ünnepték, majd a gnosztikusok ellenében hangsúlyt kapott a test szerinti születés. Krisztus születése és keresztelése egy ünnep volt, ami később kettévált. 336-tól van adat, hogy a nyugati egyház december 25-én ünnepli. Szenteste az ünnep vigíliája.

Amit a textusról tudni kell

Lukács a βρέφος kifejezést használja a kijelölt szakaszban, amely magzatot, csecsemőt, egészen kis gyermeket jelöl. Jézus beszédeiben és a többi evangéliumban a παιδίον 'kisgyermek' szó áll.

Az antik világban nem sokat számítottak a gyermekek. Ugyanakkor Izraelben általános szokás volt az áldásmondás, és azért vittek gyermekeket Jézushoz is, hogy megérintse, megáldja őket.

Jézus korának farizeusai teljesítményorientáltak voltak, hangsúlyozták az emberi erőfeszítést. A tanítványok viselkedése összhangban lehetett a farizeusokéval. A Tórárt is meghaladó „szigorú” jézusi tanítás riasztóan hatott rájuk. Úgy gondolhatták, hogy ami az „embereknél lehetetlen”, az egy gyermeknél végképpen az. Jobb, ha a maszatos, kiabáló, nevetgélő, játszadozó, lökdösődő kölkök arrébbmennek. Jézus magához hívja a gyermekeket, és kijelenti, hogy ilyeneké az Isten országa. Nem elküldeni kell őket, hanem példát venni róluk, mondja.

Jézus éveken keresztül az Isten országáról tanított; arról, hogy eljött, közel jött, hogy az az Isten ajándéka, meglepetése. Az ő országa eljövételének nincsenek feltételei! Nem kell belépőkártya, kód, bűnismeret, megtérés, vallásos, kegyes produkció. Úgy kell és lehet fogadni, ahogyan a gyermek az ajándékot. Önfeledten, tágra nyílt szívvel-szemmel-karral. Isten országával az ő szeretete, irgalma jön közel váratlanul, érdemtelenül. Ez a testet öltött irgalom menti meg az embert, indítja megtérésre, teremt újja és tartja meg a hitben, Krisztus követésében. Isten országának nincsenek feltételei, de vannak következményei. Jézus mindezzel jelzi, hogy ő a kicsinyekért, elesettekért, bűnösökért jött, hogy azokat megkeresse és megtartsa. „*Hatalmasokat döntött le trónjukról, és megalázottakat emelt föl.*” (Lk 1,52)

A perikópa megértése

A világ Megváltója, a mindenség ura egy falusi szűz méhében formálódott, növekedett a betlehemi születésig. Kicsi, védtelen magzatként, csecsemőként érkezett a világba.

A „távollévők”, a templomba nem járók, a „bűnösök”, a mezőn tanyázó pásztorok értesülnek először Jézus születéséről: „...*körülragyogta őket az Úr dicsősége...*” (Lk 1,9)

A pásztorok olyan módon fogadhatták a hírt, ahogyan a kisgyermekek. Először nem értik, megijednek, majd kíváncsiak lesznek, és elindulnak, hogy megnézzék, megbizonyosodjanak arról, hogy mi történt. Nekünk is nyitott szívű, csodálkozó, alázatos, boldog gyermekké kell lennünk, hogy beléphessünk az Örökkévaló országába.

A gyermeki lélek minden korban ugyanaz, erre az „ősbizalomra” utal igénk, amelyet felnőttként már elveszítünk, mert a bűnök, csalódások megkeményítenek. Istenben, az ő ígéreteiben és szavában azonban nem kell csalódnunk, nincs okunk kételkedni benne.

Igehirdetési vázlat

Gyermekként érkezett

„Ember gyermeke akart lenni az Isten, hogy Isten gyermeke legyen az ember.”

(Augustinus)

Nem érteni kell ezt a titkot, hanem csodálni és imádni. Ezért is énekeljük ilyenkor: „Ím, jászlad mellett térdelek”. Ugyanakkor mégis van megfogható üzenete a „gyermekségi történeteknek”. Isten kreatív, kedves, irgalmas gesztusa ez az Édentől távol kerültek számára. Ahogyan megfogant az Ige Mária testében mikronnyi méretben, úgy kezdődhet bárki életében az új teremtés folyamata.

Hozzánk is eljuthat a Mag a Szentlélek által, megtermékenyítheti meddő, tékozló életünket. „Más állapotba” kerülhetünk, istengyermeki természet részesei lehetünk. Csodáljuk, imádjuk az örökkévaló hatalmas Isten inkarnációját, és a tőle kapott hittel fogadjuk a teremtő igét.

Gyermekekhez jött

Akiket a tanítványok elutasítanak, Jézus azokat teszi példává. Az egyház védelme érdekében hajlamos a bezárkózásra, gettósodásra, és elfelejti azt, hogy a Megváltó hol fogant meg, és született, hol, hogyan nőtt fel, kiket keresett meg és hívott meg az Isten országába.

A megreformált egyház jogosan és biblikusan a keresztet helyezi hitének, életének középpontjába. Igen, a jászol és a kereszt ugyanabból a fából készült. Életünk végéig a kereszt tart meg minket, és azt hirdetjük. Ezzel együtt látunk kell, hogy Jézus három éven keresztül az Isten országáról beszélt, tanított és a gyakorlatban mutatta be annak valóságát, működését. A kereszt kapu, amelyen keresztül bejuthatunk az ő vendégségébe. Az ő országa közösségvállalás a távoliakkal, a bűnösökkel, bajbajutottakkal, a védetlen magzatokkal, a szétesett családokkal, a hinni nem tudókkal, imádkozni nem akarókkal, a betegekkel, kitaláltakkal, lenézettekkel. Azokkal, akik nem számítanak ilyen szeretetre, nem tudják azt megszolgálni, akik számára fokozódó pozitív meglepetéssorozat a keresztényekkel és Istenükkel való találkozás.

Magától értetődő, hogy először „hitünk családtagjait” szólítjuk meg, hívjuk Isten népe közé, de ezzel együtt úton kell lennünk, és a kerítésektől, útkeresztveződésekből, távoli állapotokból, mélységekből kell és lehet kihívunk, segítenünk a szeretet ellenállhatatlan „kényszerével” mindenkire, hogy megteljen a menyegzői ház. Az Isten országa itt van közöttünk. A vasárnaponkénti vagy éppen a szentesti istentisztelet a közösség életének csúcspontja. Isten országában, családjában a közösségen belüli mínuszok és többletek kiegyenlítődnek a hétköznapiakban, testi-lelki-szellemi síkon. Isten népe nem önmagáért, hanem a világért, környezetéért kapta ezt az ajándékot.

Gyermekké kell lennünk

Az Úrnak leginkább a hívőkkel volt és van baja. Azokkal, akik már eljutottak a hit, a teológia, a bibliaismeret egy bizonyos fokára, de elveszítették a gyermeki nyitottságot, alázatot, túlaradó örömet.

Mindig is nagy élmény volt számomra találkozni olyan különböző felekezetű keresztényekkel, akik az átlaghoz képest nagy tudásra tettek szert, mégis megtartották gyermekiségüket. Isten országának boldog részesei azok, akiket a kegyelem újra és újra gyermekké tesz, akiknek a szívük tiszta a naponként megtérés által, és boldogok, mert már itt és most látják az Istent, az ő szépségét, munkáját, irgalmát.

További javaslatok az istentisztelethez

Énekek

EÉ 150; 169; 167

Lekciók

Zsid 1,1–6; Ézs 9,1–6

Ima

Uram, csodálom és imádom emberszeretetedet. Felfoghatatlan számomra, hogy az Isten emberré lett. Belealázkodtál létünkbe, sorsunkba, a tőled elszakadt, bűnös, árva világba. Köszönöm, hogy érettem is megszülettél, hogy megkeress és hazavigyél az istengyermekség boldog állapotába. Bocsáss meg, ha másokat lenéztem, megvettem hitelenségük, bűnük miatt, ha gögös felnőtté váltam. Tégy újra gyermekké, hogy vezethető, tanítható legyek, hogy a napi megpróbáltatások, harcok közben is megéljem a gyermeki örömet, hogy hozzád tartozom és te hozzám. Ámen.

Egyedi istentisztelet

A szentesti istentisztelet legyen egyedi, különleges formában, külsőségeiben, hangulatban. A gyermekek szolgálata ne legyen túl hosszú és főleg érthetetlen, például a rossz hangosítás miatt. Rövid, igényes hangszerszóló (hegedű, fuvola) is szép lehet. Mécseseket, gyertyákat gyűjthetünk. Néhol minden templompad végén és a templom lépcsőjén is elhelyeznek mécseseket. A nagy klasszikust, a *Csendes éjt* gyertyafényben énekelhetjük, csendességet is tartva.

Illusztráció

GONDOLATOK

„Gyermek vagyok, gyermek lettem újra!”

Petőfi Sándor (1823–1849) magyar költő: *Szülőföldemen*

„Petőfi nem volt megfontolt, komoly ember, ő egy izgága gyermek volt. Hiába keresnek rá az összes nagy szótárú nyelvekben több és nagyobb jelzőt: gyermek. Viszont nincs is e joggal megbíráható teremtésnek, világnak, életnek külön, istenibb produktuma, mint a gyermek. A gyermek az elevenség, az öröm, a jövőbe ható ígért, a bilincsbe nem vert ember, az igazán igaz isten.”

Ady Endre (1877–1919) magyar költő, író, újságíró

Felhasznált irodalom

HAFENSCHER Károly 2000. *Liturgika*. Luther Kiadó – Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzene Tanszéke, Budapest.
PRÖHLE Károly 1991. *Lukács evangéliuma*. Evangélikus Egyetemes Sajtóosztály, Budapest.

Híd evangélikus magazin, 2007/2. Fókuszban a gyermek.

Híd evangélikus magazin, 2007/4. Fókuszban Jézus Krisztus.